

Plenair verslag Tweede Kamer, 8e vergadering

Woensdag 1 oktober 2025

Status **Ongecorrigeerd**

Algemene Financiële Beschouwingen

Algemene Financiële Beschouwingen

Aan de orde zijn **de Algemene Financiële Beschouwingen**,
en de behandeling van:

- **de brief van de minister van Financiën d.d. 16 september 2025 inzake de Nota over de toestand van 's Rijks financiën (36800);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Financiën (IXB) en de begrotingsstaat van Nationale Schuld (IXA) voor het jaar 2026 (36800-IX);**
- **het wetsvoorstel Wijziging van het Belastingplan 2025 in verband met het behoud van het verlaagde btw-tarief op cultuur, media en sport en een beperking van de jaarlijkse indexering van een aantal bedragen die gelden voor de inkomstenbelasting of de loonbelasting door middel van het beperkt toepassen van de tabelcorrectiefactor (Wet behoud verlaagd btw-tarief op cultuur, media en sport) (36814).**

Termijn inbreng

De **voorzitter**:

Ik heropen. Aan de orde zijn de Algemene Financiële Beschouwingen, inclusief de begroting Financiën (36800-IXB) en de begrotingsstaat Nationale Schuld (36800-IXA). Een hartelijk woord van welkom aan de minister en de staatssecretaris van Financiën. Fijn dat u bij ons bent, niet alleen vandaag, maar ook morgen.

Vandaag doen wij alleen maar de eerste termijn van de Kamer, dus u heeft een redelijk passieve dag. Geniet ervan, zou ik zeggen. We hebben twaalf sprekers van de zijde van de Kamer. Ik stel voor dat we acht interrupties per persoon doen in deze termijn.

De (algemene) beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**:

De eerste spreker van vandaag staat al te trappelen van ongeduld. Ik geef graag het woord aan de heer Tony van Dijck. Hij heeft 25 minuten spreektijd. Dat is niet gering, maar het mag ook korter, meneer Van Dijck.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Ik doe m'n best.

Voorzitter, dank u wel. Een bijzonder welkom aan staatssecretaris Heijnen, en natuurlijk aan minister Heinen. Heijnen en Heinen in vak K: hoe leuk wil je het hebben?

Voorzitter. We praten vandaag over de Miljoenennota. Dit zijn de tweede Algemene Financiële Beschouwingen van deze minister van Financiën, en wellicht de laatste. Gelet op het demissionaire karakter van het kabinet bespreken we vandaag een beleidsarme begroting. Deze minister past op de winkel. Het enige wat hij nog voor elkaar heeft gekregen, is het verlengen van de korting op de brandstofaccijns. Het is niet zo dat nu de benzine goedkoper wordt, zeg ik tegen de mensen thuis, want de prijs blijft natuurlijk gewoon hetzelfde en belachelijk hoog, maar deze minister heeft voorkomen dat een liter benzine nog 26 cent duurder wordt. Laat u dus niet blij maken met deze dode mus.

Maar diezelfde mus kost de belastingbetaler 1,7 miljard euro, en de dekking van dit cadeautje is uiterst dubieus. Het geld wordt pas in de toekomst opgehaald. Dit betekent een lastenverzwaring in latere jaren, van 135 miljoen volgens de Raad van State. Deze minister roomt namelijk voor twee jaar een of andere Europese CO₂-belasting af, de CBAM, voor 450 miljoen. Wat er daarna gebeurt met deze Europese belasting, weet hij nog niet. Mijn eerste vraag is dan ook: moeten we dat geld in de jaren daarna dan allemaal afdragen aan Brussel of mogen we dat houden? Wat betekent deze CBAM voor onze inflatie? Als we namelijk invoerrechten gaan heffen voor producten van buiten de Europese Unie, worden die natuurlijk duurder.

Ook speelt deze minister balletje-balletje met de beloofde korting op de energiebelasting, waardoor huishoudens volgend jaar een nog hogere energierekening gaan betalen. De rode diesel komt te vervallen, maar de besparing wordt tegelijk weer toegevoegd aan de landbouwwuitgaven. Zo kan ik het ook, minister. Maar goed, ik houd erover op, want ook de PVV is blij dat de accijnsverhoging niet doorgaat. Iets met een gegeven paard en een bek.

Ook schuift deze minister met nog een paar posten; dat zijn de bekende sigaren uit eigen doos. Hij draait de btw-verhoging op kunst en cultuur terug en laat daar alle belastingbetalers voor opdraaien. Henk betaalt dus straks mee aan het operabezoek van Jan-Willem. Ook laat hij de verhoging van de arbeidskorting betalen door alle belastingbetalers. Een gepensioneerde betaalt dus straks voor een werkende. Als het goed is, wordt deze laatste maatregel teruggedraaid met de motie-Van Hijum/Bikker. Mijn tweede vraag aan deze minister: hoe staat het met de wetswijziging voor het terugdraaien van deze maatregel?

Maar goed, voorzitter. Ik wil het feestje niet bederven. Het zijn keuzes en het blijven keuzes. Het zijn niet onze keuzes, maar goed. Feit is wel dat deze minister keurig binnen de EU-lijtjes kleurt. Daar zullen ze in Brussel blij mee zijn. Nederland is en blijft het

meest voorbeeldige jongetje in de Europese klas, zo voorbeeldig zelfs dat er nu partijen zijn die bereid zijn om garant te gaan staan voor de puinhopen van andere lidstaten. Oftewel: eurobonds, gemeenschappelijke schulden, zijn niet langer taboe. Ik kijk naar het CDA, GroenLinks-PvdA, Volt en D66. Als het aan hen ligt, mag straks de Nederlandse belastingbetaler opdraaien voor een megastaatsschuld van landen als Frankrijk, Italië, Spanje en België. Al deze landen hebben een staatsschuld van boven de 100%. België en Frankrijk zijn al afgewaardeerd door de creditratingbureaus. Nederland is een van de grootste nettobetalers aan de Europese Unie. Ik vraag de minister: klopt het dat de Europese Commissie de begroting bijna wil verdubbelen bij het volgende MFK, van 1.200 miljard naar 2.000 miljard? Dat zou betekenen dat de bijdrage van Nederland omhoogschiet naar een extra 5 miljard per jaar. Hoe gaat de minister dit voorkomen en gaat hij ons veto inzetten? De PVV wil namelijk fors minder afdragen en niet meer.

Voorzitter. Dan de ambtenaren. De VVD, en deze minister in het bijzonder, pleit al vele jaren voor een kleinere overheid. Dit doen velen met hem in dit huis. Maar toch zien we het aantal ambtenaren alleen maar groeien. In nog geen tien jaar groeide het aantal rijksambtenaren met 50%, van 109.000 naar 159.000 ambtenaren. Dat zijn er wat de PVV betreft 50.000 te veel. Wat doen die mensen? Afgesproken is om het aantal ambtenaren met 22% te reduceren en de Roemernorm voor externe inhuur te respecteren. Maar het worden er alleen maar meer. Ik vraag de minister hoe het daarmee staat. We zien namelijk ook dat de kosten van al deze rijksambtenaren exploderen. In tien jaar tijd verdubbelden de loonkosten, van 7,5 miljard naar 14 miljard. De uitgaven aan externe inhuur verdrievoudigden zelfs, van 1 naar 3,7 miljard. Het is compleet uit de hand gelopen. Mijn vraag is: gaat de minister hier nog iets aan doen? Ligt er een plan of laat hij dat aan het volgende kabinet?

Voorzitter. Dan de kosten van levensonderhoud. Nederland is koploper op thema's als duurzaamheid, sociaal ondernemerschap, elektrische bussen, laadpalen, circulaire economie en de energietransitie, maar men vergeet de meest essentiële zaak, namelijk de kosten van levensonderhoud. Ook daarin is Nederland helaas koploper in Europa. Nederlanders betalen de hoofdprijs voor hun levensonderhoud, of het nu gaat om boodschappen, benzine, woonruimte, energie, vliegtickets, noem maar op. De hoge belastingen en accijnzen stuwen de prijzen gigantisch op en zijn hier debet aan. Het is dan ook niet zo gek dat Nederland de hoogste inflatie heeft van Europa. Nergens betaal je meer voor een liter benzine, een pakje sigaretten, een vliegticket, een woning, een kuub gas of een boodschappenkar. De Nederlandse consument wordt van alle kanten kaalgeplukt en uitgemolken. Dit moet stoppen. De PVV is daar helemaal klaar mee.

Het is dan ook niet zo gek dat half Nederland boodschappen doet in Duitsland en België. De boodschappenkar bij Albert Heijn in België is bijna €100 goedkoper dan in Nederland, bij diezelfde Albert Heijn. Voor een volle tank benzine is dit verschil meer dan €35. Voor een slof sigaretten is dit €50. En dan heb ik het nog niet eens over alcohol,

wasmiddelen en cosmetica. We jagen iedereen de grens over. Deze minister staat erbij en kijkt ernaar hoe hij miljarden misloopt aan accijnzen en btw-inkomsten. Hoe dom kun je zijn? De minister negeert dit fenomeen volledig. Hij kijkt weg. Sterker nog, we hebben een minister van Economische Zaken — hij is er niet bij — die dit fenomeen zelfs ontkent. Hij verweet Pieter Omtzigt selectief te shoppen met zijn potjes appelmoes. Dan shopt half Nederland selectief. Mijn vraag is dan ook: werkt deze demissionaire minister Karremans soms voor de Bundestag? We spekken de Duitse en de Belgische schatkist namelijk gigantisch, over de rug van de Nederlandse consument. Bart de Wever, van België, zag zijn accijnsinkomsten in vier jaar tijd met 35% stijgen. De Nederlandse accijnsinkomsten stegen niet. Heeft de heer Wever deze demissionaire minister al bedankt? Eindelijk, na vijf jaar, gaat de ACM een onderzoek doen naar de prijsverschillen met onze buurlanden. Vijf jaar te laat, wat mij betreft, maar beter laat dan nooit. Wanneer kunnen we de eerste resultaten tegemoetzien? Wat gaat deze minister ondertussen doen om de verschillen met onze buurlanden te mitigeren?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Over de boodschappen ben ik het echt geheel eens met de heer Van Dijck. Ik heb zelden de neiging om het op te nemen voor VVD'ers, dus als ik het doe, moet er wel echt iets aan de hand zijn. Minister Karremans is — wat is het? — nu zes weken minister van Economische Zaken. Wie was het ook alweer daarvoor?

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Uhm ... Minister Beljaarts? Kan dat?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ja, dat klopt.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Heeft die ook gezegd dat het wel meevalt met de prijsverschillen tussen Duitsland en Nederland? Heeft hij dat gezegd? Dat kan ik me niet herinneren.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Het klopt, het was de heer Beljaarts. Die was van de PVV. Die heeft een jaar lang de kans gehad om iets te doen aan de hoge boodschappenprijzen. Trouwens, de PVV heeft ook een jaar lang de kans gehad om iets te doen aan de accijnzen en aan al die zaken waarmee ze dit kabinet nu de maat neemt. Waar was minister Beljaarts om die boodschappenprijzen naar beneden te krijgen? Ik heb een hoorzitting georganiseerd in de Tweede Kamer waarin we aantoonen dat het niet eerlijk is wat er gebeurt met de prijzen en dat erop moet worden ingegrepen. Vanuit het ministerie van minister Beljaarts van de PVV kwamen vriendelijke woorden: "Het valt wel mee. Het loopt niet zo'n vaart. Het kabinet gaat hier niks aan doen." Waarom heeft de PVV er niks aan gedaan toen ze het kon?

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Toen hebben wij onze minister Beljaarts er ook toe opgeroepen om daar wat aan te doen. Wij roepen al jaren dat de btw op boodschappen omlaag moet. Ik heb zelfs moties ingediend over de etiketten. Ik heb een initiatiefnota ingediend met NSC waarin we, zonder dat het geld kost, allerlei maatregelen hebben aangekondigd om de boodschappenprijzen te mitigeren. Want het is natuurlijk schandalig. In België en Duitsland kan het dus kennelijk wel om voor €1,50 of voor €1,60 te tanken. In Nederland moet het €2,20 kosten. Wij moeten blij zijn dat het niet naar €2,60 gaat, in plaats van naar €1,60, zoals in de buurlanden.

Voorzitter. Daarom, om de boodschappen betaalbaar te maken, wil de PVV de btw op boodschappen schrappen. Wij zetten daar het hele budget voor ontwikkelingshulp à 6,5 miljard voor in. Want waarom moet de Staat verdienen aan een eerste levensbehoefte als boodschappen? Alsof die nog niet duur genoeg zijn! Ook willen wij de ACM meer instrumenten geven om te kunnen controleren en handhaven op graaiflatie, krimpflatie, prijsafspraken, kartelaafspraken en inkooprestricties. Ook moet het mogelijk zijn om producten met een buitenlands etiket — ik zei het al — in de Nederlandse supermarkten aan te bieden. Een Duitse fles cola is nog altijd twee keer goedkoper dan een Nederlandse fles, terwijl de inhoud hetzelfde is. Dat klopt niet. Dat moet anders.

Voorzitter, dan armoede. Wel miljarden uitgeven aan ontwikkelingshulp, asielopvang — 9,5 miljard — Oekraïne, Brussel, klimaat en stikstof, maar onze eigen mensen vergeten. Mensen komen gewoon niet meer rond in dit land. Nederland is te duur en armoede is troef. Bijna de helft van de Nederlandse huishoudens is financieel kwetsbaar of ongezond, rapporteerde Deloitte aan het begin van dit jaar. Nederland telt meer dan een half miljoen mensen in armoede. 90.000 kinderen groeien op in armoede. 2,7 miljoen huishoudens hebben moeite om de eindjes aan elkaar te knopen. Energiearmoede en pensioenarmoede dreigen voor honderdduizenden mensen. Dat zou de minister zich toch moeten aantrekken in zo'n "rijk" land als Nederland?

Afsluitend nog een aantal voorstellen. Zoals gezegd wil de PVV af van de btw op boodschappen. Daarmee kunnen we de boodschappen 9% goedkoper maken. Daarnaast willen we het mogelijk maken dat producten uit het buitenland in Nederlandse supermarkten worden verkocht. Ook wil de PVV af van het eigen risico, dat een asociale boete op ziek zijn is. Dat moet anders. Dat doen we zonder dat de premies stijgen. Iedereen roept namelijk gelijk: dan stijgen de premies gigantisch. Maar het kan ook zonder dat de premies stijgen. Daarom kost het zo vele miljarden. Met die miljarden gaan we de verzekeraars compenseren. Als dekking daarvoor hebben we de fiscale subsidies ingezet ter waarde van 3 miljard. Ook willen we de tandarts terug in het basispakket. Dat bekostigen we door de btw op kunst en cultuur terug te draaien en weer op 21% te zetten, want de tandarts vinden we nog net een tandje belangrijker dan een operavoorstelling van Jan-Willem.

Dank je wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Er is nog een vraag van de heer Flach.

De heer **Flach** (SGP):

Ik heb goed geluisterd naar de heer Van Dijck. Eén ding bleef bij mij wel haken. Ik ben het ermee eens dat we ons best moeten doen om de prijzen voor de Nederlander naar beneden te krijgen, voor de fles cola en de pot appelmoes in de supermarkt. Maar ik vind het wel heel cynisch dat dat heel direct werd gekoppeld aan de enige hap brood die mensen elders op de wereld krijgen of aan de waterpomp voor de enige slok fris water die mensen ergens in Afrika krijgen. Moet dat dan worden gebruikt om de cola voor de Nederlander betaalbaarder te maken? Kunnen we met elkaar nou niet een betere en meer humane dekking vinden?

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Het probleem is dat het afschaffen van de btw op boodschappen volgens de rekenmeesters 6,5 miljard kost. Zoals ik al zei, profiteert de minister gigantisch van de gestegen prijzen, want de prijzen in de supermarkt zijn in tien jaar tijd verdubbeld, maar de btw-inkomsten zijn in tien jaar tijd ook verdubbeld. Deze minister heeft er dus niet zo'n belang bij om iets te doen aan die hoge prijzen, want voor hem is het alleen maar lekker dat er meer btw-inkomsten in de schatkist komen. Hoe hoger de prijzen, hoe meer er voor hem binnenkomt, hoe beter het is voor de schatkist. Met andere woorden, het kost veel geld. Alles wat we voorstellen, moeten we voorzien van een goede dekking. Deze dekking kan. Als we dan toch moeten kiezen tussen de mensen in Nederland die honger hebben en hun boodschappen niet kunnen betalen, en de mensen in Afrika, dan zeggen wij dat wij kiezen voor Nederland, hoe hard dat ook klinkt.

De heer **Flach** (SGP):

Ik heb de heer Van Dijck ook horen spreken over een kleinere overheid. Ik denk dat we elkaar daar beter op kunnen vinden. Dat zou een betere dekking zijn, denk ik. Als mensen in Afrika geen waterput of dagelijks eten krijgen, gaan ze op zoek naar andere plekken op de wereld om naartoe te gaan. De PVV wil ook graag dat de asielmigratie daalt. Is het volledig schrappen van ontwikkelingshulp dan eigenlijk niet contraproductief? Als mensen daar niet geholpen worden, komen ze namelijk deze kant op.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Nou ja, dat hebben we dus zelf in de hand. Als wij zeggen dat we een asielstop willen en we sluiten de grenzen, dan kunnen ze wel deze kant op komen, maar dan komen ze er niet in. U doet net of we niet de baas zijn over ons eigen land en over onze eigen grenzen. Dat is natuurlijk een andere kwestie. Maar, nogmaals: ik ben het met u eens; het is een dekking. Wij hebben gekozen voor deze dekking, maar over een dekking door minder ambtenaren valt met ons ook te praten, want wij vinden het ook schandalig dat het

ambtenarenapparaat in een paar jaar tijd met een derde is gestegen. Ook daar is dus inderdaad heel veel geld te halen.

De heer **Flach** (SGP):

Afrondend, voorzitter. We moeten het dan denk ik vooral maar daar zoeken en het niet weghalen bij de allerkwetsbaarsten in andere delen van de wereld. Dat zijn namelijk ook mensen met hun dagelijkse behoeften. Ik zou daar niet aan willen meewerken, omdat ik het toch echt wel cynisch vind om cola tegenover een slok drinkwater te zetten. Ik hoop dat we elkaar daar dus in kunnen vinden.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Nogmaals, ons gaat het meer om de maatregel dan om de dekking, maar we moeten een dekking leveren. Dit is onze dekking. Als wij moeten kiezen tussen de Nederlander in nood — we zijn hier ten slotte Nederlandse volksvertegenwoordigers — en de rest van de wereld, dan kiezen wij voor de Nederlander.

De **voorzitter**:

De heer Grinwis arriveerde iets later. Misschien heb ik een nieuwtje voor hem. We beperken het aantal interrupties tot acht. Het woord is aan hem.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Dus dit is zijn laatste!

De **voorzitter**:

Dit is zijn laatste, zegt de heer Tony van Dijck.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

De inflatie is hoog bij de heer Van Dijck!

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Heel hoog!

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Dank voor deze mededeling, voorzitter. Ik heb toch nog een vraag aan de heer Van Dijck. Het is natuurlijk een vertrouwde langspeelplaat die we hier hebben gehoord. Hij wil op zich wel meebewegen met collega Flach, maar het probleem is dat het nieuwe verkiezingsprogramma van de PVV onder de streep een tekort kent van 25 miljard euro per jaar. De heer Wim Suyker heeft dat in zijn onvolprezen zolderkamer weer eens uitgerekend voor ons en netjes becijferd en opgeschreven. Het is transparant voor iedereen. De PVV wenste namelijk niet met haar financiële water naar de CPB-dokter te gaan. Hoe gaat de heer Van Dijck dat gat van 25 miljard vullen? De gouwe ouwe van ontwikkelingssamenwerking, de btw op kunst, cultuur, boeken en kranten en zo; dat zit er allemaal al in verwerkt. Dus wat gaat er aanvullend gebeuren? Anders zitten we straks, als de PVV gaat onderhandelen, met allemaal konijnen die uit een hoge hoed komen, omdat dat gat van 25 miljard toch dichtgepoetst moet worden.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Die 25 miljard is erg ... Nogmaals, ik ben blij dat Wim Suyker op zijn zolderkamer naar de verkiezingsprogramma's kijkt; dat is z'n goed recht. Alle opmerkingen die hij maakt, nemen we natuurlijk mee. Maar hij kijkt naar een heleboel dingen niet. We hadden het net over het aantal ambtenaren, nou: Wim Suyker geeft daar niks voor. We hadden het net over een asielstop: Wim Suyker geeft daar niks voor. Wij gooien de grenzen dicht. U weet zelf wat asiel kost aan eerstejaarsopvang: 9,5 miljard. Dan heb je de eerste 9,5 miljard van die 25 miljard al te pakken die hij tekortkomt. Op ambtenaren valt er ook makkelijk 1 of 2 miljard te bezuinigen. Wim Suyker geeft daar niks voor. Nou, dan hebben we het nog niet eens over de fiscale subsidies. U kent zelf het onderzoek. We geven 150 miljard uit aan fiscale subsidies. Daar valt ook makkelijk 5 miljard weg te strepen. Wim Suyker doet dat niet. Wim Suyker laat de afdracht aan de EU gewoon doorgaan. Zo kan ik nog wel even doorgaan. Met andere woorden, ik ben blij met de opmerking van Wim Suyker dat wij 9 miljard aan lastenverlichting hebben voor de burgers. Maar dat tekort van 25 miljard dat wij laten oplopen, klopt van geen kanten als hij de dekkingen die wij opvoeren zou honoreren.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Het is natuurlijk best wel een interessante vraag waarom die niet worden meegenomen door de heer Suyker. Volgens mij staat hij daar namelijk niet alleen in. Ook partijen als de Algemene Rekenkamer en het CPB geven aan dat dit soort dekking niet deugdelijk is. Je kunt die aannames simpelweg niet doen. Dat is ook de kritiek die voor een groot deel op deze begroting zelf rust. Maar dat is volgens mij geen nieuws. Ik ga daar dus ook geen vraag over stellen, met het bekende antwoord dat ik daarop dan wel zal krijgen. Ik denk eerder dat we het erover moeten hebben dat politieke keuzes maken is. Waar ik meneer Van Dijck ongeloofelijk goed in kan vinden, is zijn tekst over dat we te maken hebben met die boterham, de boodschappen, de mensen voor wie dat er echt toe doet. Dat zijn de mensen voor wie je echt impact kunt maken. Nou hebben wij een voorstel liggen om die buffelboete aan te pakken, om echt even te kijken of wij die laagste inkomens kunnen helpen. Dat kan vandaag nog, of eigenlijk morgen nog. Mijn vraag is: steunt de heer Van Dijck onze inzet om juist voor deze groep, de verplegers, de mensen in de winkel en de mensen die daar hulp bij kunnen gebruiken, een verschil te maken?

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Het gevoel is dat er met die buffelboete toch iets goed mis is gegaan in de koopkracht, ook al komt dat niet in de koopkrachtplaatjes naar voren. Als mensen aan de onderkant, die €25.000 verdienen, opeens €600 meer belasting moeten betalen ten opzichte van het jaar daarvoor, kun je wel zeggen dat er iets goed fout is gegaan en scheef is gegroeid. Wij staan dus positief tegenover elk voorstel in die richting, mits de dekking goed is en mits de fiscaal woordvoerder van onze partij daar ook oren naar heeft.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik heb de volgende vraag. Er zijn best grote uitdagingen, zoals de heer Van Dijck als geen ander weet, want hij draait al heel lang mee. Maar we weten ook hoe belangrijk het is dat we proberen ons te houden aan de afspraken die we met elkaar maken. Ik hoor nu het verhaal over de btw, maar volgens mij hadden we met elkaar afgesproken dat wij het probleem met de btw zouden oplossen. Nu hoor ik weer een totaal ander verhaal, terwijl we hier een jaar geleden met elkaar hebben opgetrokken en hebben afgesproken om het btw-verhaal wel te repareren om het belastingplanakkoord rond te krijgen. Wat is een afspraak waard voor de heer Van Dijck?

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Toen zaten we in de coalitie. We hebben toen met lange tanden daaraan toegegeven, vanwege de chantagepraktijken van het CDA, dat anders niet voor het Belastingplan zou stemmen. Maar wij zijn nu geen onderdeel meer van de coalitie. Wij vinden dat wij de btw op kunst en cultuur, die toch 1,2 miljard oplevert, veel beter kunnen besteden. Ik heb liever de tandarts in het pakket. Hoeveel mensen gingen er afgelopen zaterdag niet gratis naar de tandarts? Door €6.500 hebben we heel veel andere ziektes kunnen voorkomen. Dus ik heb liever voor 1,5 miljard de tandarts in het pakket dan dat we het opera- en toneelbezoek subsidiëren voor de mensen die zo aan cultuur hechten.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Dat is duidelijk. Dat heeft de heer Van Dijck zojuist ook gezegd. Mij gaat het om het principe, los van coalitie of oppositie. We gaan de komende tijd nog heel vaak debatten met elkaar voeren over hoe we de grote problemen gaan oplossen. Als we dan alleen maar bezig zijn in de trant van "ik zit nu in de coalitie of in de oppositie, dus ik zet mijn hakken in het zand", komen we toch geen steek verder? Mijn vraag aan de heer Van Dijck is dus: wat is een afspraak waard?

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Die afspraak is alles waard. Maar als wij een verkiezingsprogramma inleveren, redeneren wij — dat doen alle partijen in dit huis — vanuit het uitgangspunt: we hebben 76 zetels, hoe zouden we het dan doen? Dan zouden wij als eerste afzien van het schrappen van de btw op kunst en cultuur en dat geld gebruiken voor de tandarts in het basispakket. Als dat een keuzemoment zou zijn, zouden heel veel mensen, ik denk wel 95%, kiezen voor de tandarts en niet voor het operabezoek.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik was blij met het antwoord over de buffelboete. De PVV geeft aan dat ze ziet dat het een fout is die gerepareerd moet worden. Ons voorstel ziet erop om deze fout inderdaad te herstellen. Dat willen wij dekken door de hoogsteschijfgrens iets minder te indexeren, zodat de mensen er nog steeds iets op vooruit gaan, maar net ietsje minder. Is dat voor de PVV een richting waar ze ook aan denkt en die ze zou kunnen steunen? Dat antwoord is belangrijk, omdat er dan een meerderheid zou zijn voor dit voorstel. Dan kunnen we

voor heel veel mensen in Nederland die zich zorgen maken omdat ze hun boodschappen niet kunnen betalen, het leven een klein beetje beter maken.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Zoals gezegd sta ik daar positief in, maar ik kan dat hier niet ter plekke beslissen. Ik heb het amendement ook nog niet gezien. Ik moet nog met de fiscaal woordvoerder en de fractie overleggen. Maar nogmaals, wij hebben een positieve grondhouding.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Er gloort een meerderheid. Dank u wel.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Geen verdere vragen? Misschien heeft de voorzitter nog een vraag.

De **voorzitter**:

Er brandt mij van alles op de lippen, maar ik houd me in.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Een laatste kans.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Mevrouw Van Eijk van de VVD is de volgende spreker.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Dank u wel, voorzitter. Ook al hebben we een demissionair minderheidskabinet en staan er over vier weken verkiezingen voor de deur, vandaag dragen wij een grote verantwoordelijkheid. Coalitie of oppositie, het is onze taak te bespreken hoe we ons land het komend jaar welvarend, vrij en veilig houden met echte oplossingen. We moeten de mensen thuis laten zien dat we die taak serieus nemen. Juist nu is dat belangrijker dan ooit.

Ik sta hier vandaag met een duidelijke boodschap. Ons beleid moet ervoor zorgen dat de volgende generatie het beter krijgt dan wijzelf. Dat is de kern van verantwoordelijkheid nemen voor onze kinderen en voor de toekomst van ons land. Maar die ambitie staat onder druk. De kosten voor wonen, energie en zorg lopen op. Rentelasten stijgen, de arbeidsmarkt is onzeker en de overheid belooft vaak meer dan ze kan waarmaken. Steeds meer mensen voelen dat ze de grip op hun eigen leven verliezen. De VVD zegt: het kan anders. We kiezen voor beleid dat perspectief biedt, voor gezinnen die hun kinderen een goede start willen geven, voor ondernemers die werkgelegenheid en innovatie creëren, voor een overheid die klein, sterk en voorspelbaar is, en voor gezonde overheidsfinanciën zodat we de lasten niet doorschuiven naar generaties die nog moeten komen.

In deze Financiële Beschouwingen kiest de VVD voor een duidelijke liberale koers. Hard werken moet weer lonen. Ondernemers moeten kunnen ondernemen. De overheid moet

terug naar haar kerntaken en onze financiën moeten houdbaar blijven. Alleen zo kunnen we ervoor zorgen dat de volgende generatie het echt beter krijgt dan wijzelf.

Ook in een demissionair kabinet moet verantwoordelijkheid worden genomen. Voor burgers en ondernemers is financiële rust essentieel. Een Miljoenennota van een demissionair kabinet is uitdagend. Toch vinden wij het belangrijk dat het kabinet kan doorwerken en kan doen wat nodig is voor mensen en bedrijven in dit land. Dat betekent: rust bewaren. De VVD wil nu geen geld uitgeven zonder te weten hoe we dat in de toekomst betalen. We schuiven de rekening niet door. We weigeren mee te gaan in voorstellen die misschien lekker voelen, maar die laten zien dat men de moed mist om echt keuzes te maken.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ik hoor veel over perspectief. Ik hoor woorden die mij ook na aan het hart liggen.

Tegelijkertijd hebben mevrouw Van Eijk en wij allemaal gestemd voor de ambitie dat dit kabinet ondanks z'n demissionaire status — dat stond letterlijk in de motie — toch werk zou maken van scenario's voor de grote vereenvoudiging, voor een grote verandering in ons fiscaal systeem. U heeft daar ook voor gestemd. U heeft het over verantwoordelijkheid nemen. Hoe taxeert u nu ...

De **voorzitter**:

Hoe taxeert mevrouw Van Eijk.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Excuus, voorzitter. Hoe taxeert mevrouw Van Eijk dat deze motie nu niet wordt uitgevoerd, ondanks het feit dat we er expliciet om hebben gevraagd, ondanks de demissionaire status?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

De VVD wil dat werken echt meer gaat lonen. Ons huidige belasting- en toeslagenstelsel met een wirwar aan heffingskortingen, afbouwpaden, verschillende vermogensgrenzen en aftrekposten werkt niet heel erg goed. Volgens mij staan we allemaal aan dezelfde kant. Aan de andere kant kun je een grote hervorming in het belasting- en toeslagenstelsel en ook het stelsel rond inkomensondersteuning — dat moeten we daarbij niet vergeten — niet los van elkaar zien. Het past een demissionair kabinet niet om daar nu hele concrete voorstellen voor te doen. Alle bouwstenen liggen er. Alle rapporten zijn geschreven. Ik hoop oprecht dat een volgend kabinet ons gaat helpen om die keuze samen te maken.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ik constateer alleen dat ook de VVD expliciet aan het kabinet heeft gevraagd om dat wél te doen. Nu er niet geleverd wordt, zeggen ze: het is niet passend. Maar we hebben het expliciet gevraagd. Ik herken deze analyse dus helemaal niet.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Mevrouw Van Eijk zegt net: we schuiven de kosten niet door. Maar als ik kijk naar wat het kabinet doet met het klimaatbeleid, dan zie ik het volgende. Er wordt een indirecte kostencompensatie ingevoerd, een accijnskorting op fossiele brandstof, het schrappen van de CO₂-heffing en de belasting op de productie van nieuw plastic wordt afgeschaft. De Raad van State zegt: dit kabinet stelt uit, het schuift het klimaatbeleid door, waardoor de klimaatdoelen uit het zicht raken. Erkent mevrouw Van Eijk dat de klimaatdoelen uit het zicht raken en dat er wel degelijk verantwoordelijkheid wordt doorgeschoven?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

De klimaatdoelen zijn ambitieus en uitdagend. Daar staan wij voor, maar wij vinden ook dat bedrijven en inwoners het moeten kunnen meemaken. Dat betekent dat je soms een pas op de plaats moet maken, het tempo moet aanpassen en goed moet kijken wat al die maatregelen betekenen, bijvoorbeeld voor ons vestigingsklimaat. Wat betekenen ze voor de bedrijven die hier banen creëren, werkgelegenheid creëren en bijdragen aan onze welvaart? Dus ja, klimaatdoelen zijn belangrijk. Die debatten worden uitvoerig besproken met mijn collega Peter de Groot. Daar zullen wij onze handen niet van aftrekken; daar blijven we ons voor inzetten. Maar we gaan niet meemaken dat we al die bedrijven de grens over jagen en daar uiteindelijk met z'n allen niks mee opschieten.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Mevrouw Van Eijk zegt "de grens over jagen". Uit studies van het PBL blijkt dat bedrijven liever hun bedrijfsvoering aanpassen dan dat ze naar het buitenland gaan. Bovendien zijn het nu juist de meest vervuilende bedrijven die op geen enkele manier een prikkel ervaren om te verduurzamen. Als de VVD spreekt over de ambitie om de klimaatdoelen te halen, waar blijkt die dan op dit moment uit?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Volgens mij is er naar aanleiding van de klimaatdoelen die er liggen en de uitdaging om die te halen, een aanvullend pakket gepresenteerd. Dat is gebeurd in het voorjaar, en ook nog bij deze Miljoenennota. Daar zitten goede voorstellen bij. Die gaan we bij het Belastingplan nog uitgebreid met elkaar behandelen. Ik hoop dat dat gaat opleveren wat we er met elkaar van verwachten en hopen.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Dit is geen antwoord op mijn vraag. Ik vraag om concrete maatregelen waaruit blijkt dat we de ambities en de klimaatdoelen daadwerkelijk gaan waarmaken. We hebben onder de verantwoordelijkheid van de VVD gezien dat er jarenlang beloftes zijn gedaan dat de ambities overeind zouden blijven, maar ik zie nu het volgende. Er komen fossiele subsidies bij. Er is minder dan 5% kans dat de klimaatdoelen nog worden gehaald. Kortom, ze zijn volledig uit zicht. De Raad van State zegt dat het klimaatbeleid en de verantwoordelijkheid vooruit worden geschoven. Erkent de VVD dat hier sprake is van

vooruitschuiven en van een afbraakbeleid, en dat de VVD gewoon niet levert als het gaat om het halen van de klimaatdoelen?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Wij staan voor een realistisch klimaatbeleid. De doelstellingen staan wat ons betreft overeind, maar de randvoorwaarden om daar te komen moeten ook op orde zijn. Dat zijn ze op dit moment niet, en daar wordt door dit kabinet keihard aan gewerkt.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik ontwaarde in de eerste woorden van mevrouw Van Eijk een bondgenoot, toen ze zei dat we ons belastingstelsel flink moeten vereenvoudigen. De wirwar aan heffingskortingen en afbouwpaden, ook bij de toeslagen, moeten we echt herzien. Tegelijkertijd zie ik in de Miljoenennota en in het Belastingplan van dit kabinet — dat komt in een keer uit de lucht vallen — nogmaals een kleine verhoging van de arbeidskorting, die wordt betaald door de verhoging van het belastingtarief op inkomen uit werk. Daarmee voegen we toch alleen maar complexiteit toe? Dat wordt alleen maar gedaan vanwege de fetisj van deze minister van Financiën voor de arbeidskorting, en om een bepaald koopkrachtbeeld te realiseren. Dan denk ik: dat is toch de verkeerde methode, waarmee je het belastingstelsel nog ingewikkelder maakt in plaats van dat je toewerkt naar een vereenvoudiging? Hoe beoordeelt mevrouw Van Eijk dat? Is zij bereid een amendement mee in te dienen, om dat terug te draaien en het tarief in de eerste schijf te verlagen?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

De heer Grinwis en ik vinden elkaar op het punt van de complexiteit van ons belastingstelsel. Er zijn heel veel knoppen waaraan gedraaid kan worden. We weten allemaal dat koopkrachtplaatjes er echt toe doen. We gebruiken ze allemaal om onze standpunten over de brug te brengen. Voor ons staat bovenaan dat werkenden erop vooruit moeten gaan, en dat werkenden er méér op vooruit moeten gaan dan uitkeringsgerechtigden. In het huidige stelsel is — helaas, zeg ik erbij — een van de knoppen waaraan nog gedraaid kan worden die van de arbeidskorting. In die zin is dat dus een bewuste keuze, ja.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Dan constateer ik dat, als het erop aankomt, al die grote mooie woorden van de VVD over dat zij ook het stelsel willen vereenvoudigen, in the end weinig waard zijn. Iedere keer kan de verleiding niet worden weerstaan om toch weer aan zo'n knop te draaien, bijvoorbeeld aan die van de arbeidskorting. Dat vind ik treurig.

Nog een andere vraag. Mevrouw Van Eijk zei: wij gaan vandaag als VVD-fractie geen plannen steunen die geld kosten. Maar hoe zit het dan met de plannen die in de Miljoenennota zijn opgenomen? Ik noem bijvoorbeeld het eenmalig weer het blikje vooruitschoppen met betrekking tot de benzineaccijns, waardoor die per 1 januari 2026 voor in totaal 1,7 miljard niet wordt verhoogd, dus de facto wordt verlaagd, ten opzichte

van het basispad. Dat wordt niet netjes volgend jaar betaald, met een degelijke maatregel. Je moet tot 2032, 2033 vooruit in de tijd voordat dat eenmalige cadeautje, dat eenmalige douceurtje is betaald. Dat is toch geen ordentelijk begroten? Als het kabinet daar zo mee omgaat en de VVD-fractie laat dat gebeuren, waarom dan op voorhand de deur dichthouden naar de Kamer als het gaat om amendementen? Dat is toch niet consequent?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Ik heb volgens mij niet gezegd dat ik de deur dichthoud voor amendementen — dat heeft u mij niet horen zeggen — maar ik ben wel principieel tegen een hele grote verbouwing zoals die twee jaar geleden heeft plaatsgevonden en daar ga ik me fel tegen verzetten. Vandaar ook die oproep, zowel aan oppositie als aan coalitie: laten we kijken waar we elkaar kunnen vinden. Dus als er amendementen zijn om punten te repareren die onbedoelde gevolgen hebben, dan gaan wij daar serieus naar kijken. Maar ook daarbij geldt opnieuw: werken moet lonen, we gaan niet verder nivelleren. Dus ik ga de uitdaging aan om te zoeken naar een dekking die ons allemaal past, maar pas bij de behandeling van het Belastingplan. Ik ga dat niet vandaag in een of andere wet amenderen, want volgens mij is dat geen ordentelijke wetgeving.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Dat vind ik heel billijk. Zo zit ik ook in de wedstrijd. Ik vind niet dat we nu op een achternamiddag even voor honderden miljoenen een begroting moeten verbouwen, terwijl we die pas integraal gaan behandelen na de verkiezingen. Dus daar ben ik het op zich mee eens. Maar het andere punt uit mijn interruptie laat mevrouw Van Eijk liggen, namelijk dat hier een gatenkaas voorligt in plaats van een degelijke begroting. Er staat "verantwoord begroten" boven de Miljoenennota, maar het is toch niet verantwoord om het benzineaccijnsblikje zo vooruit te schoppen en dat pas in 2032, 2033 in zijn totaliteit te gaan betalen, of om hier een asielbegroting neer te leggen met het duurste asielbeleid ooit, terwijl er qua geld bijna niks meer beschikbaar is over een paar jaar? De begroting rammelt aan alle kanten. Wil mevrouw Van Eijk daar eens op reageren? Niet alleen omdat ik het zeg, maar ook omdat de Raad van State hier de vinger bij legt, de Rekenkamer hier de vinger bij legt en tal van deskundigen hier de vinger bij leggen. Dit is geen degelijke begroting en dat kan de VVD toch niet accepteren?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Er ligt een nette begroting voor 2026. Het doorzetten van de korting op de brandstofaccijns is een wens van de Kamer die in meerderheid is gesteund. Het kabinet heeft die ingepast. Als je ziet dat er daarnaast ook nog een aantal tegenvallers waren in 2026, bijvoorbeeld de liquidatieverliesregeling en een aantal andere posten die we nu niet in één keer kunnen invullen, die je niet in één jaar kan repareren, dan denk ik dat dit kabinet met alles wat kan binnen de regels die we met elkaar hebben afgesproken, iets heeft neergelegd wat wij in ieder geval kunnen uitleggen. Hadden we dat liever anders

gezien? Zeker, maar het is een beleidsarme begroting; er wordt niet aan grote knoppen gedraaid en dit is keurig ingepast wat ons betreft.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Mevrouw Van Eijk noemde een aantal keren ondernemers. 90% van de ondernemers in Nederland zegt ontevreden te zijn over de stabiliteit en continuïteit en 80% zegt dat er te weinig oog is voor hen. Rekenen mevrouw Van Eijk en de VVD dat zichzelf aan?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Nee, dat reken ik ons niet aan. Volgens mij vecht mijn fractie in ieder debat voor ondernemers en staan we daar vierkant voor. We hebben de ellende uit 2023, waarin er in een nacht voor miljarden is verbouwd en de lasten bij het bedrijfsleven zijn neergelegd, in het hoofdlijnenakkoord gerepareerd. Dus we hebben vooral moeten terugroeien. Ik probeer dat nu met alle macht te voorkomen en ik hoop een meerderheid in deze Kamer met mij. Daar vechten wij voor, dag in, dag uit. Ik kom daar later in mijn inbreng nog op terug. Ik ben op pagina 2 van de 8.

De heer **Vijlbrief** (D66):

We rekenen op de rest. Ik ga toch nog wat vragen hierover, want diezelfde ondernemers zeggen dat ze bijzonder ongelukkig zijn met de bezuinigingen op innovatie, onderwijs en wetenschap van dit kabinet. Dus ik kan erop rekenen dat als ik straks een motie indien waarin ik zeg "daar moeten we vooral niet mee doorgaan", de VVD dat zal steunen?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Ik ga horen van de heer Vijlbrief waar hij straks mee gaat komen. Als het gaat om het aanjagen van innovatie en het wellicht inzetten van een aantal instrumenten, zoals een investeringsmaatschappij, of kijken hoe start-ups en scale-ups hun volgende fase in kunnen gaan, hoe we dat kunnen faciliteren, vergemakkelijken en de randvoorwaarden daarvoor kunnen creëren, dan gaan wij daar serieus naar kijken.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Dat klinkt me als muziek in de oren.

De heer **Flach** (SGP):

Werken moet wat de SGP betreft lonen. Dat is wat anders dan wat ik de VVD hier hoor zeggen, namelijk dat werken altijd meer moet lonen dan een uitkering. Het plan op dit punt ken ik uit de plannen van de VVD. Dat betekent dat uitkeringen altijd minder snel zullen stijgen dan de inkomens voor werkenden. Het pikante is dat de AOW daar dan van uitgezonderd is, terwijl die er juist voor alle inkomensgroepen is. Wat is dan de boodschap van de VVD aan de mensen in de meest kwetsbare inkomenspositie, die niet kunnen werken en die aangewezen zijn op zo'n uitkering? De VVD zegt dan toch eigenlijk dat zij zich richten op de werkenden, op de mensen die wel mee kunnen komen, en dat ze de rest langzaam, maar stapje voor stapje, steeds verder achterlaten?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Het klopt niet helemaal wat de heer Flach zegt. Ik denk dat hij een belangrijk onderdeel weglaat. Als wij zeggen dat werken moet lonen, dat werken meer moet lonen en dat we willen dat werkenden er meer op vooruitgaan dan uitkeringsgerechtigden, dan zeggen wij daar altijd bij dat dat ook geldt voor degenen die hard gewerkt hebben en voor degenen die niet kunnen werken. U zult ons altijd aan uw zijde vinden bij dat sociale vangnet, om te zorgen dat die mensen er niet op achteruitgaan.

De heer **Flach** (SGP):

Dat stond volgens mij niet zo in de plannen voor werkend Nederland, die de VVD enige tijd geleden heeft gepresenteerd. Ik zou dan vragen: wat blijft er dan nog over? Wat er dan overblijft, zijn de mensen die wel kunnen werken, maar die dat niet willen. In mijn ogen zijn die mensen er niet heel veel meer. We komen allebei uit gemeenteland. Iedereen die maar enigszins uit de voeten kan en die fatsoenlijk uit z'n woorden kan komen, heeft inmiddels een baan. De mensen die nu nog thuiszitten, hebben over het algemeen een bepaalde beperking waardoor dat niet kan.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Wij zullen er altijd voor zorgen dat de mensen die niet kunnen werken ondersteund worden. Ik deel de opvatting van de heer Flach dat de afgelopen jaren de omvang van de bijstand, zoals we die ooit kenden, sterk is toegenomen. Dat betekent ook dat de mensen die nu nog in de bijstand zitten, moeilijker bemiddelbaar zijn. Laten we vooral kijken wat die mensen wél kunnen, en hoe we die mensen ook heel gericht kunnen helpen. Ik denk dat mensen dan echt wel in staat zijn om te gaan werken en er daarmee ook op vooruit te gaan.

Voorzitter. Ondernemers hebben zekerheid nodig. Te vaak zien we dat het tegenovergestelde gebeurt. Ik noemde het zojuist al. Bij de kabinetsval in 2023 werden maatregelen doorgevoerd die ons ondernemings- en vestigingsklimaat beschadigden. Dat hebben we in het hoofdlijnenakkoord gelukkig grotendeels terug kunnen draaien. Maar telkens weer zien we hetzelfde patroon. Bezuinigingen worden geschrapt. In meerderheid worden ongedekte moties gesteund. Dat kunnen we ons niet permitteren, niet in deze laatste week voor het reces en straks ook niet bij het Belastingplan. Laten we onze verantwoordelijkheid nemen en de rust bewaren.

In aanloop naar deze beschouwingen is er gespeculeerd over hoe partijen gaan voldoen aan de NAVO-norm voor onze defensie-uitgaven. Op 10 oktober zal duidelijk worden welke partijen zich niet alleen committeren aan de 3,5%, maar ook boter bij de vis doen. We moeten eerlijke keuzes maken, zodat de kiezer op 29 oktober weet waar hij of zij voor kiest.

Er werd de laatste weken ook gespeculeerd over nieuwe belastingen die andere partijen zouden willen invoeren om de defensie-uitgaven te betalen. Het CDA spreekt bijvoorbeeld over een "vrijheidsbijdrage" en GroenLinks-PvdA over een

"solidariteitsbijdrage". Dit klinkt sympathiek, maar laten we helder zijn: dit zijn lastenverzwaringen. De VVD is daartegen. Want hoe je het ook noemt, "solidariteitsbijdrage" of "vrijheidsbijdrage", het blijft hetzelfde: meer belasting heffen. En dat juist in een tijd waarin Nederlanders snakken naar rust in hun portemonnee. Mensen die werken, een huis proberen te kopen of een gezin draaiende proberen te houden, krijgen al te vaak de rekening gepresenteerd. Ondernemers die banen creëren, zien elk jaar weer nieuwe lasten op zich afkomen.

Dit is niet het moment om de belastingdruk verder op te voeren. Een extra bijdrage klinkt misschien als een kleine correctie aan de bovenkant, maar de werkelijkheid is anders. Dit soort maatregelen sijpelt altijd door naar de middeninkomens en het mkb. Dat zijn de gezinnen, die nu al worstelen met hoge woonlasten en stijgende prijzen. Dat zijn de ondernemers die de motor vormen van onze economie. Hen verder belasten betekent minder ruimte om te investeren, om personeel aan te nemen en om te innoveren.

Daar komt bij dat Nederland internationaal al hoog scoort op het gebied van belastingen. Onze concurrentiekracht staat onder druk. Bedrijven die hier investeren, banen scheppen en belasting betalen, hebben stabiliteit nodig en niet telkens een nieuw label voor een hogere aanslag.

De VVD kiest voor een andere koers. Geen nieuwe lastenverzwaringen. Geen nieuwe bijdragen die in werkelijkheid gewoon extra belastingen zijn. We kiezen voor lastenverlichting waar het kan, voor rust in de portemonnee en voor een overheid die eerst orde op zaken stelt. In plaats van nog meer geld op te halen bij burgers en bedrijven moet de overheid zelf efficiënter en kleiner worden. Daarom zegt de VVD duidelijk: we gaan de lasten niet verhogen. Onze inzet is helder: hard werken moet lonen, ondernemers moeten kunnen ondernemen en de overheid moet haar eigen huis op orde brengen in plaats van telkens naar de belastingbetaler te grijpen.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Dank u wel, voorzitter. Het is een ronkend verhaal, en toch. Volgens mij wordt er wel degelijk een bijdrage gevraagd en nog een forse ook. De pensioenleeftijd stijgt bij de VVD sneller dan in het basispad. Later met pensioen gaan lijkt mij een vreselijk grote bijdrage om op te pakken. Bovendien heeft de VVD de neiging om aan die arbeidskortingsknop te blijven draaien, waardoor ook gepensioneerden, die hun hele leven hard gewerkt hebben, er toch weer op achteruitgaan op het moment dat je dat afzet tegen de inkomstenbelasting. Mijn vraag is dus heel duidelijk: hoe kijkt mevrouw Van Eijk naar die bijdrage als gevolg van de verhoging van de pensioenleeftijd? Hoe rijmt ze dat met de structurele manier van het inzetten van de arbeidskorting, zodat gepensioneerden er minder op vooruitgaan of erop achteruitgaan in verhouding tot werkenden?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Het beeld dat de heer Kouwenhoven hier schetst, herken ik niet. Zeker niet als het gaat om de koopkrachtplaatjes in 2026, waarin je ziet dat gepensioneerden er veruit het

meest op vooruitgaan, ondanks dat ook de knop van de arbeidskorting wordt gebruikt. Daar moet de heer Kouwenhoven, denk ik, dus ook het eerlijke verhaal over vertellen. Als je naar de toekomst kijkt en je ziet de enorme toename van aan vergrijzing gerelateerde uitgaven op zorg, op AOW et cetera, dan snapt iedereen dat we iets moeten doen om die schuld niet verder te laten oplopen en bij anderen, de volgende generatie, neer te leggen. Wat wij dus inderdaad zeggen is: kijk goed naar de levensverwachting, die steeds verder omhooggaat. Wij zijn bereid om die pensioenleeftijd daarop aan te passen.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik heb eigenlijk een ander soort vraag. Ik ken het verhaal van de VVD. Het is ook een heel herkenbaar verhaal, dat is altijd mooi. Ik weet echter ook dat er fors gekeken wordt naar het snijden in sociale zekerheid, als ik het verkiezingsprogramma tenminste mag geloven. Ik snap dat je keuzes moet maken, en die keuzes zijn ook niet makkelijk, maar fors snijden bij mensen die het wat minder kunnen lijden, betekent wellicht ook dat mensen weer door het ijs gaan zakken en dat we hier over twee jaar weer staan te roepen om allerlei compenserende maatregelen om gaten te dichten. Is mevrouw Van Eijk niet bang dat, door nu aan de ene kant veel te hard in te grijpen, aan de andere kant de problemen zich ontzettend hard opstapelen en de financiën per saldo helemaal niet beter worden?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Mevrouw Inge van Dijk suggereert dat het gaat om te hard ingrijpen. Wat wij gaan doen om de Defensie-uitgaven keurig te dekken is wel scherpe keuzes maken. Scherpe keuzes maken betekent ook iets voor de sociale zekerheid en betekent ook iets voor de zorg.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Wij snappen heel goed dat er scherpe keuzes gemaakt moeten worden. Als je gewoon een doorkijk maakt, zullen wij allemaal scherpe keuzes moeten maken. Dat gaat ook absoluut niet makkelijk worden. Mijn vraag is eigenlijk: is de VVD niet bang dat door nu te scherpe keuzes te maken, de mensen het niet mee kunnen maken en we hier vervolgens weer allemaal staan te roepen dat er gecompenseerd moet worden? Dan lossen we de financiën op de lange termijn niet op, maar zijn we eigenlijk weer nieuwe gaten aan het creëren.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Ik denk dat we dat debat nog uitgebreid met elkaar gaan voeren, over hoe de Defensie-uitgaven gedekt gaan worden en welke keuzes de verschillende partijen gaan maken. Als je kijkt naar de stijgende kosten, zowel in de sociale zekerheid als in de zorg, zie je dat je sowieso moet ingrijpen en ombuigen om het niet volledig uit de hand te laten lopen. Na 10 oktober gaan we zien welke maatregelen wij daarvoor denken te treffen. Ik denk dat dat verstandig beleid zal zijn.

Voorzitter. Het begint bij de portemonnee van de Nederlanders, want zonder koopkracht geen perspectief. Zonder financiële zekerheid geen vertrouwen. Hardwerkende mensen verdienen dat hun inspanningen zichtbaar zijn in wat er onder de streep overblijft. De VVD wil hun portemonnee beschermen. Voor miljoenen huishoudens is de hypotheekrenteaftrek cruciaal. Voor starters gaat het vaak om zo'n €400 per maand: het verschil tussen wel en niet rondkomen. Het zijn geen villasubsidies. Het gaat om normale gezinnen met normale banen. Afschaffing zou starters en jonge gezinnen keihard raken en nieuwbouw verder afremmen. Voor de VVD staat de hypotheekrenteaftrek als een huis. De echte oplossing voor het woningtekort is bouwen, niet het afpakken van zekerheid. Mensen die zuinig leven, jarenlang belasting betalen en iets willen nalaten aan hun kinderen, verdienen respect. Een hogere erfbelasting treft juist gezinnen met een middeninkomen die hun huis hebben afbetaald of wat spaargeld hebben opgebouwd. Voor de VVD is het simpel: beloon verantwoordelijkheid, bestraf het niet. Daarom zeggen wij: geen hogere erfbelasting.

Veel Nederlanders zijn afhankelijk van de auto voor werk, school of mantelzorg. De accijnsverlaging betekent op een volle tank al gauw €10. Voor een tweeverdienersgezin kan dat oplopen tot meer dan €700 per jaar. Dat is geen luxe, dat is pure noodzaak. Daarom is de VVD blij dat de accijnsverlaging wordt verlengd en dat automobilisten niet nog zwaarder worden belast.

De energierekening blijft een grote zorg. Daarom kiest de VVD voor lagere energiebelastingen en structureel betaalbare stroom. Met vier nieuwe kerncentrales maken we Nederland onafhankelijker, duurzamer en goedkoper. Dat is goed voor het klimaat en de portemonnee.

Voor gezinnen is zekerheid net zo belangrijk. Bijna gratis kinderopvang helpt ouders om arbeid en zorg te combineren, vergroot kansen voor kinderen en maakt werken aantrekkelijker. Dat is sociaal en economisch verstandig. Daarom blijft de VVD hier vol achter staan.

Voorzitter. In de bijlage bij de Miljoenennota zien we tabellen over marginale druk, maar die geven een onvolledig beeld. Alleen landelijke regelingen zijn meegenomen. Gemeentelijke lasten en lokale regelingen, die voor veel huishoudens juist zwaar wegen, ontbreken. Dan krijg je geen eerlijk beeld van het besteedbaar inkomen en weet je dus ook niet hoe sterk de prikkel om te werken is. Daar ligt een opdracht: als we willen beoordelen of werken loont, moet het hele plaatje op tafel komen. Alleen dan kunnen we eerlijk spreken over koopkracht en alleen dan maken we beleid dat klopt. Kan de minister toezeggen dat de Kamer overzichten van de marginale druk ontvangt waarin gemiddelden van lokale regelingen ook worden meegenomen? De VVD kiest voor die eerlijkheid. Als er knelpunten zijn, moeten we kijken hoe we deze kunnen oplossen. En dat kan niet ten koste gaan van werkenden, zeg ik er maar meteen bij.

Voorzitter. De VVD maakt zich zorgen over het verhogen van het forfait in box 3 voor overige bezittingen. Onder anderen particuliere verhuurders worden hierdoor extra belast, terwijl zij juist investeren in de woningvoorraad en beschikbaarheid van betaalbare huur. Dit kan het investeringsklimaat aantasten en het aanbod van woningen beperken. In de Miljoenennota is de derving door de D-dayarresten ingeschat op ruim 6 miljard euro tot en met 2024 en zeker 2 miljard euro daarna. Hoewel dit bedrag op EMU-basis in 2024 is verwerkt, moeten we ons realiseren dat de daadwerkelijke terugbetalingen pas sinds deze zomer digitaal kunnen worden aangevraagd. Per saldo leiden deze terugbetalingen tot lagere belastingopbrengsten, maar op EMU-basis niet, zolang ze binnen de raming blijven. De VVD vraagt zich af of het forfait in box 3 in '26 en '27 nu niet onnodig wordt verhoogd, terwijl de daadwerkelijke kasuitgaven lager uitvallen. Kan de staatssecretaris toelichten welke mogelijkheden er zijn om de voorgestelde verhoging te matigen? En hoe staat het met de uitvoering van de aangenomen moties bij de Wet tegenbewijsregeling box 3?

Voorzitter. Nederland leeft van zijn ondernemers, van de bakker op de hoek tot de techstarter in Eindhoven, en van het familiebedrijf in Twente tot de grote havenbedrijven in Rotterdam. Zij zijn de motor van onze economie. Dankzij hun inzet hebben miljoenen Nederlanders werk en kunnen we investeren in zorg, onderwijs en veiligheid. Maar te vaak voelen ondernemers zich in de afgelopen jaren behandeld als pinautomaat, met de ene na de andere lastenverzwaring, met een woud aan regels en met beleid dat te vaak verandert. Ondernemen wordt ontmoedigd in plaats van aangemoedigd. Dat moet anders. De VVD kiest voor ruimte en vertrouwen, voor een aantrekkelijk ondernemings- en vestigingsklimaat waarin bedrijven durven te investeren en groeien. Want pas als geld verdiend is, kan het worden uitgegeven. En alleen als we hier een sterke economie houden, kunnen we onze middenklasse en onze veiligheid beschermen.

Voor het mkb betekent dit minder regeldruk, voorspelbaar beleid en niet morrelen aan ondernemersregelingen, zoals de mkb-winstvrijstelling. Voor zelfstandigen betekent dit eindelijk zekerheid. Het wachten op duidelijkheid over hun positie duurt veel te lang. Voor de grote bedrijven in onze basisindustrie betekent dit stabiliteit in beleid. Onze industrie behoort tot de schoonste ter wereld en is cruciaal voor banen, innovatie en onze strategische onafhankelijkheid. Laten we trots zijn op deze bedrijven in plaats van ze weg te jagen. Geen plotselinge lastenverzwaringen en geen grillige koerswijzigingen. Voor start-ups en scale-ups betekent dit ruimte om te groeien en talent aan te trekken. Dankzij de inzet van de VVD wordt medewerkersparticipatie aantrekkelijker gemaakt en is de expatregeling hersteld. De innovatiebox en de WBSO zijn bewezen successen die innovatie stimuleren en Nederland internationaal concurrerend houden. Afbouw of uitholling van deze regelingen zou funest zijn.

Voorzitter. De overheid is log en groot geworden. Ze bemoeit zich met bijna alles in het leven van mensen, maar is het leven daarmee ook beter geworden? Nee. Dat moet anders. Dat betekent een overheid die simpeler, moderner en effectiever is.

Loketten moeten bereikbaar zijn op de momenten waarop hardwerkende Nederlanders tijd hebben. Voorzieningen moeten betaalbaar blijven voor de toekomst. De overheid moet sterk zijn waar dat nodig is en klein waar dat kan. De afgelopen jaren hebben we gezien wat er misgaat als de overheid te groot en te complex wordt. De toeslagenaffaire heeft diepe wonden geslagen. Burgers werden kapotgemaakt door een overheid die wantrouwde in plaats van vertrouwde. De VVD wil een overheid die zich richt op haar kerntaken, zoals een sterke krijgsmacht, zorgen voor goede randvoorwaarden voor ondernemerschap en werkgelegenheid, maar ook zorg voor mensen die het echt niet zelf kunnen. Minder overheid waar het kan, meer samenleving waar het hoort.

Digitalisering kan daarbij helpen. In Estland duurt de belastingaangifte vijf minuten. Waarom hier niet? Slim digitaliseren bespaart miljarden en geeft burgers vertrouwen. Een kleine overheid is geen zwakke overheid. Integendeel, een sterke overheid doet wat nodig is en laat de rest over aan mensen en bedrijven. Dat is het liberale uitgangspunt van de VVD.

Dit kabinet presenteert een korting van 1 miljard op het apparaat, maar de fundamentele keuzes die ervoor zorgen dat we deze korting structureel realiseren, lijken nog altijd te ontbreken. Waar wordt die besparing gerealiseerd? Welke taken vervallen? We zien de kosten voor eigen personeel stijgen en de kosten voor externe inhuur blijken jaar op jaar hoger uit te vallen dan begroot. De VVD wil duidelijkheid: hoe gaat het kabinet ervoor zorgen dat de overheid echt kleiner en effectiever wordt? En komt er nog dit jaar een concreet plan, zodat de burgers niet betalen voor een log apparaat, maar profiteren van een overheid die doet wat nodig is, en niet meer dan dat?

Voorzitter. Gezonde overheidsfinanciën zijn de basis van een stabiele samenleving. Sinds 2020 zijn de uitgaven fors gestegen. Dat was in crisistijd vaak begrijpelijk, maar nu is het tijd voor discipline. Voor de VVD is het helder: geen nieuwe lastenverzwaringen maar scherpe keuzes, een kleine overheid, minder subsidies en meer ruimte voor eigen initiatief. Dat is geen hardvochtigheid, maar verantwoordelijkheid nemen, voor de toekomst van ons land. De rentelasten zijn inmiddels opgelopen tot meer dan 10 miljard euro per jaar. Dat is geld dat we niet aan zorg, onderwijs of veiligheid kunnen besteden. De inzet om schulden niet verder te laten oplopen en waar mogelijk af te bouwen, steunen wij. Iedere euro die we niet aan rente betalen is een euro die wél naar de samenleving kan. Daarbij moeten we eerlijk zijn over de begrotingsregels. Het aanpassen van de regels creëert geen echte extra ruimte. Stelt u zich voor dat een gezin elke maand strak moet rondkomen. Alleen door minder uit te geven of meer inkomsten te hebben, kunnen ze sparen voor grote uitgaven. Zo werkt het ook voor de overheid. Ruimte voor hoge investeringen ontstaat wat ons betreft alleen door te bezuinigen op

consumptieve uitgaven. De VVD is voor een eerlijke aanpak: structurele keuzes maken, zodat investeringen betaalbaar en verantwoord blijven voor zowel burgers als ondernemers.

Dan de onderuitputting en kasschuiven. We zien dat er miljarden worden doorgeschoven naar latere jaren. Per saldo gaat het om 3 miljard uit '25 en nog eens 100 miljoen uit '26. Daarnaast rekent de begroting op miljarden aan onderuitputting, waarvan nog altijd 6 miljard in '25 en bijna 8 miljard in '26 moet worden gerealiseerd. Onderuitputting laat zich niet eindeloos inboeken. We willen een realistische begroting. Graag een reactie van de minister op dit punt en een toelichting op de risico's.

Voorzitter, mijn laatste punt. De VVD hecht ook eraan dat gemeenten voldoende ruimte en autonomie krijgen om hun middelen naar eigen inzicht in te zetten. Gemeenten ontvangen 728 miljoen compensatie voor de incidentele tekorten in de jeugdzorg in '23 en '24. De vraag aan de regering is of deze middelen ook benut kunnen worden voor andere uitgaven die in die jaren onder druk stonden door de financiële problematiek in de jeugdzorg. Daarnaast pleit de VVD ervoor dat gemeenten, net als het Rijk, de mogelijkheid krijgen om te werken met een stelpost onderuitputting. Dit geeft flexibiliteit om budgetten realistisch te plannen en tijdelijke financiële ruimte te benutten wanneer uitgaven lager uitvallen dan geraamd. We vragen de regering om hierover duidelijke afspraken te maken met de provincies, de financieel toezichthouder, zodat gemeenten deze middelen effectief kunnen inzetten voor lokale prioriteiten en de continuïteit van structurele voorzieningen. De aangenomen motie-Aukje de Vries die hiertoe oproept, is helaas nog niet uitgevoerd.

Voorzitter. Uiteindelijk gaat het om vertrouwen geven aan de mensen die ons land draaiende houden. Dat doen we door hun portemonnee te beschermen, door te zorgen dat werken weer loont, door ondernemers de ruimte te geven en door een overheid te bouwen die kleiner, sterker en betrouwbaarder is. Dat doen we door onze financiën op orde te houden met discipline en verantwoordelijkheid. Alleen zo kunnen we de liberale belofte waarmaken dat de volgende generatie het beter krijgt dan wijzelf.

Dank u wel.

De voorzitter:

Een vraag van de heer Tony van Dijck.

De heer Tony van Dijck (PVV):

De VVD zit nu ongeveer vijftien jaar in het landbestuur, aan de knoppen. Ik hoor ze elke keer zeggen: kleinere overheid, kleinere overheid, kleinere overheid. Toch is in die vijftien jaar de overheid, vooral de rijksoverheid, met al die rijksambtenaren die hier rond het Binnenhof cirkelen, alleen maar meer, meer, meer geworden. Er zijn 50.000 ambtenaren meer dan tien jaar geleden; de overheid is van 100.000 naar bijna 160.000 ambtenaren gegroeid. Wat is nu het plan erachter? Is "een kleinere overheid" holle retoriek of zit er

iets van een visie achter, van: dit gaan we doen en daardoor wordt de overheid echt kleiner? Ik wil namelijk ook een kleinere overheid. Maar ik vraag me af hoe de VVD dat dan eigenlijk voor zich ziet als ze dat al vijftien jaar roept.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Een goede vraag van de heer Tony van Dijck. We zien met z'n allen dat de overheid steeds groter wordt, dat er meer kosten zijn voor personeel en dat de externe inhuur niet echt wordt teruggedrongen. Volgens mij zien we de afgelopen jaren ergens wel een trappetje naar beneden; het lijkt te lukken. Maar we stellen met elkaar vast dat het tot nu toe niet is gelukt. Wij pleiten wel voor een sterke, effectieve overheid. Dat is ook een zuinige overheid en een overheid die zich richt op kerntaken. Dat vraagt om politieke keuzes.

In ons verkiezingsprogramma heeft u kunnen lezen hoe wij dat willen gaan doen. Ik heb net in mijn inbreng die kerntaken ook benoemd: een sterke krijgsmacht, de juiste randvoorwaarden om ondernemers de ruimte te geven om te ondernemen en een sociaal vangnet voor de mensen die dat echt nodig hebben. Dat betekent dus ook dat het op het gebied van zorg ergens iets minder zal moeten, dat het op het gebied van sociale zekerheid ergens iets minder zal moeten, dat er keuzes moeten worden gemaakt op het gebied van ontwikkelingssamenwerking en dat we moeten blijven werken aan grip op asiel en het terugbrengen van de instroom.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Dat het hier en daar wat minder moet, geloof ik wel. Maar de vraag is: hoe gaan we voorkomen dat er elke keer rijksambtenaren worden aangenomen? Het zijn er 50.000 in tien jaar tijd, een groei van een derde van het hele ambtenarenapparaat! Het zijn vooral communicatiemedewerkers en beleidsmedewerkers. U bent ook voor minder regels. Nou, neem een batterij ambtenaren aan en je krijgt meer regels! Ze zitten namelijk de hele dag na te denken: hoe maak ik weer een nieuwe regel? Met andere woorden: we willen minder regels, we willen minder ambtenaren, maar toch, op de een of andere manier lukt het niet.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Volgens mij ligt er inmiddels een hele concrete agenda voor regeldruk. Die heeft minister Karremans gepresenteerd. Ik heb er het volste vertrouwen in dat we erin slagen om er in ieder geval eens een keer goed doorheen te gaan en de nodige regels te schrappen. Dat zal ongetwijfeld leiden tot minder ambtenaren en ook minder gedoe voor ondernemers. Dus volgens mij vinden wij elkaar daarin. Over de taakstelling voor het ambtenarenapparaat, onderdeel van het hoofdlijnenakkoord, waar wij allebei de handtekening onder hebben gezet, heb ik net dezelfde vraag aan het kabinet gesteld als de heer Tony van Dijck heeft gesteld. Ik kijk dus uit naar het antwoord van de minister op dit punt.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Ik hoor mevrouw Van Eijk net zeggen dat de VVD wil dat werken weer gaat lonen. Daar ben ik het helemaal mee eens. Maar de VVD heeft ook in het verkiezingsprogramma staan dat mensen die vanuit de bijstand weer aan het werk gaan en daar financieel op achteruitgaan, gedurende een halfjaar gecompenseerd moeten worden. Ik wil daar toch even bij stilstaan, want het betekent dus dat werken niet loont, als je thuis op de bank zit, weer aan het werk gaat en er dan financieel op achteruit kunt gaan. Is mevrouw Van Eijk het met Forum voor Democratie eens dat de oplossing, die compensatie, eigenlijk een doekje voor het bloeden is, een pleister op een structureel probleem, en dat we er op een andere manier voor zullen moeten zorgen dat werken weer gaat lonen, namelijk door de belastingen te verlagen?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Als het gaat om "werken moet lonen" en het verlagen van de belastingen, vinden we elkaar. Maar misschien heeft mevrouw De Vos net het deel van het debat gemist waarin het juist ook ging over de bijstand. In de afgelopen jaren is het aantal mensen in de bijstand sterk afgenomen. Tegelijkertijd betekent dat dat er voor de mensen die nog in de bijstand zitten, een veel stevigere inspanning moet worden gedaan. De angst bij mensen is dat gaan werken of meer gaan werken, niet loont. Dat komt ook door de complexiteit van ons belastingen- en toeslagenstelsel. Om die angst weg te nemen en mensen toch die prikkel te geven, toch aan te jagen dat ze die stap maken, zodat ze zullen ervaren dat werken wel degelijk loont en dat meedoen in de samenleving heel veel meerwaarde heeft, zit bij ons die prikkel in ons programma.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Maar het is geen angst of een ervaring. Als je vanuit de bijstand weer aan het werk gaat, is het de realiteit dat je er financieel op achteruit kunt gaan. De oplossing daarvoor is dat je de inkomstenbelasting verlaagt, zodat het daadwerkelijk gaat lonen om te werken. Dus nogmaals mijn vraag: deze oplossing, om dit dan maar een halfjaar te compenseren, is toch op geen enkele manier een structurele oplossing voor het probleem dat werken op dit moment in Nederland niet loont?

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Een structurele oplossing voor "werken moet lonen en meer werken moet meer lonen" zit in een hervorming van ons belasting- en toeslagenstelsel. We staan er met z'n allen voor aan de lat om daar ook keuzes in te maken. Ik herken het beeld niet dat vanuit de bijstand aan het werk gaan per definitie niet loont. Er zijn genoeg berekeningen waaruit blijkt dat dat wel degelijk het geval is. Mensen zijn alleen angstig en onzeker over de toeslagen en over de kortingen et cetera. Laten we die angst wegnemen en laten we mensen laten ervaren dat aan het werk gaan wel degelijk loont. Om dat te overbruggen willen wij die prikkel geven.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Nogmaals, het is geen angst of een ervaring. Door in haar verkiezingsprogramma te zetten dat ze het zullen compenseren als iemand erop achteruitgaat, erkent de VVD dat die achteruitgang er wel degelijk is. Dat zal misschien niet voor iedereen gelden, maar voor een significant aantal dus blijkbaar wel. Ik vind het heel treurig om te constateren dat onder het VVD-beleid van de afgelopen vijftien jaar de lastendruk voor Nederlanders alleen maar verder is gestegen, dat het nu niet loont om te gaan werken en dat de oplossing van de VVD dus is om een pleister op deze wond te plakken in plaats van die gewoon echt te genezen en het op te lossen.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Ik deel de conclusie van mevrouw De Vos niet op dit punt. Werken moet lonen en meer werken moet meer lonen. De oplossing daarvan zit in een hervorming van het belasting- en toeslagenstelsel. Zeker ook aan mensen die nu in de bijstand zitten zou ik de oproep willen doen: pak het aan, ga aan het werk en u gaat ervaren dat u er wel degelijk op vooruit kan gaan.

De **voorzitter**:

Hartstikke mooi. Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Klaver van GroenLinks-Partij van de Arbeid.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Voorzitter. Ik zie al de teleurgestelde reacties omdat ik hier vandaag sta. Het spijt me, maar Tom van der Lee is ziek. Ik wens hem vanaf deze plek ook heel veel beterschap. Meneer Van Dijk, u zult het vandaag met mij moeten doen. Nu hoor ik de heer Dijk ook roepen, maar bij u moet ik gelijk aan andere dingen denken.

De **voorzitter**:

We gaan weer terug naar het onderwerp, stel ik voor.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ja, zeker. Ik word volgend jaar 40. Ja. Dus mijn kinderen noemen mij inmiddels "dinosauriër" en "antiek". Dat doet soms wat pijn. Maar waarom deel ik dit met u? Ik ga verwijzen naar vroeger in mijn bijdrage. Dat krijg je als je 40 wordt. Maar dat vroeger is eigenlijk nog helemaal niet zo heel lang geleden. Ik weet namelijk nog dat toen ik jong was, de post bij ons werd bezorgd door een man in een bruin pak met van die rode letters op zijn pak. Hij was van PTT Post. Deze man bracht bij ons de post rond, zoals dat overal in Nederland gebeurde. We hadden ook nog van die mooie rode brievenbussen. Deze man kon rondkomen van één inkomen. Dit was de middenklasse in Nederland. Ik ga het niet allemaal mooier maken dan het is. Het was echt geen vetpot, maar deze man kocht een plek om te wonen. Hij had een huis. Met één inkomen kon dit gezin rondkomen. Er was soms zelfs de ruimte om op vakantie te gaan. Het is minder dan 40 jaar geleden dat dat in Nederland gebeurde. In de tussentijd heb ik het land zien veranderen. De postbode, zoals we die toen noemden, werd een postbezorger. Dat werd

iemand die niet meer dat vaste contract had. Het werd niet meer mogelijk om rond te komen van dat ene inkomen.

Toen ik heel jong was, was je arm als je een uitkering had. We wisten: als je in dit land een uitkering hebt, dan ben je arm. Dan is het gewoon geen vetpot. Dan heb je eigenlijk niks te maken. We hadden toch een soort van afspraak — een sociaal contract, zouden sommigen zeggen — dat we goed voor deze mensen zorgen. Maar in de afgelopen 40 jaar was je niet alleen maar arm als je in een uitkering zat. Steeds meer mensen zijn arm terwijl ze werken. We hebben er een begrip voor gekregen: werkende armen. Laat dat op je inwerken. Je hebt een baan, maar het is toch onmogelijk om rond te komen. In Nederland gaat het volgens de officiële definitie inmiddels om 200.000 mensen. En we weten allemaal dat het over veel meer mensen gaat die, ondanks dat ze werken, maar moeilijk kunnen rondkomen.

De onvrede waarover we vaak spraken in dit parlement en die breed, breed, in Nederland leeft, komt hieruit voort, dat het leven voor veel mensen onbetaalbaar is geworden. Deze postbode wist dat de toekomst van zijn kinderen beter zou worden dan zijn eigen leven was, maar heel veel mensen in dit land weten dat niet meer zeker. Er wordt dan gedaan alsof deze mensen zich massaal alleen maar zorgen maken over migratie of over massamigratie. Dat is niet het geval. Er zijn partijen in dit parlement, de populisten daar ter rechterzijde, die proberen te doen alsof alles de schuld is van migratie. Alles. Dat vind ik eigenlijk niet eens zo erg, want dat doen ze al twintig jaar. Daar gaan ze lekker op, hè, meneer Van Dijck? Maar wat ik wel heel erg vind, is dat partijen hier die ooit in het midden van de politiek zaten, zoals de VVD, in deze populistische rotzooi zijn meegegaan, dat die zijn gaan doen alsof de onvrede die er in dit land leeft, daardoor komt. Zij zijn gaan meehuilen met de wolven. Als er op het Malieveld demonstraties zijn van extreemrechts, als er Hitlergroeten worden gebracht, duurt het een dag voordat ze snappen dat ze moeten zeggen dat dit toch extreemrechts geweld is en dat er nazi's stonden te demonstreren. Daar gaat het volgens mij mis. Als we echt iets voor elkaar willen krijgen, moeten alle krachten in dit parlement die staan voor democratie en rechtsstaat, de handen ineenslaan en met oplossingen komen.

De VVD stond hier net achter het spreekgestoelte te vertellen — we hebben maar weinig interrupties, anders had ik daar net zeker naar gevraagd — dat de lasten omlaag moeten in Nederland. Echt waar? Is dat wat de VVD meent? De lasten moeten omlaag? Hoe kan dat, als je in een kabinet zit waardoor de lasten juist omhooggaan? Komend jaar gaan ze met 20 miljard omhoog, waarvan 3 miljard beleidsmatig. Met andere woorden, dat komt gewoon door keuzes van dit kabinet. Het leven is onbetaalbaar voor veel mensen. De boodschappen zijn veel te duur. Het vinden van een huis is bijna onmogelijk. Wonen is misschien wel het allergrootste onderwerp dat in deze verkiezingen speelt en waar mensen mee zitten, en terecht. Een woning is meer dan een huis; het is een thuis, een plek waar je veilig moet zijn. Steeds minder mensen kunnen een woning vinden.

De heer **Dijk** (SP):

Sinds GroenLinks-Partij van de Arbeid zo'n fusieproces heeft meegemaakt, krijg ik een soort groundhogidee. Ik heb het vaker meegemaakt. Ik word ook 40 dit jaar.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Dat is u niet aan te zien.

De heer **Dijk** (SP):

Nou, dat is wat anders. Ik ben behoorlijk grijs, kalend, kort en gedrongen.

De **voorzitter**:

Misschien kunt u een gespreksgroep beginnen om ervaringen uit te wisselen.

De heer **Dijk** (SP):

Ik hou van complimenten, maar dan moeten ze wel gemeend zijn. Ik ga u ook geen compliment geven, want op die manier wordt het heel ongemakkelijk.

Ik heb heel vaak meegemaakt dat de Partij van de Arbeid voor de verkiezingen hele mooie beloftes had en een soort geveinsde tweestrijd met de VVD aanging, en dat zie ik hier nu weer. Ik hou er niet van als mensen bedonderd en besodemieterd worden. Een van de dingen die mij echt furieus maken, is dat de PVV mooie beloftes heeft gedaan, ze na de verkiezingen over de schutting heeft gegooid, dit land, samen met een VVD die met de PVV ging meehuilen, tot stilstand heeft gebracht en mensen tegen elkaar heeft opgezet. Maar ik verwacht ook van u en uw partij, en misschien nog wel extra van het GroenLinksdeel van GroenLinks-PvdA, dat u afstand neemt van de VVD en de andere kant op gaat kijken. Dit toneelstuk is mega-Haags. Ik heb het in mijn bijna-40-jarig bestaan nu vier, vijf keer meegemaakt en het heeft de werkende klasse ver van links verwijderd. Ik wil u dus vragen om ofwel echt afstand te nemen van de VVD de komende tijd, of eigenlijk nu al, ofwel die mooie praatjes even voor u te houden.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Er zit bijna een compliment in, over die mooie praatjes, maar dat bedoelde u volgens mij niet. U kunt ervan op aan dat wij een zo links en progressief mogelijk kabinet willen, maar eerst moeten er nog wel even verkiezingen gewonnen worden. Ten tweede wijs ik erop dat ik vind dat de belangrijke scheiding in het parlement de scheiding tussen democratische en antidemocratische krachten zou moeten zijn. Ik vind dat dat onderscheid, dat er heel lang is geweest, door de VVD is losgelaten bij de laatste verkiezingen. Ik mag hopen dat u die mening deelt. Daar zal ik de VVD op aan blijven spreken totdat ze op haar schreden terugkeert. Ik vind dat dit een fout is geweest.

U wijst erop dat we ervoor moeten zorgen ... Dat is precies ook mijn punt. Iedere verkiezing opnieuw wordt er verandering beloofd, maar krijg je meer van hetzelfde. Dat gebeurde nu ook. De PVV had 37 zetels. Je kan er alleen maar over dromen dat je 37 zetels hebt in dit parlement en dat je het leven van mensen echt kan verbeteren. Maar ze deden het niet. Bij deze verkiezingen gaat het vertrouwen van mensen in de politiek niet

terugkomen, absoluut niet. Maar een nieuw kabinet moet dat vertrouwen wel zien terug te winnen. Daar moet heel breed in de Kamer voor worden samengewerkt. Ik heb met heel veel plezier het interview met u gelezen — dat is een gemeend compliment — waarin u zei: de SP wil graag regeringsverantwoordelijkheid nemen. Dat maakt de opties in dit parlement namelijk groter om een zo links en progressief mogelijk kabinet te vormen en ervoor te zorgen dat er werkelijk iets verandert in dit land. Ik zal straks nog iets over wonen zeggen om aan te geven wat er op dat gebied nog moet gebeuren. Dat gebeurt niet als we doorgaan op de oude voet.

De heer **Dijk** (SP):

Dat klopt, maar ik zie naast democratische en antidemocratische tendensen nog een groot verschil, namelijk tussen doorgeslagen individualisten en gemeenschapsdenkers, mensen die een samenleving willen opbouwen, mensen die dingen samen met elkaar willen oplossen, wat altijd tot vooruitgang heeft geleid. Als mensen samenwerken, komen we verder; als ze concurrenten worden, niet. Maar die concurrenten zitten wel steeds daar. Ze zijn steeds aan het aanwakken dat er meer concurrentie komt. Ik denk dat het goed is als partijen vooraf aan gaan geven wat ze de komende tijd willen, en ook met wie ze dat willen. Ik weet dat dat overkomt als een Haags spel, maar we hebben wel gezien dat, als dat niet gebeurt, de teleurstelling achteraf zo groot is bij mensen dat ze of afhaken, of hun heil soms zoeken in antidemocratische partijen. Daar heeft de Partij van de Arbeid-GroenLinks een grote verantwoordelijkheid in de komende verkiezingen. Het CDA overigens ook. Jullie staan allemaal mooi hoog, maar dat betekent ook kleur bekennen. Ik zou jullie willen oproepen om dat de komende tijd, voor de verkiezingen, al te gaan doen, in plaats van deze geveinsde tweestrijd te voeren. Daar schiet namelijk echt niemand iets mee op. Dat zorgt achteraf voor meer teleurstelling dan goeds.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik geloof dat de VVD best die tweestrijd wil, maar als ik naar de peilingen kijk, is dat niet per se de tweestrijd die hier gaande is. Die zit eerder aan deze kant of dáár. Ik vind wel dat we een beetje moeten oppassen. U zegt tegen mij: het debat dat u hier voert, is Haags. Wat u doet is ook behoorlijk Haags. "Met wie wilt u wel of niet samen?" De heer Dijk weet donders goed met wie wij willen samenwerken in dit parlement. We moeten dit land verder vooruit helpen.

Ik waak wel voor het volgende. Daarom kies ik ook voor deze toon in dit debat. We moeten wel proberen alle democratische krachten bij elkaar te krijgen in dit parlement om de juiste dingen te doen. Ja, er zijn grote inhoudelijke verschillen, maar er was een tijd waarin je probeerde om deze verschillen te overbruggen. We hebben de afgelopen jaren gezien dat rechts altijd dicteerde wat er gebeurde en dat links kon aanschuiven om rechts aan een meerderheid te helpen. Deze verkiezingen gaan over de vraag of we ervoor kunnen zorgen dat links eindelijk weer groot wordt, dat een linkse partij de grootste partij is, en dat rechts links aan een meerderheid mag helpen. Ik denk dat je

dan zult zien dat er echt andere verschillen zijn. U moet namelijk ook niet doen alsof wij alleen maar met z'n tweeën een kabinet zouden kunnen vormen. Dat is in Nederland nog nooit gebeurd. Dat zal altijd door het centrum van de Nederlandse politiek moeten gaan, maar het moet zo links mogelijk. De kans daarop is groot. Daarom zijn wij ook samengegaan: om ervoor te zorgen dat er een heel stevig links blok is en om ervoor te zorgen dat er weer hoop op is dat een linkse partij de grootste wordt. We kunnen dan een linkse premier leveren voor dit land. Als dat gebeurt, dan is de kans op wat u wenst het grootst.

De heer **Dijk** (SP):

Even voor de duidelijkheid: mijn punt is dat juist die oude gevestigde middenpartijen ook moeten nadenken over hoe we hier terecht zijn gekomen. Dat doe ik overigens ook. Dat is niet omdat het in die zogenaamde "middenkabinetten" zo'n enorm succes was. U heeft zelf fors oppositie gevoerd tegen Rutte II.

De **voorzitter**:

"De heer Klaver heeft zelf ..."

De heer **Dijk** (SP):

De heer Klaver heeft zelf ook flink oppositie gevoerd tegen het kabinet-Rutte II. Ik vind wel dat als u nu de VVD aanvalt in uw bijdrage, u zichzelf ook wel een spiegel mag voorhouden, zo van: als u dit nu doet, betekent het ook meteen iets voor kabinetsdeelname met de VVD ja of nee. Daar moet u eerlijk over zijn.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Volgens mij heb ik hier al antwoord op gegeven. We moeten echt veranderen.

Laat ik over de inhoud spreken, als we doorstappen naar wonen. Alle partijen hier in het parlement hebben hier grote woorden over wonen. Alle partijen. Maar hier gebeurt toch eigenlijk wel iets heel vreemds. Als we kijken naar wat er moet gebeuren op de woningmarkt, dan wordt er enerzijds terecht ingegrepen in de huurstijgingen. Die moeten we beperken. Onze partij is daar een groot voorstander van. Maar aan de andere kant doen we niks aan de investeringskracht in dit land. We zien dat te veel partijen hier nog steeds hopen dat de markt wel gaat ingrijpen, dat de markt gaat investeren en dat de markt ervoor gaat zorgen dat er meer woningen komen. Dat gebeurt niet.

We moeten terug naar de situatie waarin de overheid flink gaat investeren, dus geen kleinere overheid, zoals hier wordt gezegd, maar juist een grotere overheid. De beste dagen wat betreft woningbouw in Nederland zijn van net na de Tweede Wereldoorlog. Nederland lag letterlijk in puin. De Nederlandse economie was een drama. Maar de overheid investeerde fors in woningbouw. Dat is de enige manier om ervoor te zorgen dat we in dit land meer woningen krijgen. Er gaat hier namelijk iets volstrekt mis. Als je een woning zoekt in Nederland moet je geluk hebben dat je rijke ouders hebt die je misschien een beetje kunnen helpen. Dan kan je misschien een huis kopen. Of je moet

arm zijn en tien jaar op een wachtlijst staan, zodat je in aanmerking komt voor een sociale huurwoning.

Het is nodig om voor alle mensen die daartussenin zitten ook weer te gaan bouwen. Dat kunnen we niet van projectontwikkelaars vragen. We moeten dit vragen van woningbouwcorporaties. Dit betekent dat we de grenzen moeten oprekken van de inkomens op basis waarvan mensen kunnen huren, zodat de woningbouwcorporaties ook voor de middenklasse gaan bouwen. We moeten ervoor zorgen dat de overheid voor deze middengroepen leningen beschikbaar stelt via de woningbouwcorporaties, zodat er werkelijk gebouwd kan worden. Als we echt verandering willen in dit land, als we echt de onvrede willen aanpakken, zullen we ervoor moeten zorgen dat de sociaaleconomische positie van de middenklasse versterkt wordt.

Als we dat echt willen doen, moeten we niet bezuinigen, zoals iedere keer weer gebeurt. Dan moeten we niet bezuinigen op zorg, op sociale zekerheid en op alles wat we in al die jaren hebben opgebouwd. We zitten nu, zou je kunnen zeggen, in een soort veiligheidscrisis. Ik zie het alweer gebeuren volgende week, bij de doorrekening van het CPB: wie investeert het meest; wat gaat er gebeuren? Mij interesseert maar één ding: wie betaalt dit? Wie gaan de investeringen in defensie betalen?

We hebben de financiële crisis gehad. Door wie is die betaald? Door de gewone mensen. We kregen de coronacrisis. Wie heeft daar de prijs voor betaald? De gewone mensen. We zitten nu in de veiligheidscrisis. Als ik hier partijen hoor, zoals ook het CDA, stel ik vast dat de gewone mensen hier de prijs voor gaan betalen. Als je denkt dat je de btw moet verhogen of moet bezuinigen op onderwijs of de zorg om de extra uitgaven voor defensie te betalen, gaat er iets mis en voed je het wantrouwen in onze samenleving. Dat is een fout. Als je dat doet, begrijp je niet wat er nu misgaat en heb je de lessen uit het verleden niet begrepen.

In dat kader vraag ik de minister van Financiën of hij wil reflecteren op de bezuinigingen die nog steeds gepland staan op onderwijs, op innovatie en op onze wetenschap; in totaal 1,4 miljard, maar volgend jaar, als ik het goed zeg, al bijna 1 miljard. Het bedrijfsleven zegt: doe dit alsjeblieft niet, want dit tast het verdienvermogen van Nederland aan. Als je als VVD al vijftien jaar aan de macht bent en het bedrijfsleven na vijftien jaar komt met de klacht "het vestigingsklimaat in Nederland is zo erg, dat we hier niet meer willen blijven", is er hier iets echt heel goed misgegaan.

De heer Van Dijck had het echt mis toen hij het had over de supermarktprijzen in het afgelopen jaar, want dat had zijn eigen minister moeten oplossen. Maar de meeste ministers van Economische Zaken kwamen gewoon van de VVD. Als je dan het vestigingsklimaat zo achterlaat, is dat echt een schande. En jullie gaan er gewoon mee door, door nu te bezuinigen op onderwijs.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Als het gaat om het vestigingsklimaat en de ruimte om te ondernemen en te innoveren, staat GroenLinks-PvdA volgens mij aan de andere kant van het spectrum. Ik ga twee jaar terug, naar het amendement-Van der Lee en de enorme lastenverzwaringen voor het bedrijfsleven. Een paar maanden later kwam men erachter: dat amendement komt wel heel erg hard aan, want één op de vijf bedrijven zegt te willen vertrekken en geen vertrouwen meer te hebben in Nederland als vestigingsland. Hoe staat GroenLinks-PvdA daar tegenover? Hoe gaat ze de defensie-uitgaven dekken? Hoe verhoudt zich dat tot dit verhaal?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Wij staan voor een betrouwbare overheid. Daar begint het. Als ik met grote bedrijven, maar ook met het kleine bedrijfsleven spreek, is er één ding waaraan ze zich ergeren: een overheid die onbetrouwbaar is. Het kabinet van de afgelopen twee jaar, waar de VVD medeverantwoordelijk voor is, heeft er gewoon een zootje van gemaakt in Nederland. Dat is één.

Dan ten tweede. Daarvoor ga ik terug naar vier of vijf jaar geleden. Toen hadden we een ontzettend goede minister in vak K zitten, de minister voor stikstof. Ik meen dat ze nu bij de BOVAG zit. Die VVD-minister had plannen om ervoor te zorgen dat we de stikstofproblemen in dit land echt zouden aanpakken. Haar gezin werd bedreigd, maar zij hield haar rug recht. Zij wél. Maar het CDA en de VVD, die hun mond vol hebben over het bedrijfsleven en het vestigingsklimaat, bogen voor BBB. En er is niks gebeurd op het gebied van stikstof.

Dit land loopt vast. Als je met ASML spreekt over de uitbreidingen die nodig zijn, moet je vaststellen dat die niet kunnen, omdat Nederland op het stikstofslot zit. Ik ga mij dus niet laten aanpraten dat wij vanuit de oppositie verantwoordelijk zijn geweest voor het vestigingsklimaat en dat het daardoor nu niet goed gaat. Jullie hebben de boel hier volledig uit de klauwen laten lopen. Dat is wat er is gebeurd. Daarom noem ik ook stikstof. Bedrijven kunnen niet uitbreiden; daar gaat het mis.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Als het gaat over die betrouwbare overheid, wijs ik nog een keer op het amendement-Van der Lee van oktober 2023, dat de lasten voor bedrijven fors verhoogde. En dan praten over een betrouwbare overheid? Dat matcht niet met elkaar.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Dat matcht prima.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

En ja, als het gaat om het op orde hebben van de randvoorwaarden: daarvoor staan we samen aan de lat. Daar moeten we samen op investeren en zorgen dat we dat voor elkaar gaan krijgen. Daar vinden we elkaar. Maar lasten verzwaren verhoudt zich niet met

staan voor het vestigingsklimaat en bedrijven hier de ruimte geven om te investeren en uit te breiden.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Volstrekte onzin. Sorry, dat is volstrekte onzin. Als de VVD het meent, als je meent dat we de middenklasse in dit land moeten versterken en dat we rekeningen moeten betalen, dan moet je kijken: waar leg je de rekening neer? Wie betaalt? De vennootschapsbelasting in Nederland was in de jaren tachtig 35%. We zitten nu 10% lager. Wij willen 'm met een paar procent verhogen en u doet alsof de wereld te klein is. Alsof het krankzinnig is wat hier wordt voorgesteld. Weet je wat krankzinnig is? Dat bedrijven steeds minder belasting zijn gaan betalen en gezinnen steeds meer. Daar willen we een kleine correctie op. That's it. Daar willen we een kleine correctie op.

Bedrijven vinden dit ook geen probleem. Wat ze wél problematisch vinden, is het jobbeleid dat de overheid voert, dat er geen langetermijnperspectief is, dat ze worden overvallen — en dat snap ik wel — met amendementen die worden ingediend of plannen die er zijn. Er is een breed akkoord in de Kamer nodig over hoe ons belastingstelsel er de komende jaren uit komt te zien, hoe de hervorming eruit gaat zien. Bedrijven zullen een grotere bijdrage moeten leveren aan de inkomsten van de overheid, zodat we ervoor kunnen zorgen dat het land stabiel is.

Het is belangrijk dat, als je eenmaal een afspraak máákt, je je daar dan ook aan houdt. Een voorbeeld. We hadden afgesproken dat we warmtepompen verplicht zouden stellen. Bedrijven zijn massaal gaan investeren in fabrieken en capaciteit om dit te doen. Dit kabinet heeft dat teruggedraaid. Wat denkt u dat het doet met het vertrouwen van bedrijven in de overheid als wij zeggen "we gaan deze richting op", maar ons daar dan niet aan houden? Daar waren wij aan deze kant van de Kamer niet voor verantwoordelijk. De VVD, dit kabinet, zij ondermijnen het vertrouwen.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Inzake het vestigingsklimaat — want het gaat om het fiscale beleid — is het punt dat ondernemers keer op keer maken: hou het vennootschapsbelastingtarief alsjeblieft op hetzelfde niveau, ga daar niet aan draaien, want dat heeft enorme impact; het pakt onze ruimte weg om te investeren, om werkgelegenheid en banen te creëren en om onze economie te laten groeien. Als we onze economie laten groeien, kunnen we ook onze defensie-uitgaven dekken. De vraag aan GroenLinks-PvdA is: hoe gaat ze die defensie-uitgaven dekken? Gaat ze die volledig dekken en waar legt ze de rekening neer?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Hoe we dat precies gaan doen, ziet u volgende week. Wij laten ons programma doorrekenen en u gaat dat daar precies zien. Wat ik wel kan zeggen, is dat wij de dekking niet gaan halen bij sociale zekerheid of bij zorg of bij gewone mensen in dit land. Ik denk echt dat dat onverstandig is, gelet op het verhaal dat ik hier eerder heb verteld.

Ik blijf erbij dat het feit dat bedrijven belasting moeten betalen niet het probleem is. Ze moeten er wel zeker van kunnen zijn dat het beleid niet iedere keer verandert, ook de belastingwetgeving niet. Bedrijven nemen investeringsbeslissingen over vele, vele jaren. Ze moeten ervan op aan kunnen dat de overheid betrouwbaar is. Dat is waar u ons aan kunt houden: dat we afspraken maken voor de langere termijn, zodat bedrijven weten waar ze op kunnen bouwen.

Maar er is een groot politiek verschil tussen de VVD en ons. Wij zeggen: wij willen niet dat gewone mensen in het land nu de prijs moeten betalen van deze veiligheids crisis. Wij leggen een belangrijker deel neer bij miljonairs, maar ook bij bedrijven. Dat is zeer gepast. Daarbij letten we er ook nog op dat we het op een juiste manier doen en dat de juiste fiscale regelingen overeind blijven, juist opdat al die bedrijven die zeer hooginnovatief zijn door kunnen blijven ondernemen.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Afsluitend concludeer ik dat GroenLinks-PvdA de rekening van de defensie-uitgaven bij het bedrijfsleven neerlegt.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik concludeer dat de VVD de rekening voor uitgaven aan defensie gaat neerleggen bij gewone mensen. Dat lijkt me buitengewoon onverstandig.

Voorzitter, ik ga verder. Dank voor de brief van gisteren over het energienoodfonds. Dat was de positieve noot. Ik kan het verkeerd hebben gelezen, maar uit de brief sprak nog niet de politieke wil om hier al echt voor dit najaar mee aan de slag te gaan. De politieke wil lijkt daar toch enigszins te ontbreken. Daar zit wel echt een grote zorg van ons. Vooral in het licht van wat ik zojuist vertelde over mensen die niet kunnen rondkomen en die zien dat het leven te zwaar aan het worden is, denken wij echt dat het noodfonds nodig is om deze stap te zetten. Ik wil dus graag van de minister horen: we gaan toch niet accepteren dat mensen nu in de kou zitten? Welke obstakels ziet hij? Zijn het technische obstakels of politieke obstakels? Op wat voor manier kunnen we ervoor zorgen dat het noodfonds dit najaar wel degelijk ingaat, ook conform een aangenomen motie op dit punt?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Met dat laatste over het noodfonds ben ik het helemaal eens. Ik zal daar zo in mijn bijdrage ook op ingaan. Het amendement uit het voorjaar en de motie uit de APB moeten gewoon worden uitgevoerd, punt. Ik zat nog even te kauwen op wat de heer Klaver net zei over de lasten voor bedrijven. Die gaan omhoog. Dat is nodig om de defensierekening te betalen. Gaat de defensierekening dan ook helemaal betaald worden? De afspraak is 3,5%, 19,3 miljard in 2035. Dat is natuurlijk het hele verhaal. Anders verhoog je de lasten voor bedrijven ook om andere redenen.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Allereerst, wat wij precies met defensie gaan doen, gaat u volgende week zien. Ik wilde zeggen dat we daar allemaal heel erg naar uitkijken, maar dat is niet waar. Volgens mij kijken in ieder geval de mensen in deze zaal heel erg uit naar 10 oktober. De rest van Nederland denkt: val me niet lastig. Maar wij kijken heel erg uit naar 10 oktober. Dan gaat u precies zien wat we met defensie doen. Wij vinden het belangrijk dat voor alle uitgaven die we doen voor de overheid, dus ook het versterken van de middenklasse — ik doel dan op het zorgen dat zij er qua inkomen op vooruit gaan, dat boodschappen betaalbaar zijn en dat we fors kunnen investeren in woningbouw — bedrijven een grotere bijdrage leveren. Dat heeft niet alleen te maken met defensie.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Ik had niet door dat de heer Klaver aan een volgend onderwerp begon. Ik kom toch nog even terug op de rekening voor de toekomst. Het gaat dan natuurlijk niet alleen over defensie. De rekening voor zorg loopt enorm op in de komende jaren. Dat is logisch in een vergrijzende samenleving. Ik vind het verhaal van de heer Klaver een beetje vreemd. Hij zegt: die rekening gaan we niet terugleggen bij mensen. Dat begrijp ik wel. Maar je kan best wat aan die vergrijzingsgevoelige uitgaven doen zonder dat het direct de armste groep of de middengroep betreft. Er zitten in die uitgaven ook allerlei dingen waardoor bijvoorbeeld rijkere mensen extra voordelen hebben in de zorg. Waarom zegt de heer Klaver: als ik dan moet kiezen, dan kies ik ervoor om die rekening volledig bij bedrijven te leggen?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik heb niet gezegd dat we die volledig daar neerleggen. Dat heb ik niet gezegd. Het is een beetje "NIVEA": eigenlijk moet je niet invullen voor een ander. Ik ga dat nu toch doen. In het verkiezingsprogramma van D66 zie je bijvoorbeeld dat er een grotere eigen bijdrage wordt gevraagd van mensen die eigen vermogen hebben. Mensen die voldoende eigen middelen hebben, zouden in de zorg best een beetje meer kunnen bijdragen. Dat is op zich best een linkse gedachte. Wij hebben die discussie ook gehad, ook voor ons programma. Gaan we dat doen of niet? Uiteindelijk hebben we niet gekozen voor dit soort oplossingen. Dat heeft ermee te maken dat bijna alles inkomensafhankelijk is geworden bij de overheid.

Iemand heeft het weleens gehad over "inkomensafhankelijke krentenbollen"; daar zitten we niet heel ver van af. Als je dat doet, maak je het systeem zo ingewikkeld, met allerlei extra eigen bijdragen, dat wij heel erg bang zijn dat er weer grensgevallen komen en dat we mensen uiteindelijk op deze manier in de verdrukking helpen. Daarom hebben we daar niet voor gekozen. We proberen natuurlijk wel de kosten in de zorg te drukken waar dat kan, bijvoorbeeld door akkoorden te sluiten met het zorgveld. Dat is in de afgelopen jaren effectief gebleken om de stijging van de kosten te beperken. Maar we gaan niet de rekening bij mensen leggen door bijvoorbeeld het eigen risico niet af te schaffen.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Over dat eigen risico worden we het nooit eens, denk ik. Ik denk dat dat een heel onverstandige maatregel is, maar daar hoeven we het nu niet over te hebben. Het ging mij meer om de vraag ... De heer Klaver zegt dat het best wel een linkse gedachte is. Wij hebben dat niet in ons programma staan omdat het een linkse gedachte is; die gedachte is er omdat de zorguitgaven anders exploderen. Daar gaat het om. Ik vind het in zekere zin een beetje goedkoop om net te doen alsof je dat allemaal kunt handhaven. Ik denk dat de heer Klaver ook weet, en dat GroenLinks-PvdA ook weet, dat er uiteindelijk wel ergens een keer ingrepen nodig zullen zijn. Daarom stel ik deze vraag.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Zeker. Wat wij graag ... Twee zaken hierover. Ik zeg expres dat het een linkse gedachte is als je zegt dat mensen met een hoger inkomen best meer kunnen bijdragen. De heer Vijlbrief weet volgens mij zelf als geen ander hoe de Belastingdienst werkt. We hebben in ons belastingstelsel gezien — de zorg is iets anders — hoe inkomensafhankelijke regelingen maken dat meer mensen in de problemen komen. Neem bijvoorbeeld een inkomensafhankelijke regeling zoals de kinderopvangtoeslag. Mensen zijn niet zeker van het inkomen dat ze hebben en of ze erop vooruitgaan als ze gaan werken. Volgens mij is hier in de Kamer een breed gedeelde gedachte dat we daarvan af moeten. Ik ben het dus wel met u eens dat mensen met een hoger inkomen meer zouden moeten bijdragen aan de zorg. Maar om dat nou per handeling te doen? Dat gaat tot ongelukken leiden. In die zin zijn wij gewoon heel pragmatisch bij GroenLinks-Partij van de Arbeid. Wij willen niet nog meer inkomensafhankelijke regelingen optuigen, omdat we zien dat dat tot ongelukken leidt. Laten we dat alsjeblieft via de belastingen regelen. Dus als je wat meer geld verdient, betaal je ook gewoon wat meer belasting, maar dan heb je wel toegang tot alle regelingen, tot de sociale zekerheid, zoals die er voor iedereen zijn. Ik denk dat je daarmee betere zorg krijgt en betere sociale zekerheid in plaats van als je het regelt op de manier waarop D66 dat wil doen.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Ik haak nog even aan op het onderwerp woningnood. Ik hoor de heer Klaver spreken over de noodzaak om woningen bij te bouwen. Daar ben ik het helemaal mee eens, maar ik zou toch ook even terug willen gaan naar de vraag waar die woningnood precies vandaan komt. Kan de heer Klaver daar een antwoord opgeven?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Er is te weinig gebouwd. Punt.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Er is te weinig gebouwd. Punt. En heeft het er ook iets mee te maken dat er in de afgelopen vijftien jaar 1,5 miljoen mensen netto naar Nederland zijn gekomen, dat de bevolking daardoor is gegroeid en dat je dus meer woningen nodig hebt dan vijftien jaar geleden?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

U stelt mij de vraag: hoe komt het ...

De **voorzitter**:

Mevrouw De Vos stelt mij de vraag.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Mij wordt de vraag gesteld: hoe komt het dat er woningnood is? En ik zeg: dat komt doordat er te weinig gebouwd is. Als u hier de suggestie wilt doen dat dat komt doordat er migranten zijn gekomen, dat dat de reden is dat er woningnood is, dan zeg ik: dat is niet waar, dat is onjuist. Als mevrouw De Vos aangeeft dat als er meer mensen in je land zijn of de bevolking groeit, op wat voor manier dan ook, dat druk zet op de huisvestingsvraag, dan klopt dat. Mijn punt is — dat is namelijk het debat dat ik hier graag zou willen hebben in alle redelijkheid met elkaar — dat er vanuit die kant van de Kamer wordt gedaan alsof de woningnood komt door de groei van de bevolking. Het punt is dat het komt doordat er weinig gebouwd is. Dat is de echte reden, dus daar blijf ik bij.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Ik moet hier even over nadenken.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Nou, goed idee.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

De heer Klaver zegt dat er geen woningnood is doordat de bevolking is toegenomen. Dat is natuurlijk bizar, want als de vraag toeneemt en het aanbod gelijk blijft, dan krijg je een woningnood. Volgens mij kan een kind in groep 3 dat ook bedenken. Misschien kan de heer Klaver daar nog even over nadenken. Daar komt natuurlijk bij dat je, als je te weinig woningen bouwt en je die bevolkingsgroei dus niet bij kan benen, ook een woningnood krijgt. Daar zijn we het over eens, maar het probleem is — daar zou ik toch ook nog even naar willen vragen — dat het natuurlijk te maken heeft met de klimaat- en stikstofregels, waardoor het heel moeilijk is om bij te bouwen. Nieuwe woningen moeten van het gas af. Er worden heel weinig vergunningen afgegeven doordat we op een stikstofslot zitten. Dat zijn beide toch thema's waar de partij van de heer Klaver groot voorstander van is. Dus hoe ziet hij dat voor zich? Hoe gaan we dat oplossen?

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Dat is twee keer niet waar, om daarmee te beginnen. Mijn probleem zit erin dat hier de suggestie wordt gedaan dat de woningnood komt door migratie. Ook als er geen migratie was geweest, hadden we nog steeds een tekort aan woningen gehad in dit land. Dus ik blijf erbij dat we meer hadden moeten bouwen en dat daar collectief in is gefaald. Dan het punt van stikstof. Als er één partij hier is die altijd voorstellen heeft gedaan — we hebben zelfs een eigen initiatiefwet hierop geschreven — om te zorgen dat Nederland van het stikstofslot af komt, dan is het GroenLinks-Partij van de Arbeid wel. Wij doen

daar iedere keer voorstellen voor. Forum voor Democratie ontkent gewoon überhaupt dat er een stikstofprobleem is. Dat is hartstikke leuk, maar daarmee komt de vergunningverlening niet op gang. Het is leuk om te knippen in een filmpje, maar daarmee komt de vergunningverlening niet op gang. BBB zegt officieel niet dat ze het ontkennen, maar wil niks doen aan het oplossen van de problemen. Daar komen de boeren, de PAS-melders door in de problemen. De vergunningverlening zit op slot. Dit kunnen we alleen oplossen als we de veestapel gaan laten krimpen. Ik kijk er heel erg naar uit dat een nieuw kabinet dat gaat doen.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Ik kan de heer Klaver vertellen: zelfs als je alle economische activiteit in Nederland stopt, haal je de stikstofnormen niet. Dat komt doordat die stikstofnormen totaal zijn losgezongen van de realiteit en op geen enkele manier verband houden met de daadwerkelijke staat van de natuur. Je moet dus inderdaad af van die stikstofmodellen. Het klopt: er is geen stikstofprobleem. We moeten kijken naar de daadwerkelijke staat van de natuur en de vergunningverlening daarop baseren, zoals Frankrijk en Italië allang doen. Dit is iets wat je gewoon op kunt lossen. Ik vind het werkelijk stuitend dat de heer Klaver niet naar de realiteit kijkt en niet erkent dat de woningnood het gevolg is van massale immigratie en het gevolg van klimaat- en stikstofregels. Hij zegt wel op te komen voor de gewone man, maar de realiteit is dat de gewone man door deze drie grote problemen niet aan een woning kan komen. De heer Klaver kan sprookjes blijven vertellen, maar dan lossen we het probleem niet op.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik begon eigenlijk mijn bijdrage al, een beetje een nostalgische bijdrage, over vroeger. In de Kamer verlang ik ook weleens een beetje naar vroeger, namelijk toen we het in ieder geval eens waren over de feiten. Vervolgens hadden we allemaal een andere interpretatie van deze feiten en hadden we allemaal andere oplossingsrichtingen. Het is echter heel lastig debatteren als mensen gewoon zeggen: er is geen stikstofprobleem; het is er gewoon niet. Dan zijn er twee totaal andere werkelijkheden. Ik denk dat dat er ook voor zorgt dat Nederland gewoon niet verder komt. Dit is een nieuw fenomeen hier in het parlement. Het is nog niet zo heel oud en ik kan niet wachten totdat we teruggaan naar de situatie dat we het hier in ieder geval eens zijn over de feiten en dat we vervolgens andere politieke opvattingen over deze feiten hebben of andere oplossingen zien voor de problemen die er zijn, maar hier kan ik niks mee.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ik hoor de heer Klaver met passie spreken over de rekening niet bij normale mensen leggen. Ik hoor hem spreken over het belang van stabiliteit in beleid. Toch zie ik de Partij van de Arbeid-GroenLinks zo enorm snel snijden in de hypotheekrenteaftrek voor de huizen van normale mensen, de lasten van normale mensen — en niet een beetje snijden, maar heel snel snijden. NSC wil deze hypotheekrenteaftrek in ere houden.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Knip.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Nu snap ik niet goed waarom de heer Klaver zegt dat die lasten niet bij normale mensen komen als hij wel dit soort maatregelen neemt die tot honderden euro's kosten voor die normale mensen.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik heb voor het eerst met u mogen samenwerken. We hebben samen een amendement gemaakt om de buffelboete op te lossen. Terwijl we daarin samenwerkten, kwam ik erachter hoe verdraaid intelligent u bent. Als hier dus wordt gezegd dat u niet snapt wat er nu gebeurt, dan is dat niet helemaal waar. Net zoals heel veel partijen hier in het parlement vinden wij dat de hypotheekrenteaftrek inderdaad moet worden afgebouwd. We volgen een pad, zoals eerdere kabinetten al deden; het is ooit ingezet onder een VVD-minister van Financiën. Daar gaan we mee verder. Alle experts op dit gebied zeggen dat het heel belangrijk is voor de woningmarkt en hoe die functioneert. De vraag is wel: hoe zorg je ervoor dat dit geld terugkomt bij gezinnen? Daar hoeft u mij niet voor op mijn blauwe ogen te geloven. Volgende week ziet u onze doorrekening en daarin kunt u precies zien dat wij ervoor zorgen dat mensen erop vooruitgaan in dit land, ook als de hypotheekrenteaftrek wordt afgebouwd. Dat is veel verstandiger, maar dat wist u eigenlijk al.

De **voorzitter**:

Dat wist de heer Kouwenhoven eigenlijk al.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Dat wist de heer Kouwenhoven al.

De **voorzitter**:

U continueert.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ja. Ik was bij het Noodfonds Energie. Ik wil echt de toezegging van de minister dat we ervoor gaan zorgen dat mensen niet in de kou zitten. Het is geen perfect instrument, wil ik erbij zeggen. In mijn ideale wereld zouden we dit niet nodig hebben. Het is lapwerk, het is niet fraai, maar het is wel het beste wat we nu hebben. Dat moet je niet zomaar weggooien of wachten tot volgend jaar, want het is nu al koud en de verwarming moet gewoon aan kunnen bij mensen.

Ik had het er zojuist al over: de buffelboete. Volgens mij is dit gewoon een fout die in het Belastingplan terecht is gekomen, iets wat niet had gemoeten. Juist mensen met parttimebanen, veelal mensen die in winkels werken ... Ik heb zelf gesproken met een aantal mensen die bij de Bijenkorf werken. Als je toevallig een partner hebt die in de bouw werkt — dat is een combinatie die ik in de gesprekken die ik heb gevoerd veel ben

tegengekomen — dan kan dit je echt tot honderden euro's per jaar kosten. Dat is precies het geld dat mensen niet kunnen missen. Ik denk dat we er als Kamer goed aan doen om dit probleem op te lossen. Ik weiger te geloven dat dit echt de bedoeling was van de partijen die vorig jaar het Belastingplan hebben gesteund. Wij hebben dat niet gedaan, maar ik kan me niet voorstellen dat de partijen die dit wel hebben gedaan, het idee hadden om mensen die werken en die vroeger tot de middenklasse zouden behoren en die we nu soms werkende armen moeten noemen, te pakken met honderden euro's.

Daarom hebben wij samen met NSC hierover een voorstel gedaan. Aan het amendement wordt nog gewerkt. Het komt zo snel mogelijk naar de Kamer. Het idee is om het probleem op te lossen door in ieder geval, zoals ik net in het interruptiedebat met de heer Van Dijck zei, te kiezen voor dezelfde oplossing die donderdag voorligt voor de btw, namelijk: de schijf grens van het hoogste tarief iets minder hard laten stijgen. Daarmee gaat nog steeds iedereen erop vooruit in dit land, maar zorgen we er wel voor dat we deze fout herstellen voor mensen die het echt heel hard nodig hebben, dat we deze straf eraf halen. Ik hoop heel erg dat de Kamer hierop eensgezind kan zijn en dat we aan Nederland kunnen laten zien dat deze Kamer wel degelijk iets kan. Ik word soms namelijk wel een beetje moe door alle debatten over de toon. Volgens mij maakt het mensen niet zo heel veel uit dat we hier stevige debatten met elkaar hebben. Het is ook niet waar dat de debatten nu plots heel veel steviger zijn dan lang geleden. Ze zijn vaak persoonlijker. Dat is een groot probleem. En we lossen gewoon minder problemen op. Een stevig debat is dus prima, maar dit is toch echt een probleem, jongens. Als we aan het einde van deze debatten kunnen zeggen "dit hebben we opgelost", zou dat top zijn.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik spreek de heer Klaver via de voorzitter persoonlijk aan, want de suggestie hangt nu boven de markt dat dit amendement wordt ingediend op de btw-wet, die we als commissie naar voren hebben gehaald voor behandeling met een soort gentlemen's agreement. Dan gaan we daar niet aankomen. Ik vind het dus best een beetje ingewikkeld dat er nu een best wel grootschalig amendement wordt voorbereid bij een wetsvoorstel waarvan we met elkaar met steun van en links en rechts hebben gezegd: oké, dan doen we dat voor de verkiezingen om de zekerheid te bieden aan ondernemers en burgers dat de btw op boeken, kranten, cultuur en sport niet omhooggaat. Ik vind het dus wel een beetje een ingewikkelde. Waarom niet gewoon netjes een amendement indienen op het Belastingplan?

Ten tweede. De buffelboete, zoals die zo mooi wordt genoemd, is natuurlijk geen boete in dit Belastingplan, maar een boete uit het vorige Belastingplan. Toen heb ik zelf ook pogingen gedaan om die terug te draaien met een verlaging van de arbeidskorting en een verhoging van de algemene heffingskorting, want daar hebben we het technisch gezien over. GroenLinks-PvdA heeft toen voorgestemd, maar het heeft helaas geen meerderheid gehaald. Dus nou ja, ik ben het eens met die beweging, maar het is

natuurlijk willens en wetens een welbewuste politieke keuze geweest van het toenmalige kabinet, inclusief nachten waarin werd gehuild. Dat weet meneer Klaver best wel. En dat moet dan nu op stel en sprong gerepareerd worden in een wet die we naar voren hebben gehaald om andere redenen. Dat vind ik niet zo netjes.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Kijk, dat de heer Grinwis persoonlijk wordt naar mij, kan ik nog wel hebben, maar dat hij nu ook persoonlijk wordt naar de heer Heinen ... Zie je, hij schrikt er nog steeds van als hij terugdenkt aan al die nachten. Er zijn, vind ik, grenzen aan hoe je op iemands pijn kan drukken, meneer Grinwis. Binnen de gedachte van de ChristenUnie vind ik dat u eigenlijk ver over de schreef gaat. Dit is het moment voor de voorzitter om in te grijpen, zou ik zeggen.

De **voorzitter**:

Ik denk dat hij wel uit zichzelf excuses aanbiedt.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Dat zou nog beter zijn, voorzitter. Nee, maar om terug te komen op het punt. Er zijn twee zaken. Eén. Er is heel veel onrust over deze maatregel in het land. Vóór de verkiezingen zijn heel veel politici heel toeschietelijk door te zeggen: we gaan dit oplossen; we gaan dit oplossen. Er wordt pas na de verkiezingen gestemd over het Belastingplan. Ik wil gewoon graag zekerheid geven aan mensen in het land dat deze buffelboete van tafel gaat. Daarom brengen we het ook bij dit wetsvoorstel in. Even voor de goede orde: in dit wetsvoorstel wordt ook de dekking voor het niet door laten gaan geregeld. Dat zit allemaal in box 1. Eigenlijk wordt daar dezelfde dekking als wij hebben als onderdeel van de dekking aangedragen. Er zit dus technisch gezien echt wel een logica in dat je het hierbij laat aansluiten. Ik zal u ook zeggen dat als dat niet zo was geweest, wij dat ook niet op deze manier hadden gedaan. Als het alleen de btw was geweest, was het echt een hele rare figuur geweest. Dat is nu niet het geval.

Kijk, als we het nu zeker zouden kunnen weten doordat het amendement Kamerbreed mee wordt getekend, zodat wat de uitslag van de verkiezingen ook is, we zeker weten dat het bij het Belastingplan wordt geregeld, vind ik het ook prima als het daar pas wordt gedaan. Ik vind het ook prima als er wordt gezegd: we dienen een motie in dat er een nota van wijziging komt, een amenderende motie en een nota van wijziging, zeg maar. Ik zit niet vast aan de manier waarop, maar één ding weet ik wel: leer mij politici kennen; voor de verkiezingen willen ze heel graag dit soort problemen oplossen en na de verkiezingen verdwijnt die wil weleens, zal ik maar zeggen. Ik wil dit nu gewoon verzilveren, op dit moment. Mensen in Nederland maken zich grote, grote zorgen en dat laat ik net iets zwaarder wegen dan de overwegingen van de commissie om dit nu naar voren te trekken.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik snap natuurlijk alles wat de heer Klaver zegt. Ik weet precies hoe het met het

Belastingplan zit, en met die tabelcorrectiefactor en zo. Dat is allemaal gesneden koek. Dat weet de heer Klaver ook. Ik zal afzien van verdere persoonlijke aanvallen op deze minister, althans in deze interruptie. Mijn bijdrage komt nog.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik heb geen excuses gehoord, voorzitter. Ik wil me er niet mee bemoeien, maar ...

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Neeneenee, alle gekheid op een stokje. Ik ga dit eens overwegen en hier goed naar kijken. De heer Klaver kan dit ook niet weten, want hij was niet bij de procedurevergadering, maar wij hebben dit eigenlijk wel met deze argumentatie naar voren gehaald. Als dit nu voor 300, 400 of 500 miljoen — ik weet niet wat het bedrag van het amendement wordt ...

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

500 à 600 miljoen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Als dit voor 500, 600 miljoen in één keer wordt verbouwd, zo vlak voor de verkiezingen, vind ik dat ingewikkeld, terwijl ik wel inhoudelijk positief tegenover het doel sta. Doe dan alsjeblieft een motie die we aannemen of dien een amendement in op het Belastingplan, waar we na de verkiezingen over gaan stemmen. Maar doe het niet nu op deze manier. Dat is het beroep dat ik doe. Dat doe ik niet omdat ik het oneens ben met de heer Klaver, maar meer omdat ik het niet helemaal kies vind, gezien het proces dat we hebben doorlopen als commissie Financiën.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik versta de heer Grinwis zeer goed. Ik weet dat hij ook dit probleem wil oplossen. Ik hoop ook dat hij mij heeft gehoord dat het belangrijkste punt voor ons is dat we nu zekerheid willen kunnen geven, nu die echte zekerheid er is dat het ook echt gaat gebeuren. Daarvoor is voor ons belangrijk wie nu dit amendement ondertekenen. Of komt er een motie, of komt er een nota van wijziging hierop zodat we deze in die zin kunnen amenderen? Het gaat erom dat we zeker weten dat dit echt gaat veranderen, zodat we na deze AFB tegen Nederland kunnen zeggen: deze wijziging gaat niet door; maakt u zich geen zorgen. We zijn zeer bereid om daarover mee te denken om dat op een goede manier te doen. Als we daar niet uitkomen, komt het gewoon donderdag in stemming. Maar dat is helemaal niet het doel. Ik weet dat de heer Grinwis zeer bereidwillig is om hiernaar te kijken en dat hij dit wil steunen. Ik gun hem ook 37 zetels, maar die heeft de ChristenUnie nog net niet. Wij tellen ook gewoon. Zoals ik al zei, lijkt het er op dit moment op dat er een meerderheid is. Als ik dan kan kiezen om mensen te helpen in Nederland, twijfel ik geen seconde om dat te doen.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Vermeer, BBB.

De heer Vermeer (BBB):

Dank u wel, voorzitter. Allereerst beterschap aan de heer Van der Lee, die ik er gisteren al niet helemaal fris bij zag zitten. Ik maakte mij al zorgen. Wat erger is, is dat we nu de heer Klaver als spreker hadden, die dacht dat de woningnood niet aan de hoeveelheid mensen ligt, maar het stikstofprobleem wel aan de hoeveelheid vee. Dus geheel consequent is hij ook niet.

De financiële toekomst van Nederland staat onder druk. Om de koopkracht van onze burgers op peil te houden, of waar nodig te brengen, en een ronkende economie te bouwen voor onze bedrijven, hebben wij een hele belangrijke component nodig: betaalbare energie. Daar wil ik hier vandaag in het bijzonder op ingaan. Het belang van goedkope energie zien we terug in de opbouw van onze verzorgingsstaat in de jaren zestig en zeventig door het Groningenveld. Er wordt weleens gezegd dat onze verzorgingsstaat is gebouwd op het Groningenveld. Maar Groningen is ondermijnd, onze verzorgingsstaat ook. En nu is het geld op. Door oplopende energiekosten verslechtert onze internationale concurrentiepositie ten opzichte van landen als China en de VS. Uiteindelijk raakt dat burgers via banenverlies en stijgende kosten. Met name dat laatste is al duidelijk zichtbaar en het banenverlies begint zich af te tekenen.

Het huidige klimaat- en energiebeleid, dat vooral wordt gevoerd vanuit abstracte en opgelegde doelen, betekent dat juist burgers en bedrijven te maken krijgen met te hoge energierekeningen, onzekerheid en toenemende lasten. Ter illustratie. Uit een onderzoek van de Boston Consulting Group blijkt dat netcongestie, veroorzaakt door overhaaste verduurzaming, het Nederlandse bedrijfsleven jaarlijks tussen de 10 en 40 miljard euro kost, en uiteindelijk dus ook voor een deel daarvan aan belastinginkomsten voor de Staat.

De voorgaande kabinetten-Rutte besloten onze kolencentrales uiterlijk in 2030 te sluiten en kwamen met onbetaalbare en onbetrouwbare alternatieven voor energieopwekking. Bedrijven en industrie kunnen zich niet zo snel aanpassen en burgers krijgen een te hoge energierekening. Bovendien komen we niet echt dicht bij energieonafhankelijkheid. Onlangs kwam het nieuws dat minister Hermans toch weer subsidie moet aanwenden om windparken op zee te realiseren: 1 miljard extra. Maar dat is geen toekomstbestendige strategie. Je kunt nou eenmaal niet een fulltime-economie en -maatschappij voorzien van energie met parttime-opwekkingsmiddelen.

BBB wil het anders doen. BBB wil géén onrealistische uitfasering van fossiele energie, maar pas stoppen met fossiele bronnen als er betaalbare alternatieven voorhanden zijn. Klimaatbeleid hoort een rationele beleidsopgave te zijn, geen religie. Kolencentrales moeten we openhouden zolang we die nog nodig hebben. We moeten ook de ontwikkeling van kernenergie versnellen, niet alleen maar met grote kerncentrales, maar

ook met zogenaamde SMR's, modulaire kerncentrales. Wat ons betreft komt er een pauzeknop voor onrendabele windparken.

Voorzitter. BBB wil ook kijken naar nieuwe alternatieven voor een financieel houdbare toekomst. Het kabinet wil de gaswinning uit de Noordzee opvoeren. Wat BBB betreft zetten we daar maximaal op in, want gas is een vitaal onderdeel van onze energiemix. Het verantwoord winnen van gas op de Noordzee kan bovendien de staatskas versterken. Als deze inkomsten niet direct constructief worden besteed maar worden belegd in een fonds volgens Noors model, ontstaat er een reserve voor sociale zekerheid, waarvan iedere burger, jong en oud, de vruchten plukt. Daarmee kunnen we de doemscenario's uit het rapport van de achttiende Studiegroep Begrotingsruimte het hoofd bieden en ook in de toekomst sociale zekerheid blijven betalen. Dat is nodig, want door vergrijzing komt ons stelsel onder druk te staan. In 1990 telde ons land 13% 65-plussers. Nu is dat 20% en in 2065 zal dat ongeveer 25% zijn. Deze vergrijzing wordt mede veroorzaakt door een extreem laag geboortecijfer.

In dat verband wil ik ook aandacht vragen voor de situatie op de woningmarkt. Onderzoek van het NIDI wees al uit dat in regio's met een oververhitte woningmarkt aantoonbaar minder baby's worden geboren. Nederland moet acuut de woningnood oplossen. Minister Keijzer heeft daarvoor de eerste stappen gezet. BBB gaat daar vol op door, bijvoorbeeld door het makkelijker te maken om een woning op te splitsen of op een vakantiepark te wonen en door af te rekenen met idiote barrières als de Wet betaalbare huur, die goedbedoeld is, maar de verhuurmarkt kapotmaakt. Met betere woonmogelijkheden, lagere energielasten en meer inkomenszekerheid bouwen we aan een beter Nederland.

Voorzitter. Wij moeten in dit verband natuurlijk ook kijken naar de hele herziening van het box 3-stelsel. De tarieven die daarin op dit moment gehanteerd worden, zorgen ervoor dat bezitters van een tweede woning die woning massaal verkopen. Dat zal nog lang doorsijpelen in de cijfers, want eerst moet de huurder er natuurlijk uit zijn, voordat men kan verkopen.

Voorzitter. In het kader van onze financiële toekomst wil ik ook nog eens pleiten voor het afslanken van de overheid. Dat is in de achterliggende kabinetsperiode onvoldoende gelukt. De Prinsjesdagstukken laten zien dat de collectieve uitgaven fors gaan stijgen in de komende periode. Dat moeten wij actief tegengaan. BBB doet daarom ook in het verkiezingsprogramma voorstellen om af te slanken. De alsmaar uitdijende Staat zorgt voor regeldruk en concurrentie, zowel op de arbeidsmarkt als in het bedrijfsleven. Dat is slecht voor onze bedrijven, slecht voor ons verdienvermogen en bovenal heel slecht voor onze begroting en belastingdruk.

Voorzitter. Nederland verdient financieel wat lucht. BBB wil verder snijden in ontwikkelingshulp en de NPO en wil ook aan de slag met het Klimaatfonds en de SDE-subsidies. Natuurlijk moeten er ook asielbeperkende maatregelen getroffen worden.

Afgelopen week kwam het nieuws dat Van der Valk de afgelopen twee jaar 168 miljoen euro aan belastinggeld heeft gekregen voor de opvang van asielzoekers in luxe hotelkamers — 168 miljoen euro — terwijl Nederland gebukt gaat onder woningnood en torenhoge woonlasten. Geen beschaafd land wil dit. Mijn partij wil dit zeker niet.

Verder wil ik ook nog aandacht voor de hogere btw op logies en de hogere accijnzen. Inmiddels is ook uit onderzoek aangetoond dat dat geen erg doelmatige maatregel lijkt. Dan kom ik natuurlijk op een stuk modellenwerkelijkheid, zoals wij die hier hebben. Op papier kun je door een bepaalde maatregel door te voeren heel veel geld bezuinigen of winnen, maar in de praktijk kan dat heel anders uitwerken. We zien dat ook bij andere zaken, die vooral aan de grenzen van Nederland extra pijn doen, zoals de verhogingen van de tabaks- en alcoholaccijnzen, die niet direct geleid hebben tot veel lagere consumptie daarvan, maar wel tot meer grenstoerisme en tot accijnsinkomstendalingen voor de Staat. Zoals u weet of zoals veel mensen weten, ben ik zeer tegen roken, maar ook zeer tegen het verhogen van accijnzen op tabak. Wat mij betreft moeten die omlaag, omdat ze het doel missen en ze Nederland heel veel geld kosten.

Voorzitter. Veel van onze financiële uitdagingen zijn een logisch gevolg van ons eigen beleid hier in de Kamer. Net was er een discussie aan de interruptiemicrofoon over het erin prutsen van een amendement voor de korte termijn in plaats van dat gewacht wordt op een behandeling van het Belastingplan 2026. Dan denk ik: dan hoeven we die woorden over dat we de boel hier netjes moeten houden op het gebied van begrotingen ook niet serieus te nemen. Dat was natuurlijk ook al duidelijk doordat de heer Klaver zei dat hij op zijn blauwe ogen geloofd moest worden, terwijl hij volgens mijn informatie geen blauwe ogen heeft.

Voorzitter. De BBB wil de toekomst in. Daarbij kunnen en moeten wij een realistische koers varen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

De heer Kouwenhoven, Nieuw Sociaal Contract.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Voorzitter. Het is een eer om hier te staan namens 1,3 miljoen Nederlanders. Het is een eer en een verantwoordelijkheid, want hoe kijken zij naar deze begroting en naar de financiële situatie in Nederland?

Allereerst is het duidelijk dat er weinig vertrouwen is in de politiek. Ipsos stelt bij het jaarlijkse Prinsjesdagonderzoek dat 68% van de Nederlanders weinig tot zeer weinig vertrouwen heeft in de politiek. Dit is gelijk aan het niveau van 2022. Toen hadden we een kabinet met de VVD, het CDA, D66 en de ChristenUnie. Daar kwam afgelopen vrijdag nog een toevoeging bij van het Sociaal en Cultureel Planbureau. In hun kennisnotitie benadrukken ze dat we sinds 2021 kunnen spreken over een betrouwbaarheids crisis, waarin het functioneren van de politiek zelf centraal staat.

Gaat het dan op begrotingsgebied beter? De Algemene Rekenkamer stelt dat de Nederlandse begroting onvoldoende realistisch is. Ze stellen dat deze risico's bevat, doordat deze gebaseerd is op niet-uitvoerbare voornemens en niet-onderbouwde veronderstellingen. Wat heb je hier als volksvertegenwoordiger van te maken? Ik kan er niets anders van maken dan dat deze begroting dan níét bijdraagt aan het oplossen van de betrouwbaarheids crisis. Maar toch, de minister heeft het ook niet makkelijk. Hij kampt, net zoals de rest van Nederland, met hardnekkige rekeningen. De eerste rekening is de rekening van het kabinet-Rutte. Niet te onderschatten is dat zij het hier van 2012 tot pas een jaar geleden, ruim een jaar geleden, voor het zeggen hadden.

Welke kosten hebben deze rekeningen? Allereerst de kosten van de hersteloperaties. Natuurlijk noem ik dan het kinderopvangschandaal en de dramatische afwikkeling daarvan. Mijn vraag is of het klopt dat deze kosten oplopen tot 14 miljard. Wat zijn de uitvoeringskosten per jaar? Acht de minister de afbouw geloofwaardig naar de voorgenomen afwikkeling in 2027 of komen daar nog kosten achter vandaan? Ik noem Groningen. Het gaat om 30 miljard aan kosten voor herstel en perspectief voor Groningen. Dan het WIA-herstel. Klopt het dat hiervoor meer dan 1 miljoen euro nodig is en dat meer dan 1 miljard euro nodig is voor de hervorming van dit systeem? Hoelang gaan we dit nog uitstellen? En dan box 3-gate. Klopt het dat hiervoor 16 miljard euro nodig is? Verwacht u uitstel van de Wet werkelijk rendement? Een eenvoudige optelsom maakt de herstelrekening al meer dan 50 miljard, en mogelijk loopt dat nog op.

Dan hebben we nog de kosten door falend beleid, die toch ook bij deze rekening horen. Nederland kwam in een stikstofslot. Onderzoeksbureaus schatten de kosten op meer dan 15 miljard jaarlijks. De asielketen is volledig stuk. Sinds 2000 wordt er stelselmatig te laag begroot. Dat heeft de Rekenkamer onderzocht. Het effect hiervan is: onvoldoende capaciteit en extreem dure opvang. Klopt het dat er ruim 4 miljard euro begroot is voor de asielopvang in 2026? Erkent de minister dat er stelselmatig te laag wordt begroot, ook weer voor de komende jaren?

Dan hebben we nog netcongestie. Onderzoeksbureaus schatten de kosten hiervan op 10 tot 40 miljard per jaar. We hebben een brief gekregen over TenneT. Kan de minister toezeggen dat de verkoop daarvan ten goede komt aan de netcapaciteit?

Voorzitter. Het is duidelijk dat de rekening die door de kabinetten-Rutte is opgebouwd, tientallen miljarden euro's per jaar is. Is de minister het met mij eens dat dit directe impact heeft op de begroting, op de financiële situatie in Nederland? Ik heb al zo veel vragen gesteld aan de minister, maar de vraag die bij mij het meest in de lucht hangt, is: welke verantwoordelijkheid ziet de minister voor zijn ministerie en voor hemzelf in deze kwesties? Falend beleid kost de schatkist jaarlijks miljarden euro's. Los van collegiaal bestuur kan dit een expliciet probleem zijn voor Financiën. Hoe spreekt de minister zijn collega's aan? Hoe wordt in dit kabinet omgegaan met kosten-batenanalyses? Is de

minister het met me eens dat alleen de hand op de knip houden broodnodige oplossingen in de weg staat?

Dan hebben we natuurlijk nóg een miljardenrekening, de rekening van het versnellen op defensie. Hoe realistisch zijn deze defensie-uitgaven? Veel aannemelijker zijn onderuitputting en kasschuiven. De Rekenkamer constateerde al dat er minder defensiematerieel wordt ingekocht dan gepland. Hoe kijkt de minister met zijn collega's mee naar de realiteitswaarde van ons Defensiebegroting? Wat doen die extra bedragen voor defensie, gelet op het weinige aanbod, met de prijzen voor het defensiematerieel en met de inflatie?

Voorzitter. NSC is ferm voorstander van het versterken van onze weerbaarheid. Het is onze overtuiging dat dit een maatschappelijke opgave is. Daarom stellen we voor om een klein deel van het budget voor defensie de komende jaren in te zetten voor maatschappelijke weerbaarheid, in plaats van onderuitputting af te wachten. Hiervoor heb ik amendementen die ingaan op cyberveiligheid voor bedrijven. Onderzoek van ABN AMRO laat zien dat de cyberweerbaarheid in Nederland achterblijft bij de geopolitieke realiteit. We hebben de loketfunctie van het Digital Trust Center te versterken.

Het tweede is dat de medische weerbaarheid vergroot moet worden door te investeren in zorgreservisten. Jonge mensen die worden aangetrokken als zorgreservist kunnen een enorme aanwinst zijn voor het zorgnetwerk. Bovendien kun je op deze manier mensen werven voor de zorg. Ook hebben we wijkpunten nodig die netwerken faciliteren met materieel en ondersteuning, niet top-down, zoals nu gepland, maar vanuit de samenleving. De rekeningen zijn enorm. De grote vraag is wie deze rekeningen van Rutte gaat betalen. Dat is een opgave voor de komende kabinetten. Essentieel hierin is de mogelijkheid van de Kamer om daarop bij te sturen. Dat vraagt om een transparante begroting en een openhartig gesprek in de Kamer.

Voorzitter. De Rekenkamer geeft aan dat incomplete informatie over geld, verwachte resultaten en de risico's het lastiger maakt voor het parlement om een goed onderbouwde budgetbeoordeling te maken en het budgetrecht goed uit te voeren. Daarbij valt op dat selectief begroten daarin herkenbare thema's heeft, zoals de afdracht aan Europa. Hoe realistisch is de ingecalculerde bezuiniging van 1,6 miljard? Ten aanzien van de asielopvang kraken het CPB en de Algemene Rekenkamer de verwachting van de begroting. Nu de PVV en de VVD nog voor verdere vertraging van asielwetten hebben gezorgd, is het helemaal onrealistisch. Ik vraag de minister om deze raming te onderbouwen.

Voorzitter. Hier kan ik nog wel even over doorgaan, maar we constateren dat er geen geld is voor cellen, dat mensen in de bijstand het gevoel hebben dat ze een boete krijgen als ze gaan samenwonen en dat minder mensen geholpen worden met hun energierekening terwijl de winter voor de deur staat. De manier waarop de begrotingsregels nu worden toegepast, helpt niet. Jawel, een historisch lage staatsschuld én een

betrouwbaarheidscrisis. Ik verzoek de minister met zijn opvolger af te spreken dat de begrotingsregels in een aparte brief worden besproken met de nieuwe Kamer en expliciet in te gaan op de Europese koppen van de begrotingsregels bij de eerstvolgende AFB. Ik verzoek ook de ondersteuning van de Kamer te versterken om de democratische legitimiteit van de regels te vergroten.

Voorzitter. Je bent geen NSC'er als je niet ten minste één keer de Grondwet hebt aangehaald. Daarom roep ik in herinnering dat het juist informeren van de Kamer en het budgetrecht in de artikelen 68 en 105 van de Grondwet zijn verankerd.

Een ander kroonjuweel van NSC is mensen boven modellen stellen en zorgen voor zekerheid. De gebruikte koopkrachtplaatjes staan heel ver van de realiteit. Mijn overbuurvrouw kan niet rondkomen van haar AOW. Ze heeft gezondheidsproblemen en wantrouwt de overheid. Tegenwoordig vraagt ze me, als ik een praatje met haar maak, om haar geld te lenen. Zal ik haar deze modellen laten zien en haar vertellen dat ze er echt wel op vooruitgaat? Ze zal er niks van merken. Ons inkomen-, toeslagen- en belastingstelsel is hartstikke stuk. En toch wordt er elke keer weer minutieus met parameters geschoven om politieke punten te maken. Liever dat dan hervormen. De beweging van dit kabinet om de belasting te verhogen en de arbeidskorting te verlagen is daar een exemplarisch voorbeeld van. Deze millimetersturing gaat ten koste van gepensioneerden en arbeidsongeschikten. Goed dat er een Kamermeerderheid is die de regering verzoekt dit terug te draaien. Kan de minister bevestigen dat hij de gedekte motie-Van Hijum uitvoert en meer doet dan alleen het Belastingplan afwachten?

Ook de buffelboete is zo'n voorbeeld. Werkenden met de allerlaagste inkomens krijgen belastingnadeel onder het adagium "ga maar meer werken". Wat zeggen we dan tegen mantelzorgers, arbeidsongeschikten, verplegers en het winkelpersoneel? Daarom dienen wij een amendement in, samen met GroenLinks-PvdA. Onbegrijpelijk en onverteerbaar vind ik het dat er geen scenario's zijn voor vereenvoudiging. Sterker nog, ondanks onze Kamerbrede motie, die er expliciet op ingaat dat die brief er, ondanks de demissionaire status van het kabinet, moet komen, zijn er geen scenario's. Ik weet zeker dat er voldoende kennis is binnen het ministerie. Het probleem is politieke onwil.

De heer **Flach** (SGP):

Even over de buffelboete. Over de procedure om het voorstel bij de btw-wet in te dienen is door anderen al iets gezegd, maar het was toch NSC dat in het vorige kabinet de staatssecretaris van Belastingen leverde en dit gewoon doorgevoerd heeft? Maar daar gaat mijn vraag niet eens over. Is het niet zo dat er in dit verhaal, dat we ook van de heer Klaver hebben gehoord, maar een halve waarheid wordt geschetst? Er wordt nu ingezoomd op een deel van de tabel. Wat buiten beschouwing wordt gelaten, is het kindgebonden budget en de huurtoeslag, waardoor het koopkrachtplaatje voor de groep die u noemt uiteindelijk gewoon positief uitkomt. Is dit dan wel een eerlijk verhaal?

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ja. Is het een eerlijk verhaal? Natuurlijk is het een eerlijk verhaal. Wij gaan expliciet in op het belastingonderdeel. Dat is hetgeen waarvan wij zeggen: verander dat. Het eerlijke verhaal is dat mensen die de kleinste baantjes hebben, met het minste inkomen, door deze belastingmaatregel getroffen worden. Dat is het eerlijke verhaal. Ik zeg net iets over die koopkrachtplaatjes. Ik denk dat we heel precies moeten kijken hoe ingewikkeld we het belastingsysteem moeten willen hebben. Gaan we daaraan draaien, dan maken we dit soort ongelukken. Ik vind dat echt geen goed idee. Ik denk niet dat het een half verhaal is. Sterker nog, ik denk dat we dit soort dingen juist op hun merites moeten beoordelen. Volgens mij kunnen we prima zeggen dat je de allerkleinste baantjes, de mantelzorgers, de verplegers, de mensen in de winkel, prima mag beschermen. Die mag je prima beschermen tegen belastingmaatregelen die onjuist uitpakken.

De heer **Flach** (SGP):

Ik vind het toch een wonderlijk verhaal, hoor. Ik ben het er met de heer Kouwenhoven over eens dat de belasting eigenlijk versimpeld zou moeten worden en we eigenlijk geen toeslagen nodig zouden moeten hebben. Maar we zitten nu eenmaal in dat model. Ik ben het er van harte mee eens dat je voorzichtig moet omgaan met die groep kwetsbare inkomens. Je moet goed naar de koopkrachtplaatjes kijken. Dat is ook wat de SGP heeft gedaan bij het vorige Belastingplan. Daarom konden we daar ook mee instemmen, op voorstel van de NSC-staatssecretaris. Wie was het toen: Idsinga, of zijn opvolger? Je vertelt gewoon een half verhaal als je, nadat we afgelopen vrijdag een tabel hebben gehad, zegt "op het belastingdeel heeft die groep een nadeel" en je daarbij bewust weglaat dat dat gecompenseerd wordt door huurtoeslag en kindgebonden budget.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Heeft u een vraag gehoord, voorzitter? Ik weet niet zo goed ... Lang verhaal kort: wij vertellen geen half verhaal; wij vertellen het verhaal over hoe de belasting impact heeft op deze mensen en hoe zij benadeeld worden. Daar willen we wat aan doen. De complexiteit waarmee je de koopkrachtplaatjes vormgeeft ... Ik ben blij dat wij dat delen. Ik ben blij dat u bijna met zoveel woorden zegt dat u achter de gedachte staat van wat we hier proberen te doen. Daar ben ik dus ook erg blij mee. Juist deze belastingmaatregelen moeten we zo inrichten dat je niet op vier, vijf andere plekken reparaties moet uitvoeren. Dat vind ik ook logisch. Ik snap dus wat u zegt. Ik had ook liever gehad dat het in één keer goed was gegaan, maar nee. Dit is het verhaal zoals ik het volledig, eerlijk en openhartig zie.

De **voorzitter**:

Uw laatste interruptie.

De heer **Flach** (SGP):

Ik zeg maar vast dat dit een vraag is; dan bestaat daar ook geen twijfel over. Woorden doen ertoe, ook wat u hier namens NSC naar voren brengt. Er wordt nu een beeld

geschetst — de heer Klaver deed dat ook — alsof er een bepaalde groep in de knel komt en benadeeld wordt. Dat suggereert dat partijen die destijds met het Belastingplan hebben ingestemd of straks niet met uw amendement gaan instemmen, dat wel prima vinden. Daarom hecht ik er wel belang aan om te zeggen dat er hier een half verhaal wordt verteld. Het is alsof je eigenlijk maar de helft van iemands salaris uitbetaalt. Je zegt dan: je gaat er 50% op achteruit. Maar eigenlijk komt de andere helft een dag later. Ik vind het gewoon niet compleet. De heer Kouwenhoven kan zeggen dat het een eerlijk verhaal is, maar door gewoon bewust twee compenserende maatregelen weg te laten, wordt een half verhaal geschetst. Een halve waarheid is in mijn ogen nog steeds een hele leugen.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Laat ik vooropstellen dat het niet mijn intentie is, juist omdat ik ook graag samenwerk hier in de Kamer, om mensen die toen ingestemd hebben, nu op een bepaalde manier weg te zetten. Ik noem het maar even niet, maar volgens mij begrijp ik wat u probeert te zeggen. Dat is mijn intentie zeker niet. Mijn intentie is als volgt. Er ligt nu een kans om die groep, die wel geraakt is door deze belastingmaatregel, te helpen. Dat is wat ik voorop wil stellen. De vraag die daaruit verder naar voren komt, is vervolgens: goh, vindt u dat ze voldoende gecompenseerd zijn? Vindt u dat die plaatjes op een bepaalde manier uitkomen en hoe kijk je daarnaar? Nou, wij zijn duidelijk. Wij hebben gezegd dat we het herstel door het aanpakken van die buffelboete, die mensen negatief kan raken, belangrijk vinden. De enige keuze die hier aan de Kamer voorligt is: zou je, gezien ook de maatregelen die er al zijn, deze groep daarin willen helpen of niet? De afweging kan prima zijn: nee, ik help die groep niet door de buffelboete aan te pakken, want ik vind dat er voldoende compenserende maatregelen zijn. Het mag duidelijk zijn dat wij wél af willen van de buffelboete, ondanks andere maatregelen en andere situaties die kunnen spelen. Misschien is het ook goed om te zeggen dat dit niet alleen voortkomt uit het Belastingplan, maar ook uit de suggestie die nu voor de btw-wet voorligt. Dit is dus niet alleen iets uit 2024; dit moet ook gezien worden in combinatie met de btw-wet die hier nu voorligt.

De heer **Vermeer** (BBB):

De heer Van Kouwenhoven kan toch niet met droge ogen, zoals de heer Flach net al zei, de halve waarheid vertellen en niet vertellen hoe het gecompenseerd is? NSC was erbij toen we daarover hebben onderhandeld en dat met elkaar uitgewerkt hebben. Wat is NSC dan in vredesnaam voor een partij? NSC heeft het over goed bestuur, maar het gaat hier om iets wat NSC zelf met het volle verstand heeft doorgevoerd. We hebben toen ook gezegd: als er later dingen gerepareerd moeten worden, kunnen we dat doen en moeten we dat ook doen. Maar nu het halve verhaal vertellen is toch gewoon onfatsoenlijk? Zo ga je toch niet om met stelsels en met mensen? We moeten de mensen in Nederland toch op de juiste manier informeren over welke maatregel welk effect heeft en wat daarvan de bedoeling is? Als je maar de helft vertelt, kan ik eigenlijk alleen maar de heer

Flach nazeggen: een halve waarheid is een hele leugen. Hoe reflecteert de heer Kouwenhoven daarop?

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ik denk dat wij ons concentreren op hetgeen wat voorligt. Dat is de belastingmaatregel waar we iets aan kunnen en willen doen. Dat is waar wij ons op concentreren. Wij waren er zeker bij. Wij zien hier nu een kans, vanuit de Kamer, om samen te werken aan een oplossing voor een groep mensen. Die oplossing is de aanpak van de buffelboete. Ik vind het niet gek, als wij het hebben over het aanpakken van de bufferboete, om daarbij niet allerlei andere maatregelen van stal te halen, gelet op de beperkte tijd die er is, ook al gezien de complexiteit die dit allemaal met zich meebrengt. Er staat nergens — ik kan me in ieder geval niet voorstellen dat wij dat naar voren hebben gebracht — dat wij die compenserende maatregelen ontkennen. Wel is het zo dat die belastingmaatregel de allerkleinste groep raakt in de portemonnee. Dat is gewoon een feit. Die lichten wij eruit, want daar doen we wat aan. Ik vind het een heel evident verhaal dat het onderwerp dat je aanpakt hetgeen is wat je uitlegt.

De heer **Vermeer** (BBB):

Wij pleiten er hier al jarenlang voor om in debatten over financiën de kop erbij te houden en geen domme dingen op het allerlaatste moment te doen, of om iets in een andere wet te fietsen wat daar eigenlijk niet in thuishoort. Wij moeten ervoor zorgen dat we daar op een normale manier over nadenken en niet allerlei ongewenste effecten creëren. Toch kiest de heer Kouwenhoven ervoor om het voorliggende wetsvoorstel te misbruiken om er even iets anders in te fietsen, omdat dit, zo lijkt het wel, goed uitkomt in de campagne. Dit is een opportunisme dat gewoon niet te geloven is. En dan ook nog slechts de helft van de informatie aan de mensen vertellen. Als dat de politieke toekomst van Nederland is, houd ik mijn hart vast. Wil de heer Kouwenhoven hier toch nog eens over nadenken en dit straks, bij de behandeling van het Belastingplan en alle andere begrotingen, op een ordentelijke manier meenemen?

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Voorzitter, ik wil graag aangeven dat ik deze kwalificaties verre van mij werp. Laat ik dat vooropstellen. De wet die voorligt en die wij amenderen, gaat expliciet in op het onderdeel dat wij nu gebruiken om de buffelboete aan te pakken. Dit doen wij ook op basis van de Kamerbrede motie-Van Hijum, waarin we zeggen dat we de arbeidskorting die tegenover de belastingverhoging is gezet, willen terugdraaien. Daar is een Kamerbrede meerderheid voor. Daar hebben we geen amendement op de wet voor ingediend, omdat ik zeg: ze liggen verder uit elkaar. Nu, voor deze, zit het gewoon in elkaars vaarwater. Het raakt elkaar gewoon. Het is onderdeel van de knop die het kabinet gebruikt om aan te draaien. Die staat in de wet die wij nu behandelen. Dát amenderen vind ik helemaal geen onlogische zaak.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Volgens mij hebben we van de minister een hele duidelijke brief gekregen met een hele goede uitleg over wat de buffelboete lijkt te zijn. Hoe het plaatje er in z'n totaliteit uitziet ... Er ligt inderdaad een motie van Van Hijum. Die over het terugdraaien van de arbeidskorting heeft mijn fractie niet gesteund, maar het uitzoeken rondom de buffelboete hebben wij wel gesteund. We staan dus in de modus om mee te denken en mee te kijken hoe we dit kunnen oplossen. Daarvoor hebben we het hele plaatje nodig. Mijn collega's hebben daaraan gerefereerd. Maar nu zijn er twee tegenstrijdigheden. Enerzijds het terugdraaien van de arbeidskorting en anderzijds ergens weer iets ophogen.

Ik weet oprecht niet hoe dat uiteindelijk eruit gaat zien. De manier om dat op een goede manier te behandelen, is bij de behandeling van het Belastingplan. Dus mijn oproep aan de heer Kouwenhoven is om die twee onderdelen, die wel degelijk op elkaar inwerken, ordentelijk en goed te behandelen, na de verkiezingen.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

De oproep is wel verstaan, dank u wel.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik wil die oproep graag ondersteunen, want volgens mij worstelen wij hier allemaal mee. Volgens mij willen we echt graag een ordentelijk proces. Wij zouden het ook erg waarderen als we dit netjes met elkaar kunnen doen bij het Belastingplan.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Dan ga ik terug naar mijn punt dat er geen scenario's zijn voor de Kamerbrede motie die heeft gezegd expliciet in te gaan op vereenvoudiging, ondanks de demissionaire status van het kabinet. Het mag duidelijk zijn dat de onwil om daar wat aan te doen zeker niet bij NSC vandaan komt. Wij hebben concrete voorstellen voor meer zekerheid, om af te komen van onze verslaving aan toeslagen.

Ik zal ze noemen. Een hoger minimumloon, dat moet naar €18 inclusief de koppeling met de AOW en de uitkeringen. Het afschaffen van het jeugdloon vanaf 18 jaar. De verslaving aan toeslagen terugdringen en zekerheid geven in mensenlevens. Voor bedrijven dient daar compensatie tegenover te staan. Maar we maken ook keuzes in de economie. Minder lagelonenarbeidsmigratie en meer ruimte voor de hoogwaardige economie. Betaalbare zorg: de zorgpremie naar €50, een eigen risico van €50 per behandeling, de zorgtoeslag eraf, weten waar je aan toe bent. Gezinsgerichte ondersteuning: één kindpakket voor gezinnen, kinderopvangtoeslag direct financieren via de kinderopvang. Betaalbare energie: het energiefonds moet eenvoudig en toegankelijk zijn en de energierekening moet omlaag door de belastingkorting op energieaansluitingen voor woningen te vergroten. Ook hierover zijn NSC-moties aangenomen. Het hervormen van belastingen en kortingen, waar een progressief

vierschijvenstelsel de basis van is, waar de belastingmix kleine stapjes afzet van het belasten van arbeid en we kortingen zo veel mogelijk terugdringen waar dat kan.

Noodzakelijke voorwaarde van dit alles is een dienstbare overheid. Een overheid die er meer is voor de mensen thuis dan dat ze er is voor de mensen hier in Den Haag. NSC-pareltjes zoals de proactieve dienstverlening en het vergisrecht zijn daarin noodzakelijk. Het kan, het rekent rond, we kunnen zorgen voor meer zekerheid.

Tot slot, voorzitter. Nieuw Sociaal Contract is precies dat: nieuw. We hebben een eigen visie. Een eigen visie op de Nederlandse overheid die dienstbaar moet zijn aan haar inwoners, over bestaanszekerheid in de echte wereld, zeker voor degenen die niet meer kunnen meedoen, en over weerbaarheid. Weerbaarheid vanuit de samenleving, iets wat zo veel verder gaat dan bommen en granaten.

Voorzitter, dank u wel.

De **voorzitter**:

U bedankt.

De (algemene) beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:

Ik schors tot 13.45 uur. Dan gaan we eerst twee keer hoofdelijk stemmen en daarna luisteren naar de heer Vijlbrief.

De vergadering wordt van 13.15 uur tot 13.47 uur geschorst.

Termijn inbreng

De **voorzitter**:

Hebben we een minister? Ik heb verzocht om iemand die Heinen heet. De heer Vijlbrief gaat alvast in de starblokken staan. Als de minister binnenkomt, dan geef ik het woord aan hem. Graag stilte in de zaal. Meneer Mulder naar buiten, meneer Van der Burg naar buiten. Meneer Van Hijum, gesprekken elders. Hartelijk dank.

De (algemene) beraadslaging wordt hervat.

De **voorzitter**:

Het woord is, dames en heren, aan de heer Vijlbrief.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Voorzitter, dank u wel. Het zijn de tweede en laatste Algemene Financiële Beschouwingen met dit kabinet. Daar ga ik althans van uit. De minister van Financiën staat ferm. De staatssecretaris is gewisseld. Welkom. Iedere keer weer een verrassing, weer een nieuwe staatssecretaris. Maar welkom en succes.

We spreken vandaag over een Miljoenennota die er op het eerste gezicht best aardig uitziet. Maar zoals de onsterfelijke Henk Westbroek al zong met Het Goede Doel: het is een pakketje schroot met een dun laagje chroom. Onder de best aardige cijfers gaat het ronduit slecht met onze industrie, we zijn geen meter opgeschoten met de stikstofproblematiek, we bouwen te weinig, het klimaatbeleid is vrijwel stilgevallen en we hebben de grootste bezuiniging op onderwijs en wetenschap van de eeuw. Ik herhaal: een pakketje schroot met een dun laagje chroom. En hoe komt dat? Nou, de analyse is eigenlijk simpel. Als je gaat regeren met populisten — u weet wel, mensen die heel veel beloven en niks presteren — gaat het slecht met je economie, met je land en met je mensen. Uit onderzoek blijkt dat landen met een populistische leider tot wel 10% aan welvaart verliezen over een periode van vijftien jaar. Dat is allemaal begrijpelijk. De economie sluit zich af, instituties worden ondermijnd en er worden onverantwoorde risico's genomen met het beleid. Na ruim een jaar landsbestuur van de PVV, mede mogelijk gemaakt door de VVD, zijn de vertrouwenscijfers in de politiek historisch laag: 4% van de Nederlanders gelooft dat de politiek oplossingen kan brengen. Dat is zorgwekkend. Dat is een gevaar voor onze democratie. Dat moeten we niet laten gebeuren.

In tegenstelling tot wat de populistten ons iedere dag laten geloven, is het echte Nederland een Nederland van mensen die laten zien wat samenleven betekent: leraren die ondanks bezuinigingen het maximale doen om kinderen op weg te helpen, ondernemers die risico's nemen om iets op te bouwen, zorgmedewerkers die doorgaan en elke dag mensen helpen, Nederlanders die zich inzetten voor hun buurt, hun vereniging en hun familie. Dat zijn de positieve krachten. Ik zei het eerder. Dat zijn de mensen met een zachte stem. Onze opdracht in deze Kamer is eenvoudig, maar wel urgent. We moeten ruimte maken voor die positieve krachten. Dat betekent kiezen voor samenwerking. Dat betekent kiezen voor oplossingen en niet voor problemen, voor vooruitgang en niet voor stilstand.

Dat brengt mij weer terug bij het financiële beleid van het kabinet, waar het vandaag allemaal om draait. Nederland heeft politici nodig die over de dijken heen durven te kijken, politici die samenwerken om problemen van mensen op te lossen in plaats van ruzie te maken. De komende verkiezingen gaan over die mensen in het land: mensen die een huis willen, die hun kinderen het beste onderwijs willen geven en die een economie willen die ook in de toekomst werk en welvaart oplevert. De vraag die we vandaag moeten beantwoorden is: draagt het financiële beleid van het kabinet daaraan bij? Ik vind over de hele breedte dat het antwoord nee moet zijn.

Waar de voorgangers van dit kabinet ervoor kozen om de problemen van onze kinderen en kleinkinderen te proberen op te lossen door grote sommen geld uit te trekken voor die problemen — denk aan stikstof, denk aan het klimaat, denk aan de investeringen in onderwijs en de technologie — wordt dat geld nu verbrast. Soms om politieke motieven

— denk aan het stikstoffonds — soms uit puur opportunisme; denk aan plundering van het Groeifonds. Voor iedereen die nu denkt dat dat toch allemaal niet zo erg is: dat is het dus wel, want om die reden kunnen Nederlanders geen huis vinden en om die reden worden Chinezen en Amerikanen op steeds meer markten de baas en wij rennen er hijgend achteraan.

Voorzitter. Ik start met het onderwijs. Als we het hebben over de toekomst van ons land, dan moeten we het hebben over onderwijs, want zonder goed onderwijs, zonder goede technologie en zonder goede innovatie valt alles stil. Ik maak me daar grote zorgen over. Het gaat niet goed. De kwaliteit van het Nederlandse onderwijs holt flink achteruit, ook ten opzichte van andere landen om ons heen. De PISA-score keldert, R&D blijft in Nederland steken op slechts 2,2% van het bruto binnenlands product, terwijl 3% al meer dan 20 jaar geleden is afgesproken. Het publieke aandeel daarin daalt zelfs de komende jaren, en belangrijke infrastructuur voor onderzoek, wetenschap en innovatie wordt afgebroken. Het Nationaal Groeifonds is wegbezuinigd. Starters- en stimuleringsbeurzen zijn geschrapt. In het Fonds Onderzoek en Wetenschap wordt gesneden, terwijl het juist in deze wereld, waar het allemaal snel verandert, zo belangrijk is om stevig te staan.

We kunnen het ons niet permitteren om alleen naar de Verenigde Staten te kijken voor dataopslag en onderzoekinfrastructuur. Dat zullen we echt zelf moeten doen in Europa en in Nederland. Bij de Algemene Politieke Beschouwingen diende Rob Jetten daarom samen met Joost Eerdmans een motie in om die onderwijsbezuinigingen een halt toe te roepen. Het verzoek was om nu geen onomkeerbare stappen te zetten met de bezuinigingen op onderwijs, wetenschap en innovatie. Dat kan niet wachten, want er wordt nu bezuinigd en nu worden scholen, onderzoekinstellingen en wetenschap geraakt. Ik noem een paar voorbeelden.

In Rotterdam verliezen elf scholen samen 1,1 miljoen aan subsidie voor brede brugklassen, oftewel €100.000 per school. Hierdoor is er minder tijd en aandacht voor 1.320 leerlingen die dat nodig hebben. In Hengelo verliezen 1.100 kansarme kinderen zeven uur extra les per week voor basisvaardigheden en sociale ontwikkeling. Door de bezuiniging op de maatschappelijke dienstdtijd kunnen 40.000 jongeren hier niet meer aan meedoen. Dit zijn jongeren die uitvallen, geen baan vinden en geïsoleerd raken.

Deze week kwam er dan ook een dringende oproep vanuit de MBO Raad, de Vereniging Hogescholen, Universiteiten van Nederland en studentenorganisaties om niet door te gaan met die bezuinigingen. Ik doe nogmaals een dringend appel op deze Kamer en ook aan de bondgenoten met wie wij eerdere bezuinigingen tegenhielden; denk aan het CDA, de ChristenUnie en de SGP. Na het interruptiedebatje dat ik had met mevrouw Van Eijk van de VVD hoop ik echter ook op haar steun. Ga nu niet ondoordacht door met bezuinigingen. Zet geen onomkeerbare stappen. Kies voor rust en bezinning.

Voorzitter. Dat brengt mij bij wonen. De wooncrisis raakt iedereen. Leraren en verpleegkundigen kunnen niet wonen waar ze werken, studenten stoppen noodgedwongen met hun studie of blijven eindeloos thuis wonen, starters stellen hun levenskeuzes uit en ouderen zitten vast in een huis dat niet bij hen past. Dat is niet een individueel probleem; dat tast het weefsel van onze samenleving aan. Zorgelijk is echter dat partijen de echte doorbraken op de woningmarkt tegenhouden. Daar levert de BBB helemaal niet, zeg ik. Ze houden de stikstofcrisis in stand door niet met echte plannen en oplossingen te komen. Nederlanders zijn dit zat. Eerlijke keuzes moeten nu worden gemaakt voor Nederlanders die een woning zoeken en voor onze boeren. Daarom vindt D66 dat doorbraken op dit terrein nodig zijn. We willen tien nieuwe steden bouwen, honderdduizenden woningen, een duurzame infrastructuur en nieuwe kansen voor regio's.

Maar dat kost tijd en we willen ook nu iets doen. Wij hebben een noodwoonwet ingediend om op de korte termijn 200.000 mensen te helpen door woningdelen makkelijker te maken en regels die woningbouw blokkeren te schrappen. Een dak boven je hoofd is geen luxe, dat is een basisrecht. Als de politiek iets kan laten zien is het hier. Daarom hoop ik dat we hier vandaag en morgen met alle positieve krachten in de Kamer samen stappen op kunnen zetten. Twee weken geleden haalden woonmoties van ons het net niet. Toen stemden de VVD en het CDA nog tegen. Ik hoop dat dat vandaag anders is. Ik heb een iets andere motie in gedachten.

Voorzitter. Dat brengt me kort bij ontwikkelingssamenwerking. Er was net al een kort interruptiedebatje met de heer Flach. Ik vind met hem dat we zo snel mogelijk terug moeten naar de koppeling tussen ontwikkelingssamenwerking en het bni. Dat is niet alleen een kwestie van menselijkheid, maar dat geeft de landen ook kans hun eigen problemen op te lossen. Zo bouw je aan een veilige wereld. Ik ben benieuwd hoe de minister hierover denkt.

Voorzitter. Ik wil afsluiten met het begrotingsbeleid. Soms hebben politici een zetje nodig om het goede te doen. De begrotingsregels uit 1994, inmiddels meer dan 30 jaar oud, van Gerrit Zalm hebben ons decennialang geholpen. Ik denk zelf dat dat nog steeds zo is, maar ik denk ook dat de begrotingsregels iets missen. Als een ondernemer ziet dat de concurrentie toeneemt, gaat hij niet een keer extra naar de bar of op vakantie. Dan gaat hij sparen en investeren.

Onze begrotingsregels maken in mijn ogen ten onrechte geen onderscheid naar het soort uitgaven dat je doet of het soort lasten dat je hebt. Als het gedekt is, lijkt het dan opeens alsof de invoer van rode diesel de beste uitvinding is sinds gesneden brood. Maar als je er even wat dieper naar kijkt, zie je dat dat natuurlijk niet waar is. Het maakt uit waar je je geld aan uitgeeft. Ik schreef daar recent wat over met collega's in ESB: "Bepaalde baten en kosten worden onvoldoende meegenomen wanneer we een begroting doorrekenen. Denk aan de economische groei die ontstaat door investeringen

in onderwijs en onderzoek. Denk aan de baten van preventie in de gezondheidszorg. Maar wat ook niet goed wordt meegenomen, zijn de kosten van nietsdoen. Denk aan het niet investeren in het oplossen van het stikstof- of klimaatprobleem. Op korte termijn ziet je begroting er beter uit, maar op langere termijn kan er hevigere schade ontstaan. De kosten van het ontbreken van enig betekenisvol beleid op het gebied van stikstof door dit kabinet worden geschat op vele tientallen miljarden." Kortom, wat hier en nu goedkoop lijkt, is eigenlijk duurkoop.

Het is echt cruciaal om het onderscheid te gaan maken tussen investeringen en consumptie. De begrotingsregels moeten hierbij gaan helpen. Ik bepleit hier dus, meer dan 30 jaar na Zalm, een aanvulling op onze begrotingsregels en onze manier van omgaan met modelberekeningen. Een paar dingen. Zet bij onzekerheid de baten van onderwijs en preventie niet meer standaard op nul. Laat de kosten van nietsdoen zien, bijvoorbeeld door de klimaatschuld te ramen. Zo wordt het nemen van tijdige maatregelen aangemoedigd. Ik zou een pleidooi willen houden voor een andere behandeling van investeringen in de begrotingsregels. Daarvoor heb ik vier punten. Eén. Maak aan het begin van de kabinetsperiode een duidelijke lijst van investeringen die noodzakelijk zijn. Als mevrouw Van Dijk denkt "dit heb ik eerder gehoord", klopt dat, want het is haar idee. Dat heb ik gejat. Twee. Zoek naar ruimte binnen de Europese normen om zo veel mogelijk investeringen mogelijk te maken. Drie. Laat een nieuw kabinet voor de toekomst duidelijk aangeven welke samenstelling van consumptie en investeringen gewenst is in de begroting. Geef dan ook aan welke uitgaven minder hard moeten groeien. Dat betreft het debatje dat ik net had met de heer Klaver. En ten slotte vier. Gebruik de Nationale Investeringsbank om zo veel mogelijk privaatkapitaal te mobiliseren voor onze grote uitdagingen.

Ik wacht heel even.

De **voorzitter**:

De laatste interruptie van de heer Grinwis.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Interessant. Ik ben het er ook best mee eens, want ik vind dat we investeren veronachtzamen in ons begrotingsbeleid. Ik miste nog een vijfde punt, maar misschien komt de heer Vijlbrief daar nog op. Ik weet niet of dat al in het eerste punt zit, maar je ziet het nu bij dit kabinet: we hebben even een financieel probleem, komen daar niet uit, maken liever geen keuze en grijpen naar de prijsbijstelling, om aan die knop te draaien. Als die inclusief de investeringsfondsen wordt beperkt, betekent dat gewoon voor miljarden aan korting op die investeringsfondsen, zoals het Mobiliteitsfonds en het Deltafonds. Dat zie je nu. De ingreep in de prijsbijstelling uit de Miljoenennota en uit de Voorjaarsnota zorgen voor een derving van 3,9 miljard aan investeringsruimte. Dat betekent gewoon dat we heel concrete projecten moeten gaan schrappen bij IenW. Betekenen deze vier punten en de uitvoering daarvan ook dat het niet meer mogelijk is

om de prijsbijstelling in te houden zonder afweging over die investeringsfondsen? Daar ben ik eigenlijk wel benieuwd naar.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Dank voor deze vraag. Ja, dat betekent het. Als ik zeg "maak aan het begin van de kabinetsperiode een duidelijke lijst van investeringen", is dat dus een lijst in reële termen. Dat is wat mij betreft dus geen nominale. Ja, daar hoort een nominale som bij van wat het kost, maar ik zou zeggen: als je je voorneemt om die investeringen te doen, moet je ze ook doen. En dat betekent automatisch wat de heer Grinwis zegt.

Voorzitter, ik ga afronden. Het is tijd om de investeringsagenda terug te pakken. Als wij altijd hadden geluisterd naar mensen die riepen dat dingen te duur zijn, waren de Deltawerken niet gebouwd en waren de polders nooit drooggelegd. Als we dat blijven doen, gaan we nooit het klimaatprobleem oplossen en gaan we nooit de woningcrisis oplossen. Vooruitgang vraagt dus om lef op dit punt. En dat betekent: geef meer aandacht aan investeringen.

Voorzitter, ik sluit af. De vraag vandaag is eigenlijk simpel: willen we doorgaan op de weg van ruziemaken, verdeeldheid en stilstand, wat we de afgelopen anderhalf à twee jaar hebben mogen zien, of kiezen we voor samenwerken, investeren en vooruitgang? Wij kiezen voor de positieve krachten: voor een toekomstgericht begrotingsbeleid, voor investeren in onderwijs, woningen en klimaat en voor lef en ambitie in plaats van angst en relativisme. Het kan wel.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan gaan we nu luisteren naar de mevrouw bij wie alle ideeën van de heer Vijlbrief blijkbaar vandaan komen. Of is dat iets te veel eer? O. Het was maar één idee, zegt de heer Vijlbrief.

Mevrouw Inge van Dijk, CDA. Het woord is aan haar.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Dank je wel, voorzitter. Ik wil het vandaag hebben over het verhaal van de zeven financieel-economische plagen. Maar voordat ik daarmee begin, geef ik eerst in het kort een schets van waar Nederland nu staat.

Voorzitter. Vrede leek generatieslang vanzelfsprekend, maar dat is nu anders. Waar Nederland ooit de thuisbasis was van veel topbedrijven, dreigen we die positie te verliezen. De WRR spreekt over fragmentatie van de wereldorde in meerdere machtspolen, waardoor Nederland niet meer automatisch kan meedeinen op voor ons land gunstige internationale verhoudingen. Bij de NAVO-top in juni is daarom afgesproken om de defensie-uitgaven te verhogen naar 3,5% van het bbp in 2035. De budgettaire verwerking hiervan wordt vanwege de demissionaire status van het kabinet

aan het nieuwe kabinet overgelaten. Maar dat is slechts een van de financiële uitdagingen waar we voor staan.

Onze economie groeit nu, met gemiddeld 1,5%, iets harder dan vorig jaar, maar die groei wordt vooral gedragen door de consumptie van huishoudens en overheid. Op korte termijn is dat houdbaar, maar structurele groei vraagt om productiviteit, innovatie en investeringen. Daarnaast is tot 2040 ongeveer 195 miljard nodig voor investeringen in de elektriciteitsinfrastructuur. Er liggen 20.000 verzoeken voor zwaardere aansluitingen, die niet ingewilligd kunnen worden. Tot 2030 zijn ruim 980.000 woningen nodig.

Dit alles speelt in het licht van demografische ontwikkelingen. Vergrijzing zorgt voor minder handen en hoofden om deze uitdagingen aan te pakken. Zonder beleidswijzigingen stijgen de kosten van zorg en sociale zekerheid. Boven op al deze onzekerheden komt het ontslag van kabinet-Schoof, wat gelukkig een einde maakt aan chaos en stilstand, maar niet op korte termijn. Verkiezingen en een formatie brengen namelijk ook vertraging. Als ik zie hoe politieke partijen al tijden vooral elkaar de maat nemen in plaats van elkaar weten te vinden, denk ik dat er na de verkiezingen eerst heel veel koffie moet worden gedronken en er beter naar elkaar moet worden geluisterd. Mensen zeggen vaak tegen mij: dit is politiek. Maar ik weiger om dat zomaar te accepteren, want daarvoor is Nederland me te dierbaar. Hoe we politiek bedrijven, is namelijk echt een keuze. De keuze voor chronisch populisme is wat mij betreft de gemakkelijke weg. We lijken onvoldoende te beseffen wat er op het spel staat. De vraag is: hoeveel moed heeft de politiek om de werkelijkheid onder ogen te zien en de keuzes te maken die nodig zijn?

Voorzitter. Nu terug naar het begin. Ik moest bij het lezen van de stukken denken aan de zeven ondeugden, maar ook aan het verhaal van de tien plagen, over de Egyptische farao die waarschuwingen negeert en zijn volk in ellende stort. Net als de farao pakt het kabinet waarschuwingen en uitdagingen niet of half aan of lost het problemen op met lapmiddelen en tijdelijke regelingen. Maar hoogmoed en hardnekkigheid — ik wil het iets minder zwaar maken in mijn verhaal en noem het vooral "hardleersheid" — leiden uiteindelijk niet tot de juiste uitkomsten. Ik maak vandaag dus de combinatie van mijn twee gedachten tot één verhaal, het verhaal van de zeven plagen die onze overheidsfinanciën teisteren. Deze plagen herinneren ons eraan dat je problemen niet kunt blijven wegschuiven, want hoe langer we wachten met echte keuzes maken in financiën en beleid, hoe hoger de rekening wordt.

Voorzitter. Allereerst: te veel consumeren en te weinig investeren. Zoals de Raad van State en andere experts adviseren, moeten we meer verschuiven van consumptieve uitgaven naar investeringen. Dit is nodig voor de versterking van ons economisch verdienvermogen en voor houdbare overheidsfinanciën op lange termijn. De minister heeft mijn motie opgevolgd en gerapporteerd over de ontwikkeling van publieke en consumptieve uitgaven, met inderdaad als conclusie dat als de groei van

vergrijzingsgerelateerde uitgaven niet wordt beperkt, dit ten koste gaat van ruimte voor investeringen. Als we op dit punt dus geen expliciete keuze maken, wordt het een impliciete keuze voor meer consumptieve uitgaven aan vooral de vergrijzing, die investeringen wegdrücken. Ik hoop dat dit inzicht gaat leiden tot een langetermijnbeleid van meer investeren en minder consumeren.

Dan de tweede plaag: gebrek aan inzicht in wat we onder investeringen verstaan. De heer Vijlbrief begon er ook al over. Hij noemde het "jatten". Ik vind het heel fijn dat ideeën gejat worden als we ze dan samen verder kunnen brengen, dus ik zou hem willen zeggen: be my guest. Aansluitend op het vorige punt benadrukt de Raad van State dat we voor goede monitoring en analyse helder moeten afbakenen welke investeringen bijdragen aan economische groei op lange termijn. Ik heb daarom bij de Najaarsnota de regering verzocht in kaart te brengen welke investeringen het grootste hefboomeffect op groei en productiviteit hebben. Maar de reactie is wel teleurstellend. De minister schrijft: "Het gemeten effect van de publieke investeringen op economische groei hangt sterk af van het type investering, de economische omstandigheden en zelfs de methodologie van de studie. Er is geen kwantitatief overzicht te maken van specifieke investeringen met het grootse hefboomeffect op de Nederlandse economie." Als het makkelijk was, hadden we het natuurlijk allang gedaan. Misschien is dit ook wel de belangrijkste reden dat we vaak dezelfde discussies in Den Haag voeren zonder echte vooruitgang. Ziet de minister mogelijkheden om hier toch meer zicht op te krijgen, bijvoorbeeld via samenwerking met denktanks, bureaus en planbureaus?

De heer **Vijlbrief** (D66):

Mevrouw Van Dijk heeft het nu over investeringen met een groot hefboomeffect op de economische groei. Ik wil haar daarom iets vragen over investeringen in onderwijs en innovatie. We hebben daar erg goed met elkaar in opgetrokken vorig jaar, toen er een begroting lag die het totaal niet goed deed op dat terrein. Twee weken geleden, bij de APB, hebben ook een aantal partijen via een motie van ons aangegeven dat ze de verdere bezuinigingen even stop willen zetten. Ik zei er net ook al wat over in mijn bijdrage. Over investeringen in onderzoek, wetenschap en innovatie zou ik willen vragen: staat het CDA dan aan onze kant om dat alsnog — met een goede dekking natuurlijk, u kent ons — in orde te maken?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

De reden dat wij de vorige keer de moties niet hebben ondersteund, was inderdaad een gebrek aan dekking. Ik ben benieuwd naar de dekking, maar ik ben ook wel heel eerlijk: wij zijn terughoudend met het nu doorvoeren van hele grote verbouwingen in deze Miljoenennota. Deze maand zijn er verkiezingen. We gaan daarna waarschijnlijk met verschillende partijen praten over hoe verder. Ik worstel wel serieus met het doorvoeren van grote wijzigingen, omdat ik gewoon echt denk dat dat nu niet verstandig is.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Dat begrijp ik. Daar ben ik het ook mee eens, maar dit is precies het omgekeerde. Wat er zal gebeuren als we het hier geen halt toeroepen, is dat grote wijzigingen worden aangebracht in onze kennisinfrastructuur. Die kunnen we nu nog stoppen. Als we dat nu laten gaan, kunnen we dat niet meer tegenhouden, ben ik bang. Dat zou de reden zijn waarom ik nogmaals mevrouw Van Dijk oproep om daarbij mee te kijken. Ik zal haar de motie doen toekomen en ik hoop dat ze dat kan steunen.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik wacht de moties gewoon af. We gaan er vast buiten deze vergadering om ook nog netjes met elkaar over in gesprek. Maar nogmaals, ik ben hoopvol dat ook als we nu niet besluiten om iets wel of niet te doen, we dat na de verkiezingen alsnog wel kunnen besluiten. Het lijkt me verstandig nu geen grote verbouwingen door te voeren.

Dan de derde plaag: gebrek aan inzicht in wat de investeringen opleveren. We hebben vaak onvoldoende inzicht in het langetermijnrendement van investeringen, terwijl slimme investeringen juist kunnen bijdragen aan houdbare financiën. Zo stond het afgelopen weekend in de krant: met meer sportende burgers kunnen gemeenten miljoenen besparen. Dit verwijst naar recent onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen, waaruit blijkt dat gemeenten miljoenen euro's besparen op zorgkosten als 1% van de bevolking meer gaat sporten. Dit is tot op buurniveau onderzocht. Je kunt dus ook precies zien waar je heel gericht kunt ingrijpen. Rendement inschatten, het kan dus wel. Moeten we niet veel meer instrumenten ontwikkelen om langetermijneffecten van beleid beter in te kunnen schatten, zodat we geld slimmer kunnen inzetten? Welke mogelijkheden ziet de minister hiervoor?

Dan de vierde: het gebrek aan stabiel beleid. Met snel wisselende kabinetten en een Haagse dynamiek is het lastig om langjarig beleid te maken, terwijl juist stabiel en voorspelbaar beleid belangrijk is voor burgers en bedrijven. Verschillende onderzoeken noemen instrumenten om consistent beleid te bevorderen, zoals wettelijke verankering of het instellen van structuren, bijvoorbeeld een deltaplan met een deltacommissaris. De Raad van State pleit bovendien voor het verlengen van de begrotingshorizon van vijf naar acht jaar. Mijn vraag is: moeten we niet vaker over onze schaduw heen stappen en dossiers minder politiek maken? Moeten we niet juist breed over partijen heen samenwerken om tot oplossingen te komen en moeten we niet accepteren dat elkaar opvolgende kabinetten ingezet beleid dat vraagt om lange lijnen en discipline niet zomaar kunnen terugdraaien? Ik vraag hoe de minister hierover denkt.

Dan de vijfde, de angst om keuzes te maken.

De **voorzitter**:

Op het vorige punt, wellicht, de heer Klaver.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Een heel goed punt. Ik geloof echt dat er behoefte is aan duidelijkheid op heel veel terreinen. Daarom ben ik samen met Diederik Samsom al in 2015 gekomen met de Klimaatwet. Die is er nu. Die is er juist voor bedoeld om bedrijven zekerheid te geven over wat de doelstellingen van het kabinet zijn. Een van de voorstellen van het CDA is om de doelstellingen uit die wet aan te passen.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

U bedoelt de CO₂-heffing? Ik weet niet wat u bedoelt.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Nee. De Klimaatwet is bedoeld om zekerheid te geven over de doelstellingen van de Nederlandse overheid. Het CDA stelt voor om daarop terug te komen. Deze wet is er om ervoor te zorgen dat datgene wat we gaan doen, niet afhankelijk is van één kabinet, maar dat er helderheid is. Het CDA stelt zelf voor om daarop terug te komen. Dat is toch in flagrante tegenspraak met wat mevrouw Van Dijk hier zojuist betoogde?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Volgens mij heeft het CDA niet gezegd: wij gaan het klimaatbeleid de nek omdraaien. Volgens mij heeft het CDA niet gezegd: wij gaan niet meer investeren in klimaat of wij gaan dwarsliggen om ervoor te zorgen dat de doelen niet gehaald worden. Wij blijven gewoon constructieve plannen voorleggen om klimaatdoelen te halen. Maar we vinden wel dat we moeten kijken wat realistisch en haalbaar is zonder heel veel andere dingen kapot te maken. Volgens mij voert het CDA nog steeds een verstandig klimaatbeleid. Ik ga niet over doorrekeningen praten, maar daarin zult u ook zien dat we zeker stappen zetten. Ik heb niet het gevoel dat het CDA nu in één keer het klimaatbeleid op de schop gooit. Nee, we acteren nog steeds op die lijn.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik spreek mevrouw Van Dijk aan op de inconsistentie in haar eigen woorden. Ze zegt dat we breder moeten samenwerken, over partijgrenzen heen. Nou, dat was het geval bij deze wet. Die is heel breed aangenomen in het parlement. We zeiden: we moeten doelen vastzetten, zodat er niet ieder jaar opnieuw discussie over is. Dat is nu gebeurd. Het CDA wil die doelen naar beneden bijstellen. Dat is een legitiem politiek standpunt. Maar ik spreek mevrouw Van Dijk erop aan, omdat zij hier een heel betoog houdt over dat het allemaal minder populistisch moet, dat we over partijgrenzen heen moeten kijken en dat we ingezet beleid moeten volhouden. Op dit punt, het klimaat, doet het CDA dat niet. Dat is gewoon inconsistent. Het kan niet allebei waar zijn. Als mevrouw Van Dijk echt vindt dat we over meerdere regeerperioden moeten vasthouden aan beleid, moet je ook van die Klimaatwet afblijven.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Als je echt langetermijndoelen wilt halen, maar lopende het traject ontdekt dat er op onderdelen misschien moet worden bijgestuurd, moet je dat ook durven, juist om op de

lange termijn het oog op de bal te houden. Het kan niet zo zijn dat je in 2005 een discussie voert, in 2025 tot de conclusie komt dat dat nog steeds de goede weg is maar dat we er misschien net op een andere manier moeten komen, en dan zegt: we zijn zo star dat het op deze ene manier moet; dat is de enige manier, want anders komen we er niet. Volgens mij is langetermijnbeleid en elkaar daarover recht in de ogen kijken ook dat eerlijke gesprek met elkaar voeren. Het CDA is nog steeds voor een mooi klimaatbeleid. Daar staan wij voor, maar we vinden ook dat het realistisch moet zijn, want anders zijn we een wet aan het doorvoeren die in de praktijk niet kan. De vraag is dan: wat hebben de kiezers, de burgers, daaraan?

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Ik sloeg even aan op de woorden van mevrouw Van Dijk dat het CDA geen klimaatdoelen blokkeert, terwijl het CDA de aanjager is van het afschaffen van de CO₂-heffing, waardoor we nu tot twee megaton mislopen. Ik zie geen enkel alternatief van het CDA voor hoe we het dan wel gaan halen. Hoe kan het CDA hier dan zeggen dat het geen klimaatdoelen blokkeert?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Bij de CO₂-heffing speelde nog iets anders. Wij hadden afspraken gemaakt met het bedrijfsleven om ervoor te zorgen dat zij die verduurzaming konden realiseren, maar die afspraken met hen zijn we niet netjes nagekomen. Aan de ene kant zeggen we: gij zult. Aan de andere kant komen we onze eigen afspraken niet na. Als wij menen dat we de klimaatdoelen moeten halen, vind ik dat we de afspraken die we met het bedrijfsleven hebben gemaakt, moeten nakomen, zodat zij het mee kunnen maken. Dat hebben we niet gedaan. We kijken nu weer heel erg de ene kant op, terwijl ik vind dat je, als je samen iets wilt bereiken, ook samen in de spiegel moet durven kijken.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

We hebben het hier over bedrijven die jarenlang willens en wetens klimaatschade hebben veroorzaakt, de grootste fossiele vervuilers in Nederland. Het enige middel om die vervuilers een beetje richting verduurzaming te krijgen, was die CO₂-heffing. Die is kaltgestellt door het CDA. Hoe kan mevrouw Van Dijk hier dan beweren dat we wel rekening moeten houden met deze bedrijven? Nee, die hadden allang de klimaatschade moeten aanpakken die ze zelf hebben veroorzaakt.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Sorry, mijn collega gaat ervan uit dat bedrijven dat per se niet doen als wij ze niet in de gelegenheid stellen om dat te doen. De Partij voor de Dieren gelooft heel erg in de stok, maar wij geloven in de wortel. Dat is het grote verschil.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Ik heb niet zo veel aan geloof. Ik wil graag feiten en maatregelen zien. Mede door het CDA is de CO₂-heffing afgeschaft en de vraag is nu heel erg: welk alternatief is er dan om de klimaatdoelen toch te halen? Ik heb het CDA heel veel woorden horen spreken over het

klimaat en over hoe belangrijk dat is, maar ik zie nog geen enkel, geen enkel, concreet voorstel van het CDA om de klimaatdoelen wel te kunnen halen.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Laten we daar op de tiende over doorpraten met elkaar, als de doorrekening er is.

Voorzitter. Mijn volgende punt is de angst om keuzes te maken, terwijl we wel erkennen dat dat moet. We kampen op veel terreinen met schaarste en we moeten keuzes maken. Dat geldt voor de overheid, voor bedrijven en voor huishoudens. Financieel betekent dit dat extra uitgaven gepaard gaan met bezuinigingen of lastenverhogingen. Qua mensen betekent dit dat we moeten kiezen waar hun inzet het meest productief is. Zo groeit de overheid zelf tussen 2017 en 2024 met 17%, terwijl er overal in de economie tekorten zijn. Het demissionaire kabinet erkent het probleem, maar maakt geen analyse van de activiteiten die verminderd kunnen worden om ruimte te maken voor nieuwe of essentiële activiteiten. Is de minister het met mij eens dat zo'n analyse noodzakelijk is, hoe pijnlijk ook?

Dan hebben we nog opportunisme in ramen, begroten en bezuinigen. We hebben al vaker gediscussieerd over realistisch ramen. Het kabinet neemt hiervoor maatregelen, onder andere op het gebied van het inschatten van de vennootschapsbelasting, het saldo van decentrale overheden en het kritischer kijken naar de uitvoerbaarheid van plannen en bijbehorende ramingen. Heel goed. Maar er blijven grote risico's: de uitvoering van klimaatplannen die tegenvallen, een goedkopere asielopvang die, zoals ingeboekt, onwaarschijnlijk is, een korting op de EU-bijdragen die onduidelijk is, de shadeafhandeling voor Groningen die duurder uitvalt, de ontvangsten van het Europees Herstel- en Veerkrachtplan die onzeker zijn en de stikstofdoelen die niet worden gehaald. Ook lijkt het kabinet in plaats van 22% te bezuinigen op de apparaatkosten juist meer middelen te moeten inzetten. Ik maak mij dan ook zorgen over de losse eindjes die het kabinet achterlaat, met een saldo en schuld die in 2038 al door de vangrail gaan en een staatsschuld die oploopt tot 126%. Ik vraag de minister nogmaals te reflecteren op deze risico's en op wat volgens hem aanvullend nodig is.

Dan de laatste plaag, en misschien vind ik die nog wel het ingewikkeldst: het hokjesdenken. Zoals de Raad van State al constateert, ontbreekt in de analyses van het kabinet de link tussen maatschappelijke opgaven, beleidsprioriteiten en grenzen. Beleidsgebieden worden apart bekeken, waardoor het risico op een niet-realistische stapeling van maatregelen toeneemt. Ik denk dan bijvoorbeeld aan huurmarktmaatregelen bij VRO en box 3 bij Fiscaliteit. Maar er zijn veel voorbeelden waarin bewindspersonen naar elkaar wijzen, waardoor gezamenlijke problemen niet worden opgelost. We moeten integraler en met gezamenlijke verantwoordelijkheid naar maatschappelijke opgaven gaan kijken. Ik ben ook benieuwd naar het analysekader van de Raad van State, die ze dit najaar willen uitbrengen, voor een economische structuuranalyse.

Echte oplossingen realiseren we vervolgens alleen als op grote thema's meer regie en gedeeld verantwoordelijkheidsbesef komt. Ik weet niet hoe een volgend kabinet eruit komt te zien, maar ik zou daarin graag een aantal bewindspersonen met coördinerende verantwoordelijkheid voor de grote thema's zien. We hebben het in deze debatten al veel gehad over economische groei, woningbouw, vergrijzing en klimaat.

Voorzitter. Tot zover de zeven plagen. De minister vertrouwt erop dat deze problemen oplosbaar zijn. Wij zijn kritisch maar hoopvol. Het CDA is het eens met de Raad van State dat het democratisch onwenselijk is als het kabinet in deze fase ingrijpend beleid gaat wijzigen. Dat geldt wat het CDA betreft ook voor de Kamer, want de ervaring leert dat gelegenheidscoalities makkelijker zijn voor extra uitgaven en lastenverlichting dan voor bezuinigingen en lastenverzwaringen, wat de begrotingsdiscipline onder druk zet. Het CDA zal daarom geen grote wijzigingen steunen of voorstellen. Laat de verkiezingen hun werk doen. Daarna moet de nieuwe coalitie met deze Miljoenennota en alle uitdagingen in hun achterzak nadenken over de financiële toekomst van Nederland en de Nederlanders, met lef om keuzes te maken, met lange lijnen uitzetten en nu de pijn pakken om toekomstige problemen te verkleinen.

Dank je wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Er staan ineens allerlei mensen op! Mevrouw Van Eijk van de VVD.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Ik wil graag terug naar het begin van de inbreng van mevrouw Inge van Dijk. Ze sprak toen over defensie-uitgaven. Het CDA is een van de partijen die zich gecommitteerd heeft aan de 3,5%-norm. Er wordt gesproken over een vrijheidsbijdrage. Mijn vraag aan het CDA is: gaat het die 3,5%-norm halen? Gaat het die defensie-uitgaven dekken? Worden die lasten bij het bedrijfsleven neergelegd?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik vind het een heel flauw antwoord, maar we hebben volgende week de doorrekening met elkaar. Laten we er dan gewoon diepgaand met elkaar over doorpraten, dan kunt u het zien. Vorige week is dit antwoord ook al gekomen. We weten allemaal hoe het werkt. Volgende week hebben we die doorrekeningen. Er komt een presentatie. Het voelt een beetje als allemaal kleine kindjes die nu al cadeautjes willen uitpakken, maar we weten hoe het werkt. Volgende week komen we er uitgebreid op terug.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Volgens mij worden er geen cadeautjes uitgepakt. Volgens mij worden er hele scherpe keuzes gemaakt. Ik heb in mijn inbreng aangegeven waaruit wij denken dat die defensie-uitgaven gedekt kunnen worden. Ik wil dat ook graag weten van het CDA.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Dat kan ik in grote lijnen aangeven. Ja, wij zullen gaan bezuinigen. Dat zullen wij

inderdaad gaan doen. En ja, wij gaan ook kijken naar een vrijheidsbijdrage. Die gaat nadrukkelijk als sluitpost gehanteerd worden om de bedragen te dekken.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

We kennen het CDA van vroeger als de gezinspartij. In de hele bijdrage van mevrouw Van Dijk hoor ik haar niet één keer de portemonnee van de burger noemen. Die was als achtste plaag wel gepast geweest. De helft van de Nederlandse gezinnen heeft namelijk moeite om rond te komen. Wat gaat het CDA daaraan doen?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik hoop dat de heer Van Dijck ons verkiezingsprogramma heeft gelezen. Daarin zetten we stevig in op het ondersteunen van gezinnen, onder ander met een gezinspakket, maar ook met een samengevoegde kindregeling. Die willen we ook ophogen. Wat dat betreft hoop ik dat de gezinnen blij zijn met wat wij voorstellen en er ook profijt van gaan hebben in hun portemonnee.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Ik heb het zeker gelezen. Ik zie namelijk dat het CDA van plan is om de hypotheekrente af te bouwen. Daarmee pak je gezinnen €400 à €500 per maand af. Ze willen het eigen risico verhogen. Dat betekent voor gezinnen €220 per persoon meer eigen risico. Ze willen een spitsheffing voor de auto. Dat betekent dat je in de file staat en nog extra moet gaan betalen. Ze willen een Bontenbaltaks om die NAVO-doelstelling te bereiken. De geluiden zijn dat het een btw-verhoging wordt. Ze willen een suikertaks, een wiettaks. Ik zie alleen maar belastingverhogingen bij het CDA. Gezinnen hebben, zoals gezegd, moeite om rond te komen en om hun boodschappen te betalen. Hebt u daar geen oog meer voor?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Zeker wel, maar daarom bouwen wij de hypotheekrenteaftrek ook niet in een hele korte termijn af, waarmee het €400 of €500 zou kosten. Als de heer Van Dijck een beetje kan rekenen, en hij het over 30 jaar uit zou spreiden, kom je tot hele andere cijfers. Ik vind dit frame dus niet helemaal fair, als ik heel eerlijk ben.

U heeft gelijk wat het eigen risico betreft. Dat doen we omdat we ook weten dat dit gevolgen heeft voor de aanzuigende werking op de zorg, die, laten we eerlijk zijn, gewoon onbetaalbaar aan het worden is als we de premie weer gaan verhogen. Bij een wiettaks en een suikertaks heeft een consument toch iets meer een vrijwillige keuze. Die vrije keuze vinden wij volgens mij belangrijk in dit land.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Het is allemaal belangrijk. Mijn punt is dat gezinnen moeite hebben om rond te komen. Die hebben geen geld in de portemonnee, of niet genoeg, om hun boodschappen te doen, om hun energierekening en hun huur te betalen. Heel Nederland schreeuwt: help ons met meer geld in de portemonnee. U komt met de hypotheekrenteaftrek, het eigen

risico, een spitsheffing, een Bontenbaltaks en een suikertaks. U hebt niks, behalve misschien iets extra's voor de kinderbijslag. De mensen hebben toch niks aan het CDA als gezinspartij als ze nog verder leeggeroofd worden? Hun portemonnee is al leeg. Stop daarmee!

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Nou ja, de vraag is of we de portemonnee verder leeg gaan roven. Ook dat zal volgende week blijken in de doorrekening die wij wél bereid zijn om te maken en de PVV niet. We weten allemaal dat die 25 miljard ergens vandaan zal moeten komen. Ik ga ervan uit: als wij die 25 miljard moeten inboeken, zal dat de portemonnee van de mensen keihard raken. Daar zijn wij in ieder geval eerlijk over.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik heb een compliment en een grote zorg die ik wil delen. Het compliment is dat het hartstikke goed is dat ook het CDA de hypotheekrenteaftrek wil aanpakken. Ik denk echt dat dit heel verstandig is. Uitstekend. We zien dat daar inmiddels een breed politiek draagvlak voor begint te komen.

Ik blijf even bij het domein van wonen. In het verkiezingsprogramma van het CDA staat — daar ben ik van geschrokken — dat de CDA de WOZ-waarde veel meer wil laten meetellen in het puntenstel. Met andere woorden: als je in de grote stad woont, schiet je huur omhoog. De huur wordt veel duurder, terwijl die nu al voor veel mensen niet te betalen is. Waarom heeft het CDA die keuze gemaakt? En eigenlijk nog veel belangrijker: bent u bereid om dat terug te draaien?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Waarom hebben wij die keuze gemaakt? Wij zien best wel wat problemen op de huurmarkt. Dan gaat het niet alleen om de betaalbaarheid van de huur. We hebben elkaar vastgehouden als het gaat om de betaalbare huur. Dat heeft ons niet alleen maar applaus opgeleverd, om heel eerlijk te zijn. Maar we zien wel dat er een paar dingen in zitten. De WOZ was toen ook al een puntje waarmee we in onze maag zaten. We zien nu een stapeling van maatregelen — box 3, de Wet betaalbare huur — waardoor vooral de kleine verhuurders langzamerhand echt in de problemen komen.

Wij hebben meermalen gevraagd om analyses; dat noemde ik ook expliciet in mijn bijdrage. Aan welke knop kunnen we het slimste draaien om te voorkomen dat de huren hoger worden, maar ook om ervoor te zorgen dat de kleine verhuurder niet meteen de dupe is? Wij willen het graag in de totaliteit zien, dus wij hebben ook oog voor de kleine verhuurder. Op het moment dat we iets kunnen bedenken wat ook voor de kleine verhuurder niet desastreus is, zullen we daarover nadenken. Maar op dit moment — we hebben vaak om die analyses gevraagd — vinden we wel dat we iets moeten doen.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik schrik eigenlijk van dit antwoord. Het CDA kiest hiermee voor pandjesbazen in plaats

van voor de mensen die al torenhoge huren moeten betalen. We hebben het hier expliciet over de huren in de grote steden. Als je in de grote steden, Den Haag, Rotterdam, Amsterdam en Utrecht, de WOZ-waarde meer laat meetellen, is de consequentie — de huizenprijzen zijn immers hoog — dat de huren hoger worden. Het CDA zegt: de huur wordt hoger en dat is goed voor de eigenaren van deze huizen. Op dit moment kunnen de mensen niet rondkomen; ze kunnen de boodschappen niet betalen. Daarom is het ook een slecht idee om de btw te verhogen. De mensen kunnen hun huishouden niet runnen.

De huren zijn veel te hoog en het CDA komt met een voorstel om de huren te verhogen. We hebben allemaal wel eens momenten dat we iets verkeerd zien. Ik had echt gedacht dat het CDA zou zeggen "foutje, bedankt; dat moeten we herstellen". Maar mevrouw Van Dijk staat dat voorstel hier keihard te verdedigen en staat hier uit te leggen dat dit een goede maatregel is. Dit is het allerslechtste wat je kunt doen, zeker voor al die jonge mensen in de grote steden die niet kunnen kopen en bijna verplicht zijn om te huren. Die torenhoge huren gaan met de plannen van het CDA keihard omhoog, en u ontkent dat niet eens.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Uw eerste frame is dat de huren keihard omhooggaan. Ik heb er nog geen doorrekening van gezien dat de huren door deze maatregel keihard omhooggaan.

Uw tweede frame is dat wij opkomen voor pandjesbazen. Dit is nu precies de politiek waar ik zo'n hekel aan heb. We hebben gewoon veel kleine ondernemers die bijvoorbeeld één pandje hebben voor hun pensioen. Dat zijn geen pandjesbazen, maar mensen die proberen op die manier hun financiële toekomst veilig te stellen. Daar heb ik geen moeite mee. Die wil ik niet financieel de nek omdraaien. Ik vind dat we daar ook naar moeten kijken.

Het beste antwoord om ervoor te zorgen dat de huizen weer betaalbaar worden, is: meer bouwen. Volgens mij vinden we elkaar daarin. Laten we elkaar daarin ook vasthouden en daar maximaal aan gaan werken. Daar hebben onze starters het meeste aan.

De **voorzitter**:

Ten slotte.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ten slotte. Wat mij betreft gaan we samenwerken bij de hypotheekrenteaftrek. Wat mij betreft gaan we samenwerken om ervoor te zorgen dat er meer wordt gebouwd. Maar op één punt vindt u ons echt lijnrecht tegenover de positie van het CDA. Huren verhogen op het moment dat mensen al niet kunnen rondkomen, is het allerslechtste wat je nu kunt doen. U zegt dat u de doorrekening niet heeft gezien, maar het CPB gaat niet doorrekenen hoe hoog de huur precies wordt.

Wat we wél weten, is dat als je de WOZ-waarde meer laat meetellen, de huur omhooggaat. Als de huur nu al te hoog is voor een klein appartement zoals een studio in Amsterdam of hier in de stad, als je daar €1.500 of meer voor moet betalen en je laat de WOZ-waarde meetellen, dan gaan die huren omhoog en dat is het allerslechtste idee. Ik vraag het CDA: doe dit niet, dit is een heel slecht plan. Mensen die niet kunnen rondkomen, help je de verdrukking in. Huren verhogen op het moment dat er al een crisis is om rond te komen, is het allerslechtste wat je kan doen. Doe het alsjeblieft niet.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik hoorde geen vraag, maar vooral een oproep. Zoals u het CDA kent: we zijn een constructieve partij en alle zorgen zullen we altijd meenemen in de uiteindelijke besluiten die we nemen.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ik ben benieuwd of dit een begin is van een onderhandeling in een nieuwe coalitie van het CDA en GroenLinks-Partij van de Arbeid. Het is wel interessant om te zien hoe zich dat potentieel zal ontvouwen.

Mijn vraag is anders, die gaat over de doorrekeningen. Ik zal u niet precies vragen hoe hoog de belastingen worden of hoe de hypotheekrenteaftrek zich precies gaat ontvouwen. Het gaat me meer om een visie op keuzes. Mevrouw Inge van Dijk zegt: we moeten keuzes maken met elkaar. Wat voor economie heeft u voor ogen? Dan doel ik specifiek op de afhankelijkheid die we nu in Nederland hebben van lagelonenarbeid en van arbeidsmigratie die daarbij hoort. Het gaat in dit huis vaker over arbeidsmigratie. Het gaat vaker over cijfers ten aanzien van het terugdringen van de totale migratie. Arbeidsmigratie is daar een relevant onderdeel van, maar dat kan alleen maar als je goed kijkt welke fiscale maatregelen erbij horen, welke economie je wil zijn en of je oprecht de uitwassen rond arbeidsmigratie wilt aanpakken. Mijn vraag is een oprechte vraag: hoe kijkt u naar de arbeidsmigratiekant en ziet u, net zoals NSC, de noodzaak om die terug te dringen?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik denk dat het begint met het antwoord op de vraag wat voor economie je wilt zijn. De heer Kouwenhoven gaf het zelf eigenlijk al aan. Er ligt een aantal — vind ik — hele mooie brieven over wat voor economie we zouden kunnen zijn. Er komt een industriebrief over de technologiestrategie aan. Ik vind dat we op basis van die input serieuze keuzes moeten maken. Daar kan zomaar uitkomen dat lagelonenarbeid daar minder bij past. Ik vind dat we die keuze dan moeten durven maken, maar ik vind wel dat we dat moeten doen op basis van goede analyses en door het goede debat met elkaar te voeren.

Dan over onderhandelingen. Onderhandelingen zonder dat er een verkiezingsuitslag ligt, terwijl het nog alle kanten op kan gaan, zou ik opportunistisch vinden en daar ben ik niet van.

De heer **Dijk** (SP):

De kritiek van het CDA op de hypotheekrenteaftrek en dat we willen afbouwen is nieuw. Wat de SP betreft, gaat dat de goede kant op. Dit kabinet heeft nog niet zo lang geleden de hypotheekrenteaftrek versoepeld met zo'n 400 miljoen euro, voor met name de hoogste inkomens en duurste huizen. Is het CDA ook van mening dat die 400 miljoen euro beter ergens anders aan kan worden uitgegeven? Dat die niet per se goed terecht komt bij deze groep die het niet nodig heeft, en dat we beter zouden kunnen kijken of je het geld kan inzetten om leegstand tegen te gaan, zodat jongeren wel een woning kunnen vinden?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

We weten allemaal hoe complex ons fiscaal stelsel is. Als we aan een paar knoppen gaan draaien, kan er iets uitkomen zonder dat het de bedoeling is van ons allen. We hebben het ook al over de buffelboete gehad. Ik vind vooral dat we het belastingstelsel moeten gaan vereenvoudigen, zodat we deze discussie in de toekomst niet meer hebben. Door aan een knopje te draaien, komt er net iets verkeerd uit en dan gaan we met z'n allen compenseren of iets nieuws bedenken. Dat maakt het alleen maar moeilijker. Ik denk dat het de beste oplossing is om daar met elkaar de schouders onder te zetten. Ik weet dat de SP dat ook wil. Laten we de komende jaren elkaar er alsjeblieft maximaal op vinden.

De heer **Dijk** (SP):

Dit is natuurlijk een maatregel die extra is genomen om de versoepeling mogelijk te maken, dus die is relatief makkelijk weer terug te draaien. Het levert wel een bedrag op van 400 miljoen, dat — zeg ik nogmaals — naar de duurste huizen en hoogste inkomens gaat. Echt. Ik begrijp het heel goed als partijen zeggen dat het volledig afschaffen van de hypotheekrenteaftrek ervoor zorgt dat mensen er €400 à €500 op achteruitgaan. Maar deze groep heeft het én niet nodig én we kunnen het geld echt beter besteden. Bent u niet van mening dat je eigenlijk met een vrij simpele maatregel deze beslissing kan terugdraaien en dat je het beter kan uitgeven aan waar het echt nodig is?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

We kunnen nu weer allerlei maatregelen nemen om de begroting te verbouwen, maar dat vinden wij nu gewoon echt niet verstandig. Er zijn deze maand nog verkiezingen. Daarna gaat alles wellicht wéér op de schop. We blijven gewoon onzekerheid zaaien. Mensen weten totaal niet meer waar ze ongeveer aan toe zijn met de politiek. We hebben verkiezingsprogramma's liggen en er komen dadelijk doorrekeningen. Daarna weten mensen in welke richting we denken. Laten we alsjeblieft nu even rustig blijven en het dadelijk met elkaar gewoon in één keer zo goed als mogelijk doen.

De heer **Dijk** (SP):

Ik ben nooit een voorstander van dom beleid of beleid dat niet uitpakt zoals je wilt. Ik weet dat ik dit heel scherp stel, maar het is wel een gegeven dat er nu heel veel geld gaat

naar een groep die er niet om gevraagd heeft en het niet nodig heeft, terwijl anderen wel in onzekerheid zitten en ook willen dat de politiek keuzes maakt. Anders moeten we nog weer een jaar gaan wachten. Ik zou dat doodzonde vinden. Ik denk dat dit een maatregel is die niet uitpakt zoals die bedoeld was, in ieder geval wat de SP betreft. Die maatregel is makkelijk terug te draaien en je kunt jongeren dan een woonplek geven. Daar hoeft je toch niet een jaar op te gaan wachten?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Ik neem aan dat de heer Dijk dat in zijn inbreng heeft zitten, met vragen aan de minister. Laten we die antwoorden gewoon eens afwachten en kijken wat eventuele verstandige vervolgstappen zijn, want dan kunnen we er ook inhoudelijk verder over praten. O, u gaat de vragen nu even opschrijven, haha.

De heer **Vermeer** (BBB):

Mevrouw Van Dijk geeft terecht aan dat de CPB-doorrekening nog komt, en dan zullen we het allemaal zien. Maar kan mevrouw Van Dijk wel zeggen of het CDA in die doorrekening concreet iets doet aan de huidige box 3-tarieven?

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Nee, daar ga ik niks over zeggen. Ik kan daar iets over zeggen, maar dat ga ik niet doen. Volgende week gaan we uitgebreid praten over de CBP-doorrekeningen. Ik merk gewoon dat alle partijen natuurlijk net het puntje eruit pakken dat ze willen maken. De ene partij doet dat om het frame bij ons neer te leggen dat het CDA dít duurder maakt, de andere om het frame neer te leggen dat het CDA dát doet. Ik wil hier heel graag uitgebreid en wat mij betreft drie dagen lang met elkaar over praten, maar wel op basis van een integraal plaatje.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer Dijk van de fractie van de SP.

De heer **Dijk** (SP):

Dank u wel, voorzitter. Het kabinet, of wat er nog van over is, maakt wat de SP betreft niet de juiste keuze. Ze kiezen ervoor om de WW-duur te verkorten, in strijd met aangenomen voorstellen hier in de Tweede Kamer. Ze kiezen ervoor om de prijzen van boodschappen niet te verlagen, in strijd met aangenomen voorstellen hier in de Tweede Kamer. Ze kiezen ervoor om het energienoodfonds niet nieuw leven in te blazen. Meer dan 200.000 hebben daar gebruik van gemaakt, maar we weten dat er zo'n 500.000 mensen in Nederland zijn met een te laag inkomen en te hoge energierekeningen. In strijd met aangenomen voorstellen kiest het kabinet er niet voor om het energienoodfonds meteen weer in te voeren. Ze kiezen ervoor om door te gaan met commerciële beunhazen in de peperdure asielnoodopvang, in strijd met aangenomen voorstellen in de Tweede Kamer. Mijn vraag is vrij simpel: waarom voert het kabinet dit soort maatregelen en aangenomen voorstellen niet uit?

Het is namelijk wel opvallend. Dit kabinet weet heel goed wat het allemaal niet wil. Wat het wel wil, lukt niet. Daarom is het maar goed ook dat er snel verkiezingen zijn, want er is veel te veel stilstand door dit kabinet. Er is diepe woningnood. Er is geen vooruitgang in de bouw van betaalbare huurwoningen voor jongeren, voor ouderen, voor mensen met een lager inkomen en voor mensen met een middeninkomen. De zorg loopt vast en dit kabinet gaat nog meer bezuinigen op de zorg. De stikstofcrisis wordt vooruitgeschoven en zo blijft de onzekerheid voor boeren, natuur en de bouw. Bestaanszekerheid, het grote onderwerp van afgelopen verkiezingen, en de armoede worden niet opgelost door het sociaal minimum te verhogen, wat ongeveer alle experts en wetenschappers adviseren. Zelfs commissies die hier zijn ingesteld, adviseren om het sociaal minimum te verhogen zodat je af kan van al die lapmiddelen — noodzakelijke lapmiddelen op dit moment — zoals een energienoodfonds en toeslagen. Het kabinet wil al die adviezen niet en voert ze ook niet uit.

Het kabinet lijkt dus niet heel veel te doen. Maar wel de duur van de WW verkorten, en dat terwijl ministers nu nog drie jaar en twee maanden tonnen aan wachtgeld kunnen genieten. Het is echt niet uit te leggen aan mensen op straat. Ze worden er woedend van, en terecht. Bezuinigen op de zorg. Nog steeds staat er een grove 5 miljard euro aan bezuinigingen op de zorg in de boeken. De huren laten stijgen. Opnieuw een record aan huurstijgingen, en komende jaren weer.

Ik zei het al: het lijkt alsof het kabinet niet veel doet. Maar wat doet het kabinet dan wel? Miljarden aan belastingkortingen voor bedrijven staan nog steeds in de boeken: ruim 3,5 miljard euro. Laat ik daar even de uitbreiding van de hypotheekrenteaftrek van 400 miljoen euro aan toevoegen. Dan kom je bijna op 4 miljard euro. Het schrappen van het plan tegen belastingtrucs en voordelen voor de allerrijksten. Het box 2-tarief verlagen. Geen belasting voor inkoop eigen aandelen. Renteaftrekbeperking niet verlagen. En ik zei het net al: de hypotheekrenteaftrek voor de hoogste inkomens.

Aan de ene kant lost dit kabinet problemen waar mensen last van hebben niet op, en aan de andere kant verlicht het de lasten van mensen die deze lastenverlichting helemaal niet nodig hebben. Het zijn omgekeerde keuzes, die niet nodig zijn, en het is precies het tegenovergestelde van wat nodig is voor een normaal en sociaal Nederland. Die keuzes zijn te maken. We kunnen in plaats van een Trump-norm die ons land is opgelegd, ook kiezen voor een woonnorm, voor echte investeringen in volkshuisvesting, zodat we nieuwe, betaalbare huurwoningen kunnen bouwen zoals we in de jaren zestig, zeventig en tachtig ook deden. Dat zou geen teruggaan in de tijd zijn, maar dat zou ontzettend progressief zijn. Dan kunnen jongeren, mensen met een bescheiden inkomen en ouderen weer een dak boven hun hoofd vinden. Dan hoeven we, in een rijk land als Nederland, ook geen dak- en thuislozen meer te hebben.

We kunnen een verbeterde salderingsregeling invoeren, zodat schone stroom opwekken beloond wordt in plaats van bestraft en zodat mensen met een lager of middeninkomen

de financiële voordelen voelen van rechtvaardig klimaatbeleid. We kunnen leegstaande panden in wijken ombouwen tot zorgbuurthuizen. Dat gebeurt, maar niet door dit kabinet. Zo kunnen we ervoor zorgen dat we het grote tekort aan goede verpleeghuisplekken kunnen aanpakken en dat we fijne zorg dicht bij mensen in de buurt organiseren.

We kunnen ervoor kiezen om mensen minder inkomstenbelasting te laten betalen door deze echt fors te verlagen. Wat de SP betreft beginnen we met 2,8%. Dat is een eerste stap. Het is werk wat de winst en de welvaart maakt. Te lang zijn de lonen achtergebleven op de groei van de winsten. Er wordt nu al 418 miljard euro winst gemaakt. Dat is weer een record. Waar de vennootschapsbelasting van 1996 tot 1999 tussen de 16% en 18% van de totale belastinginkomsten vertegenwoordigde, is dit percentage voor 2024 gedaald naar 15%. Voor loonbelasting geldt precies het tegenovergestelde. Het aandeel loonbelasting lag in de periode van 1996 tot 1999 tussen de 23% en 25%. In 2024 is dat percentage gegroeid naar 28%. Oftewel, werkende mensen dragen veel meer bij aan de staatskas, waar we dingen met elkaar van organiseren, dan bedrijven en winsten doen. Dat is diep onrechtvaardig. Het zijn de werkende mensen die de winst en de welvaart maken.

Een belangrijke reden hiervoor is de daling van de vennootschapsbelasting en het vpb-tarief. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw is dat steeds verlaagd, van 48% in de jaren tachtig naar 25,8% nu. Moet u nagaan wat er zou gebeuren met de inkomens van werkende mensen als je dit met de inkomstenbelasting zou doen. Precies daarom stellen wij voor om de vennootschapsbelasting te verhogen, zodat we de loonbelasting van mensen fors kunnen verlagen. Dat kan ook goed.

Aankomende maandag komt er een onderzoek in opdracht van de SP naar buiten dat laat zien dat minder vennootschapsbelasting helemaal niet zorgt voor een slechter vestigingsklimaat. Die zorgt helemaal niet voor minder productieve investeringen. Die zorgt helemaal niet voor een sterkere economie. Maar een lagere vennootschapsbelasting veroorzaakt wel veel meer ongelijkheid in ons land. Die zorgt ervoor dat de belastingdruk op de schouders van werkende mensen veel groter wordt. En die zorgt ervoor dat 70% van de aandeelhouders die in het buitenland zitten veel meer geld krijgen, en dat die bestedingen weglekken. Die lagere vennootschapsbelasting is dus iets wat onze economie juist uitholt.

Het is tijd dat we Nederland écht sociaal gaan maken met goedkopere boodschappen door lagere btw en het verlagen van de prijzen. En met forse investeringen in woningbouw, zodat er voldoende betaalbare woningen voor gewone mensen komen. Met zorg zonder concurrentie en zonder markt, gebaseerd op samenwerking en op de menselijke maat, zonder boete op ziek zijn in de vorm van een eigen risico, en met de tandarts en fysiotherapie in het basispakket. En niet onbelangrijk: met lagere

belastingen op de inkomens van mensen. Vandaag zullen wij een voorstel doen om hierin een eerste stap te zetten.

29 oktober zijn de verkiezingen. Alle partijen hier hebben mooie woorden in hun verkiezingsprogramma staan over minder belastingen en hogere lonen voor werkende mensen. Deze week gaan we zien wat er van die mooie woorden nog gaat komen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Mevrouw Teunissen. O, er is nog een vraag van de heer Van Dijck.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

De heer Jimmy Dijk heeft het altijd over dat de tandarts in het pakket moet. Dat vinden wij ook en gelukkig zijn er nog paar partijen in dit huis die vinden dat het eigenlijk veel te lang geduurd heeft dat die tandarts buiten het pakket is gehouden, maar er zit natuurlijk een kostenplaatje aan. Het kost 1,5 miljard. U wilt geloof ik de preventieve mondzorg in het pakket. Ik heb net een voorstel gedaan om de btw op kunst en cultuur te verhogen van 9% naar 21%, want ik vind de tandarts iets belangrijker dan de opera. Steunt de heer Dijk dat of zegt de heer Dijk: nou, de SP vindt de opera toch nog steeds heel belangrijk?

De heer **Dijk** (SP):

De heer Van Dijck van de PVV zet twee dingen tegenover elkaar die je helemaal niet tegenover elkaar hoeft te zetten. Als je ervoor zorgt dat de tandarts volledig in het basispakket zit ... Dat is wat de SP graag wil en we hebben een eerste stap gezet door de eerste controle toe te laten tot het basispakket. Dat moet het kabinet trouwens ook uitvoeren. Wij vinden dat de tandarts volledig in het basispakket moet. Ik heb hier de afgelopen tijd heel veel partijen steeds meer kritiek horen leveren op CPB-doorrekeningen, en terecht. Alle wetenschappelijke onderzoeken, allemaal, tonen aan dat de tandarts in het basispakket en fysiotherapie in het basispakket ervoor zorgt dat de kosten dalen.

Als mensen naar de tandarts kunnen en hun gebit kunnen laten verzorgen, dan heeft dat een groot effect op hun darmen, op hun maag, eigenlijk op hun hele gezondheid. Het zorgt ervoor dat het ziekteverzuim naar beneden gaat, nog buiten dat het voor vreugde en geluk zorgt bij mensen dat ze lachend over straat kunnen. De Radboud Universiteit in Nijmegen heeft uitgerekend dat het 3 miljard aan besparingen oplevert. Dus u hoeft de tegenstelling tussen de tandarts en hogere btw-tarieven niet te maken. Die btw op cultuur en sport hoeft niet omhoog. Dat hoeft niet. We hoeven niet het ene te doen door het andere niet te doen. Het kan prima zonder.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Het hoeft allemaal niet. Natuurlijk. We kunnen alles in het pakket stoppen en dat is allemaal goed voor de volksgezondheid. Daar gaat het mij even niet om. Het gaat mij erom dat we als straks blijkt, achteraf, dat het inderdaad meer geld oplevert dan het

heeft gekost altijd nog weer iets kunnen verzinnen. Maar laten we nu even, om andere partijen ... Ik geloof wel dat het zo is, maar ik kan u niet op uw blauwe ogen geloven en dan moeten we ons toch houden aan de merites van het ministerie van Financiën, het CPB en allemaal dat het geld niet gratis is en dat we keuzes moeten maken. Mijn vraag is nogmaals, want dat amendement om de btw-verhogingen op kunst en cultuur terug te draaien ligt nu ook voor: hoe belangrijk vindt de SP dat? Ik hoor de SP daar niet over.

De heer **Dijk** (SP):

Volgens mij ben ik daar glashelder over. Ik ga daar geen keuze tussen maken, omdat ik het een valse keuze vind. Ik vind het ook frappant dat een partij die altijd zit te pleiten voor een lagere btw op weet ik veel wat, waar ik het overigens enorm mee eens ben ... De SP is tegen het belasten van consumptie en tegen het belasten van arbeid en voor het belasten van vermogen en voor het belasten van winsten, wat de PVV nooit wil en nooit doet. Dus daar zit het grote verschil tussen u en mij.

Ik ga niet de keuze maken voor het belasten van cultuur om ervoor te zorgen dat mensen naar de tandarts kunnen. Nee, ik leg u de keuze voor: waarom belast u niet de grote vermogens — dat is veel makkelijker, de grote vermogens en de grote winsten — zodat mensen naar de tandarts kunnen? Dat is een veel logischere keuze. Want u noemt nu alleen de opera, maar het zijn ook alle toneelverenigingen. Het zijn al die dingen in buurten en wijken die ervoor zorgen dat er sociale samenhang is. Het is te simpel en te simplistisch om het alleen maar op de opera te gooien. Het gaat over cultuur in zijn geheel en cultuur heeft een belangrijke werking.

Volgens mij is het uitgerekend de PVV die heel veel waarde hecht aan Nederlandse cultuur. Die komt niet uit de lucht vallen, Nederlandse cultuur. Die is ontstaan juist doordat we culturele instellingen hebben, muziekscholen, theaterscholen, in buurten en wijken waar onze cultuur heel levendig van wordt. Dat is ook onze Nederlandse cultuur. Daar hecht ik heel veel waarde aan. De btw daarop gaan we niet verhogen. Wij zoeken het bij uw vrienden, uw klassevrienden: de grote winsten en de grote bedrijven die u aan het spekken bent en belastingvoordelen aan het geven bent. Ik heb het net helemaal opgesomd. Dat is uw lijstje. Kijk daar maar een keer naar.

De **voorzitter**:

Uw laatste interruptie.

De heer **Tony van Dijck** (PVV):

Dan weten we dus dat de SP voor het subsidiëren is van kunst en cultuur. Met die anderhalf miljard hadden we zo veel andere leuke dingen kunnen doen voor de mensen, waar u zegt voor op te komen, maar u geeft liever een kleine subsidie aan Jan-Willem die naar de opera gaat, dan aan die achterban van u die nu met tandpijn thuis zit te kijken.

De heer **Dijk** (SP):

Ik gun mijn achterban, en dat is trouwens heel Nederland, een hele mooie cultuur. Ik gun

het muziekscholen en sportverenigingen. Ik gun het de opera ook, trouwens; erg goed om een keer heen te gaan, betaalbare opera. Absoluut, alles. Nee, de elite, meneer Van Dijk, want u noemt de elite, dat zijn uw vriendjes. De economische elite, u weet wel, die 2 miljard aan belastingkortingen krijgt voor de inkoop van eigen aandelen. Heel slecht economisch beleid. Dat zijn uw vrienden. Dat is inderdaad de grote tegenstelling die u nooit wilt aangaan, want u bent alleen maar bezig met het maken van een migrantenanalyse waarmee u iedereen tegen elkaar opzet. Dat is uw analyse.

De **voorzitter**:

Ja.

De heer **Dijk** (SP):

Maar u wilt nooit een klassenanalyse maken, omdat dat u namelijk in het nauw brengt. U dient die belangen, het grote geld, wat mensen aan het verdelen is. Dat is uw manier van politiek bedrijven; dat is niet de mijne.

De **voorzitter**:

Mevrouw Teunissen, Partij voor de Dieren.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Dank u, voorzitter. Hoelang nog? Hoelang schuift het kabinet de rekening voor een leefbare aarde nog door naar onze kinderen, naar onze volgende generaties? Door de klimaatcrisis en de natuurcrisis erger te maken zet het kabinet de veiligheid van ons en die van onze kinderen op het spel. Terwijl het water ons aan de lippen staat, kiest het kabinet volledig voor een fossiele economie. Kijk alleen al naar de volgende maatregelen: de indirecte kostencompensatie is heringevoerd, de accijnsverlaging op diesel is verlengd, een belasting op de productie van nieuw plastic is geschrapt, de CO₂-heffing is geschrapt. Er is complete stilstand in de landbouw door de stikstofcrisis, de luchtvaart mag weer groeien; belastinggeld wordt geïnvesteerd in de uitbreiding van terminals en het klaarmaken van Schiphol voor grote vliegtuigen.

De transitie naar een circulaire economie is volledig uitgekleeft. We kunnen onze doelen halen en in 2030 voor de helft circulair zijn, maar dan moeten er wel middelen in gestopt worden. Geopolitiek is het belang van een circulaire economie voor onze grondstoffenafhankelijkheid steeds duidelijker geworden; dat hoor ik hier altijd heel veel partijen zeggen. We moeten meer hergebruiken, anders consumeren; die circulaire economie is nodig om de klimaatdoelen te kunnen halen. Volgens experts is de transitie naar een circulaire economie minstens even ingrijpend als de energietransitie. Daar moeten we dus flink in investeren. Nu moeten we ook de industrie van de toekomst financieren. Als we zo doorgaan, weten we zeker dat we het niet gaan halen.

Voorzitter. Het is heel duidelijk: de grote vervuilers worden met deze begroting gespekt, bedrijven die op geen enkele manier laten zien dat ze willen verduurzamen of willen investeren in Nederland. Zoals Tata Steel: de gezondheid van de omwonenden wordt

door dit kabinet voor de bus gegooid. Giftige staalslakken? Die mag het bedrijf blijven dumpen op onze fiets- en wandelpaden. Dit kabinet wil geen verbod. Tegelijk vallen duurzame bedrijven om. Elf plasticrecyclingbedrijven hebben hun deuren al moeten sluiten en meer dan 70 zonnepaneelbedrijven gingen failliet. Het is de omgekeerde wereld. Dit is wat er gebeurt wanneer je de salderingsregeling afschaft, wanneer je een CO₂-heffing schrapt: de vervuilers worden beloond in plaats van dat zij betalen voor de schade die zij hebben veroorzaakt.

Ook doet het kabinet niets om de vermogensongelijkheid aan te pakken. Van de rijkste 1% in Nederland stegen de bezittingen met maar liefst 12%, terwijl gewone mensen niet eens de boodschappen kunnen betalen. Dit terwijl de allerrijksten in Nederland de meeste schade toebrengen aan het klimaat en de natuur. De rijkste Nederlanders stoten gemiddeld negen keer te veel CO₂ uit om de opwarming van de aarde te beperken tot onder anderhalve graad. Hun uitstoot is aanzienlijk hoger dan die van de rest van de bevolking.

Voorzitter. Het Planbureau voor de Leefomgeving berekende deze zomer dat de milieuschade door de vee-industrie, het verkeer en de fossiele industrie ons 46 miljard per jaar kost. Dat is 4,6% van ons bruto binnenlands product, en dat is een voorzichtige schatting. Veel stoffen die in ons milieu zitten, zijn namelijk nog niet eens meegeteld omdat er te weinig informatie is. Denk aan pfas, landbouwgif, ultrafijnstof en microplastics. Zo geven we dus miljarden uit aan gezondheidszorg, terwijl heel veel gezondheidsproblemen worden veroorzaakt door milieuvervuiling. Nederland voldoet bijvoorbeeld nergens aan de normen van de Wereldgezondheidsorganisatie voor de luchtkwaliteit. Daardoor krijgen mensen bijvoorbeeld longproblemen. Preventie is de sleutel om hoge gezondheidskosten te voorkomen.

Waarom heeft dit kabinet de mond vol van welvaart, maar zwijgt het over deze enorme kostenpost van 46 miljard aan milieuschade per jaar? Wie betaalt die kosten? De gewone mensen betalen de prijs, niet de vervuilers. Daarom is mijn vraag: op welke manier heeft het kabinet iets gedaan met het dit PBL-rapport of met de Monitor Brede Welvaart? Die monitor hebben we al jaren. Daar wordt ook vaak mee gepronkt, zo van: kijk, we kijken niet alleen maar naar economische groei, maar ook naar welzijn. Dan is mijn vraag: op welke manier zie ik dat dan terug in deze begroting?

Voorzitter. Het land zit volledig op slot door de stikstofcrisis. Hoe hoog zijn de kosten van natuurschade en het blokkeren van de bouw? Die lopen op tot tientallen miljarden. En wie betaalt dat? Niet de vervuiler en niet de agro-industrie, maar de gewone mensen; die betalen de prijs. De BBB en de VVD lieten maandag nog een keer zien dat ze de vervuiler liever belonen dan laten betalen. Een deal met Tata Steel met 2 miljard euro belastinggeld is nu dichtbij. Het is het schaamteloos belonen van een bedrijf dat aan de lopende band onze milieuregels overtreedt en onze leefomgeving vervuult. In plaats van investeren in de industrie van de toekomst, gaat het kabinet investeren in een volledig

fossiele industrie. Mijn vraag is: wie gaat dit betalen? Niet de grote vervuilers, maar de gewone mensen.

De klimaatschade. In Europa is die inmiddels opgelopen tot 487 miljard. Het kabinet neemt geen enkele maatregel om het klimaat echt te beschermen. Wie draait op voor de oplopende schade van het nietsdoen? De grote vervuilers, die deze crisis hebben veroorzaakt, in ieder geval niet. De gewone mensen betalen weer de prijs. Ik wil de minister daarom graag het volgende vragen. We weten nu heel duidelijk wat in Europa de klimaatkosten van het nietsdoen zijn, maar kan hij dit ook in kaart brengen voor Nederland? Misschien is dat een stok om extra klimaatmaatregelen te nemen.

Voorzitter. De Partij voor de Dieren zegt dus heel duidelijk: de vervuiler moet betalen. Europa warmt twee keer zo snel op als het wereldwijde gemiddelde. Onze manier van leven staat onder druk. Het totale klimaatafbreukbeleid en kortetermijndenken kosten natuur, levens en miljarden. De Partij voor de Dieren kiest voor beleid dat anticipeert op de toekomst: een krimp van 75% van het aantal dieren dat gefokt en gedood wordt in de Nederlandse veehouderij. Dat zorgt er niet alleen voor dat Nederland van het stikstofsloot af kan, maar ook dat eindelijk de CO₂-uitstoot echt daalt, de watervervuiling afneemt en er meer ruimte komt voor natuurherstel en woningen.

Ik noem een klimaatnorm van 5% van het bbp om klimaat en natuur te herstellen, gefinancierd uit de klimaatvermogensheffing en de afschaffing van fossiele subsidies. En denk aan een krimp van de luchtvaart. Dat zorgt niet alleen voor minder uitstoot, maar is ook goed voor onze gezondheid. Laat geen belastinggeld gaan naar grote vervuilers, zoals Tata Steel. Hier nog langer mee wachten maakt ons land onleefbaar en ons levensonderhoud onbetaalbaar. De enige manier om ons land weer gezond te maken en om weer schone lucht, schoon water en een veilige toekomst voor ons en onze kinderen voor elkaar te krijgen, is een scherpe keuze voor een economie binnen de grenzen van wat onze aarde aankan.

Tot slot wil ik het nog even hebben over het budgetrecht van de Kamer, want we hebben echt een probleem. De Kamer heeft met een aangenomen amendement de begroting van OCW gewijzigd met betrekking tot de stapsgewijze afbouw van subsidies voor apenproeven. Na jarenlange debatten en verschillende moties die niet werden uitgevoerd, heeft de Kamer dus zelf een begroting gewijzigd en vastgelegd dat we zo snel mogelijk een einde willen aan apenproeven en de subsidie hiervoor stapsgewijs willen gaan afbouwen. Maar de minister van OCW zegt dat hij het amendement leest als een motie en er geen uitvoering aan geeft. Nou hebben we ook de minister van Financiën gevraagd om hierop in te grijpen, want een aangenomen amendement is echt geen motie, maar is gewoon een wet. We hebben het budgetrecht. De minister van Financiën stuurt nu een brief naar de Kamer waarin hij toch weer alle verantwoordelijkheid op de minister van OCW afschuift. Het gaat hier echt om een heel principieel punt, namelijk het respecteren van het budgetrecht van de Kamer. Ik vind niet dat het kabinet selectief

moet gaan kijken welke amendementen het leuk vindt en dus gaat uitvoeren en welke niet. Ik wil deze minister, die verantwoordelijk is voor de rijksbegroting, dus ook echt vragen om een toezegging dat dit amendement gewoon wordt uitgevoerd.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Mevrouw De Vos, Forum voor Democratie.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Dank, voorzitter. Waar is toch ons geld gebleven? Waarom is alles zo ontzettend duur? Boodschappen, een huis, de energierekening, autorijden, het openbaar vervoer en zelfs kleine, alledaagse geneugten, zoals een kopje koffie op een terras in de zon met een tosti: het is bijna niet meer te betalen. Een op de drie Nederlandse huishoudens kan moeilijk rondkomen. De twee derde die wel kan rondkomen, moet bovendien een veel lagere levensstandaard accepteren dan had gekund. Dit alles is niet omdat we niet hard zouden werken of omdat Nederland een arm land is.

Nee, voorzitter, terwijl we zo'n rijk land zijn en we ons met z'n allen uit de naad werken, wordt ons geld opgegeten door een woekerende overheid. Verkeerd beleid zorgt ervoor dat we enerzijds veel te weinig overhouden in onze portemonnee, dat we veel te veel belasting betalen, maar daarbovenop dat we ook nog eens gedwongen worden om allerlei kosten zelf te maken, bijvoorbeeld voor verduurzaming, voor de energie die we gebruiken, voor het produceren van producten, die bij ander beleid helemaal niet nodig zouden zijn geweest en die onze welvaart doen wegglijpen. Ik zal dit uitwerken en laten zien hoe het anders kan en moet, hoe we ons geld wél weer zelf kunnen besteden en hoe het leven weer betaalbaar kan worden in dit land.

Allereerst de overheid zelf. Die is veel te groot geworden en doet veel te veel wat helemaal niet zou hoeven. Ik heb de vandaag voorliggende begroting eens even onder de loep genomen en het een en ander op een rijtje gezet. De totale kosten van de asielketen, dus toegang, toelating en opvang van vreemdelingen: 5,9 miljard euro. Financiering van de oorlog in Oekraïne: 3,4 miljard euro. De opvang van Oekraïners: 2,8 miljard euro. De energietransitie en de verduurzaming van woningen, waaronder de realisatie van aardgasvrije wijken: 1 miljard euro. Vrijwillige beëindigingsregelingen voor de veehouderij in het kader van het stikstofbeleid: ook 1 miljard euro. De ISDE-regeling, oftewel subsidies voor bijvoorbeeld isolatiemaatregelen of het plaatsen van een warmtepomp in het kader van de energietransitie: een half miljard euro. Afdrachten aan de Europese Unie: 15,1 miljard euro. Ontwikkelingshulp: 2,2 miljard euro. Laadpalen voor elektrische vrachtwagens: 66 miljoen euro. Enzovoort, enzovoort.

U ziet, voorzitter: het is niet moeilijk om zo een bedrag van 30 miljard euro uit de voorliggende rijksbegroting te vissen. Miljarden die louter naar onnodige, onverstandige bestedingen gaan, die we helemaal niet zouden hoeven te doen, en waarop we

eenvoudig zouden kunnen besparen — zo even uit de losse pols. Als je die zou schrappen, kun je de inkomstenbelasting verlagen, de sociale werkgeverslasten, de accijnzen, de energibelasting, de btw, de overdrachtsbelasting, de erf- en schenkelasting en noem het allemaal maar op. In plaats van meer dan de helft van de tijd voor de overheid te werken, zouden Nederlanders veel meer over kunnen houden en weer zelf kunnen bepalen wat ze met hun zuurverdiende geld willen doen.

Boven op de directe uitgaven die de overheid doet, verplicht de overheid ons bovendien om van het geld dat we wél in onze eigen portemonnee overhouden — nogmaals, dat is dus minder dan de helft dan wat mensen eigenlijk verdienen, want dat is al via belastingen naar de overheid gegaan — een aanzienlijk deel uit te geven aan zaken die onzinnig, onnodig en ondoordacht zijn. Ook daarvan een aantal voorbeelden. Neem de verplichte verduurzaming, zoals de verplichting van een warmtepomp in nieuwbouwwoningen, de verplichting aan ondernemers om een elektrische auto aan te schaffen om emissievrije binnensteden in te kunnen of het verplichte energielabel C voor kantoorpanden en de boete van €20.000 als aan deze verplichting niet wordt voldaan. Of neem de duurzaamheidsregels waar bouwbedrijven aan moeten voldoen, wat circa €100.000 extra kost per nieuwbouwwoning, en wat natuurlijk wordt doorberekend aan de koper. Bedrijven worden daarbij overladen met onnodige regeldruk, zoals MKB-Nederland onlangs opnieuw met klem aan de kaak stelde. Het gaat bijvoorbeeld om administratieve lasten, vergunningsverplichtingen, de verplichte glasschervencontrole, het bijhouden van de CO₂-uitstoot van werknemers tijdens hun woon-werkverkeer en de verplichte twee jaren doorbetaling bij ziekte en de noodzaak je daartegen te verzekeren. Het kost ondernemers alles bij elkaar ieder jaar miljarden aan extra kosten en misgelopen inkomsten.

Of neem de maatschappelijke kosten van de massale immigratie, zoals die zich bijvoorbeeld vertalen in de druk op de woningmarkt, met stijgende huizenprijzen tot gevolg, waardoor de Nederlander voor hetzelfde huis veel meer geld moet neerleggen dan voorheen. Dat is logisch wanneer de vraag harder stijgt dan het aanbod, zeg ik er speciaal even bij voor de heer Klaver, die ik inmiddels niet meer in de zaal zie zitten. De leerachterstanden in het onderwijs, de onveiligheid en het verhoogde beroep dat allochtonen doen op zorg en op sociale zekerheid kosten ons, wederom, miljarden, ieder jaar opnieuw.

Of neem de sluiting van het Groninger gasveld, waar nog voor minstens 500 miljard euro aan gas in de grond zit. Dat kost ons ook jaarlijks minstens 10 tot 15 miljard euro aan misgelopen gasbaten. Of neem de boerenbedrijven, die zuchten onder mest- en stikstofregels. De maatschappelijke kosten daarvan werden door ABN AMRO op minimaal 1,5 miljard euro per jaar geschat. De zinloze en compleet absurde energietransitie, waardoor onze stroom minstens twee keer zo duur is als nodig was geweest, kost jaarlijks al gauw 20 tot 25 miljard. Dat is ook alweer totaal onnodig. Of

neem het feit dat onze pensioenspaargelden ideologisch worden ingezet en daardoor minder rendement halen, wat directe weerslag heeft op de koopkracht van onze gepensioneerden, met op een totaal van 1.500 miljard jaarlijks makkelijk zo'n 15 tot misschien wel 30 miljard minder inkomsten per jaar. Ook deze dingen komen makkelijk neer op 70, 80, misschien nog wel meer miljarden per jaar. Tezamen kom je zo makkelijk op een bedrag van 100 tot 120, misschien wel 150 miljard euro. Dat is gemiddeld ruim €15.000 per jaar per huishouden minimaal, €15.000 per jaar per huishouden.

Ziedaar het antwoord op de vraag waar ons geld is gebleven. Dat is het antwoord op de vraag waarom het allemaal zo duur is geworden. Ik zeg het hier opnieuw: het is een keuze. Het is een keuze van de huidige bestuurders om het geld van hardwerkende Nederlanders op deze roekeloze wijze over de balk te smijten. We kunnen cadeautjes beloven. We kunnen in aanloop naar de verkiezingen pleiten voor lastenverlichting, zoals ik vandaag, tijdens dit debat, opnieuw zag gebeuren. Maar wie tegelijkertijd door wil gaan met de massale immigratie, met het financieren van de oorlog in Oekraïne, met het dichtstorten van het Groninger gasveld met 500 meter beton, met de energietransitie, met ontwikkelingshulp, met betalingen aan Brussel en met de uitkoop van hardwerkende Nederlandse boeren, wie dat allemaal wil financieren en daarbovenop lastenverlichting belooft, draait de kiezer een rad voor ogen. Het is namelijk of-of. Het geld kan maar één keer worden uitgegeven.

Voorzitter. Die lastenverlichting kan wel degelijk plaatsvinden. Wij kunnen daadwerkelijk een heel rijk land zijn, maar alleen wanneer we kiezen voor het Nederlands belang, voor de portemonnee van de Nederlander, voor regie over ons geld. Het kan, als we stoppen met de massale immigratie, de klimaatplannen, de stikstofonzin, de Europese Unie, de oorlogszucht en de regelzucht. Het is een keuze. Nederland kiest op 29 oktober.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

U bedankt. De heer Flach, SGP.

De heer **Flach** (SGP):

Voorzitter, dank u wel. De Algemene Financiële Beschouwingen vinden plaats in een op z'n minst bijzonder tijdsgewricht, met een dubbeldemissionair kabinet en een Kamer die vandaag voor een van de laatste keren samenkomt in deze samenstelling. We hebben gisteren de afscheidsfoto al gemaakt.

Maar ook financieel zijn het roerige tijden. De overheidsfinanciën staan er nu nog goed voor, hoewel dat beeld wel geflatteerd is. Onder de motorkap zien we veel geknutsel. Ik denk aan kasschuiven en de inzet van prijsbijstellingen en dekkingen over de jaren heen. Op korte termijn lijkt het er netjes uit te zien. De zorgen voor de nabije toekomst zijn echter groot. Daar komt de enorme uitdaging bij van het dekken van de stijgende defensie-uitgaven.

Ook in het huishoudboekje van gezinnen ziet het er niet rooskleurig uit. De lasten stijgen, net als de prijzen. Het kabinet komt met minuscule stapjes. Denk aan de verlaging van de energiebelasting. Dat klinkt leuk en ik wil niet ondankbaar klinken, maar het gaat concreet om €0,78 per maand per huishouden. Dat zet niet al te veel zoden aan de dijk.

Ondernemers zijn meer bezig met het naleven van regels en het betalen van belastingen dan met dingen waar ze echt goed in zijn, namelijk ondernemen. Elke dag een regeltje erbij betekent op termijn een woud van bureaucratie. De SGP wil snel een ondernemersakkoord waarin de lasten en lusten over en weer voor een langere periode dan één kabinetstermijn worden vastgelegd, zodat ondernemers weten waar ze aan toe zijn. De SGP wil graag dat het volgende kabinet daarmee start. Ook klinkt de roep om investeringen voor de lange termijn steeds luider. Dat is terecht. Om onze concurrentiepositie te verbeteren zijn investeringen hard nodig. Om te zorgen dat Nederland vooruit kan, is veel geld nodig voor woningbouw, het stroomnet en infrastructuur. Niet de waan van de dag, maar de koers van morgen vraagt onze aandacht.

Voorzitter. De komende jaren zullen de uitgaven aan defensie — velen hebben het al gezegd — een groot beslag leggen op onze rijksfinanciën. Na jaren van onverantwoord bezuinigen, op het gebied van defensie bedoel ik dan, is de weg omhoog eindelijk ingezet. De noodzaak van extra investeringen was er altijd al, maar de recente geopolitieke ontwikkelingen laten eens te meer zien dat vrijheid niet gratis is. Defensie, onze veiligheid, hoort bij de kerntaken van de overheid. Als daar extra budget voor moet komen, moet er elders op de begroting worden bezuinigd. Dit kabinet heeft echter wél de keus gemaakt om 3,5% van ons bbp aan defensie te besteden, maar heeft nog niet de financiering geleverd. Dat zullen we dus allemaal in onze doorrekeningen moeten doen. Waar ziet de minister concreet mogelijkheden voor bezuinigingen om defensie-investeringen te financieren? Wat de SGP betreft gaan we zo snel mogelijk beginnen met het invullen van de enorme uitdagingen op dit punt. Voordat je het weet, is het politieke klimaat weer omgeslagen, lijkt de wereldvrede uitgebroken te zijn — dit heb ik opgeschreven voordat Hamas liet weten toch blijvend voor geweld te kiezen en niet voor vrede — en staat de SGP weer vrijwel alleen te pleiten voor een toekomstbestendige defensie.

Voorzitter. Dit kabinet wil stevig bezuinigen op het kindgebonden budget. Een snelle rekensom leert dat dit een gezin dat anderhalf keer modaal verdient en twee kinderen heeft zo'n €500 per jaar kost. Met een iets hoger inkomen of bij gezinnen met meer kinderen loopt de rekening nog veel sneller op. Dit is een ongekende ingreep in de portemonnee van middeninkomens. Bij het debat over de Voorjaarsnota heb ik samen met de heer Van der Lee, die vandaag helaas door ziekte ontbreekt, een motie ingediend om deze bezuiniging anders vorm te geven. Die aanpassing zou op Prinsjesdag gepresenteerd moeten worden. Die motie is echter niet uitgevoerd. Daarom stel ik de

simpele vraag: waarom niet? Mijn vraag is ook: hoe wordt die alsnog uitgevoerd? Daar ga ik namelijk nog steeds van uit.

Voorzitter. Dit kabinet heeft vorig jaar de aloude koppeling van het budget voor ontwikkelingssamenwerking aan de stand van de economie losgelaten. Zeker, er zijn extra middelen gereserveerd, maar de achterliggende systematiek is niet hersteld. Voortaan gelden de politieke dagkoersen. We hebben eerder vandaag gehoord bij de heer Van Dijck hoe dat kan verschillen per partij, in plaats van dat er sprake is van een moreel kompas. Een slecht plan, wat de SGP betreft. Bij de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp zullen we er uiteraard op terugkomen, maar weet, zeg ik tegen het kabinet, dat herstel van de koppeling daarbij voor de SGP een zwaarwegend punt zal zijn. Ik wijs er overigens ook op dat er diverse aangenomen moties liggen om die koppeling te herstellen. Waarom worden die moties niet uitgevoerd?

Voorzitter. De Miljoenennota is duidelijk beleidsarm. De grootste wijziging zit volgens mij in het verlengen van de tijdelijke accijnskorting. Daar hebben we het vorige week tijdens een debat over de inflatie ook al over gehad. Ik ben blij dat die accijnskorting in stand blijft. Tegelijkertijd is het onbevredigend dat het kabinet vooral reageert, terwijl regisseren hier meer zou passen. Welke richting willen we op met onze hoge accijnzen op brandstof? Ik heb het toen ook al gevraagd aan de minister van Financiën: is er niet een degelijke analyse nodig over de toekomst van brandstofaccijnzen?

Voorzitter. Tijdens de behandeling van het Belastingplan 2025 heeft de SGP samen met het CDA en de ChristenUnie de voorstellen van het kabinet bijgestuurd. Zo heeft de SGP het initiatief genomen om ruim 100 miljoen vrij te maken voor eenverdieners. De giftenaftrek is gered van de ondergang. Ten slotte is ook de btw-verhoging op boeken, kranten, musea en bijvoorbeeld zwemlessen van de baan. Over dat laatste ligt nu ook een wetsvoorstel voor. Het is goed dat we dit snel behandelen, zodat er definitief duidelijkheid is.

Over de alternatieve invulling is de SGP wel kritisch. Ik snap dat een alternatieve dekking binnen de btw lastig is, maar nu is er wel heel snel voor gekozen om de rekening bij alle werkenden neer te leggen. Er wordt nu fors ingegrepen op de reguliere indexaties in de inkomstenbelasting. Sluipenderwijs is dit een lastenverzwaring voor werkenden. Vorige week kwam dit ook nog aan de orde. Met dit soort keuzes hakt de inflatie er nog steviger in. Deelt de staatssecretaris de inzet om de inkomstenbelasting in het vervolg ongemoeid te laten?

Er is vorig jaar ook gesproken over vereenvoudiging van het btw-handboek. Het nadenken over het verbeteren van de uitvoering van de btw lijkt een beetje stil te staan. Kan de staatssecretaris aangeven hoe daar nu een vervolg aan wordt gegeven?

De btw-verhoging op logies gaat wel door. Voor die sector is dat natuurlijk heel zuur. In juni van dit jaar is opnieuw onderzocht wat de gevolgen van de btw-verhoging voor deze sector zijn. Daaruit blijkt dat de impact groot is. Kan de staatssecretaris reageren op dit onderzoek? Hebben de conclusies nog effect op de te verwachten opbrengst van de maatregel?

Tot slot nog iets over het advies van de Studiegroep Begrotingsruimte. Om de overheidsfinanciën structureel gezond te houden is ingrijpen noodzakelijk. Het recente advies van de studiegroep laat dat ook zien. Vergrijzing, stijgende zorgkosten en hogere defensie-uitgaven vragen om keuzes, vaak pijnlijke keuzes. Maar ook hiervoor geldt dat niet de stemming van vandaag, maar de verantwoordelijkheid voor de volgende generaties leidend zou moeten zijn. Een volgend kabinet zou volgens het advies direct al 7 miljard euro moeten bezuinigen. Ik ben benieuwd of de aankomende lijsttrekkersdebatten daarover zullen gaan. Er liggen stapels rapporten klaar om de begroting weer toekomstbestendig te maken. Om Nederland toekomstbestendig te maken is niet alleen een degelijke begroting nodig, maar zijn ook investeringen broodnodig, in het verdienvermogen van Nederland, in de productiviteit van bedrijven en in het vestigingsklimaat voor ondernemers.

Ook liggen er grote uitdagingen op het gebied van infrastructuur en de energietransitie. We weten het allemaal. De overvolle stroomnetten vragen om een snelle aanpak. Maar juist bij deze thema's heerst te vaak het kortetermijngewin, kleine oplossingen die geen recht doen aan grote uitdagingen, terwijl het langetermijnbelang voorop zou moeten staan. Vaak zijn daarvoor een visie en beleid nodig over kabinetsperiodes heen. Ik snap dat dit demissionaire kabinet daar weinig meer in kan betekenen, maar ik hoop dat er niet langer getalmd wordt en dat er snel ingegrepen wordt voor een toekomstbestendig Nederland.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de laatste spreker van vandaag. Dat is de heer Grinwis van de fractie van de ChristenUnie. Naar ik begrijp is hij het beste fiscale Tweede Kamerlid; ik citeer alleen maar, hè?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Voorzitter, dank voor dat citaat. Daar ga ik zelf natuurlijk niks meer aan toevoegen. Ik ga wel mijn bijdrage leveren in het kader van de Financiële Beschouwingen. Daar ga ik nu mee beginnen. Het is gelijk de middagsluiting, begrijp ik.

Voorzitter. Zeg mij wat u belast, en ik zal zeggen wat voor u belangrijk is. Zeg mij welke begrotingskeuzes u maakt, en iedereen kan zien of we daarmee opstaan voor het goede of ons er juist van verwijderen. Wij van de ChristenUnie willen opstaan voor dat goede, voor mensen, alleenstaand, samen of in een gezin, die ondanks dat ze scherp aan de

wind zeilen, aan het eind van hun salaris een stukje maand overhouden, voor investeren in wat ons land nodig heeft en sterker maakt, en voor het sterk vereenvoudigen van het veel te complexe belastingen- en toeslagenstelsel, zodat je bijvoorbeeld niet bang hoeft te zijn om inkomen te verliezen als je iets meer gaat werken.

Verantwoord begroten voor een sterke economie: dat heeft de minister van Financiën boven zijn begroting geschreven. Maar wat verstaat de minister van Financiën eigenlijk onder "verantwoord begroten"? Het lijkt erop dat deze minister daar een andere definitie voor hanteert dan de Algemene Rekenkamer, een andere definitie dan de Raad van State en ook een andere definitie dan die van de ChristenUniefractie. Deze minister laat zich graag aanleunen dat hij "havik Heinen" wordt genoemd, maar hij lijkt zich steeds meer te ontpoppen tot een koekoeksjong: hij eet de begroting van zijn opvolger leeg door steeds meer eieren uit het toekomstige begrotingsnestje te kieperen.

Zo is het blikje van de benzineaccijnsverhoging weer eens een jaar vooruitgeschopt. Pas in 2032 is dit cadeau van 1,7 miljard afbetaald. Het Klarnakabinet in optima forma. Waarom die benzineaccijns na een greep uit het potje van het Groeifonds en nu een greep uit het potje van een niet uit te voeren herintroductie van de rode diesel? Waarom tal van andere kleine potjes weer incidenteel verlaagd? Je had ook kunnen kiezen voor een gedeeltelijke structurele accijnsverlaging, door bijvoorbeeld de vorig jaar verhoogde hypotheekrenteaftrek terug te brengen naar de eerste schijf in box 1, door het kleine restant van de zelfstandigenaftrek gewoon helemaal te schrappen, door de verliesverrekening te beperken of door weet ik welke structurele maatregel dan ook. Dat zou toch een stuk verantwoord zijn geweest, minister?

Sowieso vind ik de begroting een teleurstellende gatenkaas. Het is net of de minister er niet helemaal bij is geweest. En dat was natuurlijk ook zo, tijdens de voorjaarsonderhandelingen. Daar hebben niet bepaald om hun financiële deskundigheid bekendstaande fractievoorzitters 's nachts een begroting in elkaar zitten klussen. Was dat nou wel zo verantwoord?

De Asielbegroting is de komende jaren één groot, gapend gat, terwijl het gevallen kabinet onderwijl het duurste asielbeleid ooit vormgaf. Of het allemaal gaat leiden tot minder asielzoekers, is zeer de vraag. Het heeft in ieder geval wel geleid tot meer struisvogels in Den Haag die, daar aangekomen, allemaal tegelijk hun kop in het duinzand staken. Of vindt de minister deze struisvogelpolitiek wel verantwoord?

En wat te denken van het visieloos kaasschaven door na de inhouding in de Voorjaarsnota opnieuw een deel van de prijsbijstelling niet uit te keren? Ik weet het, de prijsbijstelling klinkt zo heerlijk anoniem en technisch. Daarvoor komt niemand naar het Malieveld. Niemand slaat daarvoor de binnenstad van Den Haag aan gort, maar die is wel degelijk problematisch. De minister van Financiën hoeft niet te kiezen, maar zijn collega van Onderwijs staat voor de keuze of hij nu toch maar aan die tot nu toe ontziende leerwerktrajecten moet komen, waar zo veel jongeren mee zijn geholpen.

Zijn collega van IenW moet om financiële redenen misschien toch maar afzien van de verbreding van de A27. Of loopt de Nedersaksenlijn nu gevaar of de sluis in Kornwerderzand? Of gaat het om al deze projecten? Het inhouden van de prijsbijstelling klinkt zo heerlijk technocratisch, maar in de echte wereld doet het wel degelijk pijn. Bij zijn collega's van Infrastructuur en Waterstaat zorgt het nota bene voor 3,9 miljard minder investeringsruimte gedurende de looptijd van het fonds. En dat ministerie staat al langere tijd niet meer bekend als het ministerie van Aanleggen, maar als het ministerie van Pauzeren. Daarom stel ik deze vraag aan de minister. Welke projecten wil hij nu weer pauzeren of, erger nog, schrappen? Je kunt de bestaande contracten met aannemers immers niet openbreken, waarin hard is afgesproken dat prijsstijgingen worden geïndexeerd.

Voorzitter, iets geabstraheerder. Door de wijze van toepassen van het inhouden van de prijsbijstelling door de fractievoorzitters van de gevallen coalitie en de minister van Financiën, worden met name de investeringsfondsen hard geraakt. Op dit punt zal ik de Kamer een uitspraak voorleggen. Ik dacht namelijk dat we minder consumptieve uitgaven wilden en meer investeringsuitgaven, maar in deze begroting wordt nog eens een extra grote greep in de investeringskas gedaan. Is dat nou verantwoord begroten voor een sterke economie? Dat stond namelijk achter "verantwoord begroten": voor een sterke economie. Dan moet je de investeringsuitgaven toch koesteren en beschermen? Hoe doet de minister dat dan? Ik zie het niet.

Voorzitter. Ik mag de minister graag. Ik ben niet de politicus die graag tegen alles aan schopt. Maar wat een teleurstellend verhaal is de Miljoenennota voor 2026 toch: wat spiegeltjes en kraaltjes om de kiezer te paaen, slecht en visieloos gedekt, ondertussen interend op het verdienvermogen en het transitievermogen van Nederland. Baalt de minister diep vanbinnen niet een beetje van deze begroting? Of ziet hij het als het maximaal haalbare in een inmiddels ter ziele gegane coalitie met populistten die moeite hebben met kiezen in schaarste en ook niet bekendstaan om hun doorwrochte langetermijnvisie voor Nederland? Juist daar hebben we namelijk nood aan: met visie en lef keuzes maken, opstaan voor het goede en doen wat nodig en verantwoord is, of dat nou gaat om Nederland van het slot krijgen, het op orde krijgen van onze elektriciteitsnetten of het vereenvoudigen van ons belastingstelsel. Als ik zo'n begroting zie, dan jeuken mijn handen om er iets beters van te maken.

Waarop zou de minister van Financiën zelf zijn begroting nog graag willen verbeteren? Zou hij de fouten uit het hoofdlijnenakkoord structureel willen herstellen? Denk aan het herstellen van het trendmatig begrotingsbeleid, maar dan wel met een duidelijk onderscheiden behandeling van investeringen, zoals ook in het kabinet-Rutte IV. Denk ook aan de klap voor het openbaar vervoer in en rond de steden, waar nu gelukkig een gedeeltelijke reparatie op plaatsvindt; niet alles is slecht, natuurlijk. Of zou hij de bezuiniging op SDE++ goedmaken, zodat er blijvend geïnvesteerd kan worden in schone

en betrouwbare energie, iets wat nu zelfs voor 2027 al onzeker is? Of zou hij de koppeling tussen ontwikkelingssamenwerking en bni netjes herstellen? Of zou hij van het duurste asielbeleid ooit het doeltreffendste en doelmatigste asielbeleid ooit maken?

Of zou hij de totaal overbodige verhoging van de arbeidskorting terugdraaien? Daarover heb ik overigens een amendement ingediend. Zou hij de eveneens overbodige verlaging van het eigen risico terugdraaien en dat geld deels investeren in de aanleg van nieuwe sporen en wegen, zodat het ministerie van IenW niet langer het ministerie van Pauzeren hoeft te zijn? Zou hij de belastingen en toeslagen vereenvoudigen, zodat de Belastingdienst met minder ambtenaren een beter en begrijpelijker stelsel draaiende kan houden? Wat zouden de minister en staatssecretaris van Financiën eigenlijk doen, als zij met een nota van wijziging hun eigen gemankeerde begroting en Belastingplan op drie punten zouden mogen verbeteren? Ik ben zeer benieuwd.

De heer **Vijlbrief** (D66):

De heer Grinwis heeft zojuist de prijs gewonnen voor de zin met de meeste komma's en de langste duur. Ik telde drie minuten. Gefeliciteerd! Maar ik heb een vraag voor hem. Hij maakt zich zorgen over die prijsbijstelling. Dat zat net ook al in een interruptie bij mijn verhaal. Ik heb eigenlijk een open vraag aan hem. Als hij mocht verzinnen hoe je het beste investeringen kunt beschermen in de komende kabinetsperiode, even los van die prijsbijstelling, aan welke dingen zou hij dan denken, dus om meer zekerheid in de begroting in te bouwen dat die investeringen in ieder geval doorgaan?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Daarvoor zijn procedurele maar ook inhoudelijke stappen denkbaar. Laat ik met de makkelijkste, de procedurele, beginnen. In het kabinet Rutte-IV hadden we naast de aloude begrotingsuitgavenkaders de Rijksbegroting in enge zin. Voor de zorg en de sociale zekerheid hadden het investeringskader met een investeringsplafond; dat hadden we netjes in het begrotingsbeleid verankerd. Voor zover ik nu kan concluderen, is dat weer ter ziele gegaan. Dat zou in ieder geval heel zichtbaar in het begrotingsbeleid ruimte geven aan investeringen. Je zet die ook min of meer apart. Daarbij zouden we inderdaad de clausule kunnen afspreken dat we altijd reëel indexeren. Sterker nog, we zouden kunnen afspreken dat we, als de prijsstijging hoger is dan de reguliere indexatie, de indexatie daarop aanpassen. Dat is nu ook nog een probleem: als je wel indexeert, is er te weinig over voor de prijsstijgingen. Dat zou een antwoord kunnen zijn.

Ik kan me ook goed vinden in de diverse procedurele voorstellen die collega Vijlbrief heeft gedaan. Maar de uiteindelijke inhoudelijke discussie is: durven we daadwerkelijk minder consumptief te gaan besteden? Durven we de groei van de zorguitgaven aan te pakken? Willen we die opzijzetten? Wat mij betreft zetten wij die opzij voor enerzijds defensie, het land beter beschermen, en anderzijds voor investeringen in woningbouw, het elektriciteitsnet en de infrastructuur, wegen en spoorwegen. Dat zou mijn keuze zijn.

Dus enerzijds kun je procedureel wat afspreken en anderzijds moet je inhoudelijk gewoon duidelijke afspraken maken.

De heer **Vijlbrief** (D66):

Er is wat kritiek gekomen op het artikel van collega's en mij. Mensen zeiden: het is allemaal een kwestie van politieke wil; je moet gewoon meer willen investeren. Dat vind ik zelf drie slagen te simpel. Als het zo simpel was, zou het wel gebeuren, maar het gebeurt niet. Dat zou iets te maken kunnen hebben met onze processen en onze regels. Deelt de heer Grinwis dat? Ziet hij nog andere mogelijkheden om dat in de regels in te bouwen?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Zowel collega Vijlbrief als collega Inge van Dijk heeft iets gezegd over horizonnen in de begroting. Die zouden, denk ik, meer helderheid geven. Uiteindelijk kunnen regels helpen en kunnen procedurele afspraken helpen. Tegelijkertijd, als voorjaarsnota's en augustusbesluitvorming uiteindelijk door fractievoorzitters in elkaar worden getimmerd en het hemd op zulke momenten nader dan de rok is, helpen procedures en regels natuurlijk niet zo veel. Dan worden er dingen afgesproken die tegen de regels zijn. Dan worden er dingen afgesproken die strijdig zijn met het aanvankelijke coalitie- of hoofdlijnenakkoord. Dat risico is althans groot.

Uiteindelijk is het dus toch een combinatie van goede procedures en degelijke begrotingsfondsen. Ik denk dat begrotingsfondsen als het Mobiliteitsfonds en het Deltafonds — het Klimaatfonds had eigenlijk ook op die manier moeten werken — wel degelijk kunnen helpen om langjarig investeringen te programmeren en ook meteen zichtbaar te krijgen wat de pijn is als je geld haalt uit die fondsen. Maar uiteindelijk komt het toch aan op politiek commitment. In die zin snap ik de kritiek wel dat je het met alleen procedures niet gaat redden.

Mevrouw **Inge van Dijk** (CDA):

Dank u wel. Ik had collega Grinwis een interruptie beloofd, maar eigenlijk heeft de heer Bosma die al weggekaapt. Ik wilde de heer Grinwis eigenlijk een compliment maken voor het winnen van de voor de Belastingbetalersbokaal. Heel mooi! Ik heb ook een uitdaging voor hem. Ik wil hem toch een interruptie geven. Wil hij misschien kort uitleggen wat de allergrootste wijziging in het fiscaal stelsel is die wat de heer Grinwis betreft snel doorgevoerd zou moeten worden?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Dat is een leuke vraag. Dank ook voor de felicitaties van college Van Dijk en andere collega's. Dat is aardig. Hartelijk dank daarvoor. Het lijstje van genomineerden was indrukwekkend, dus ik verwacht zomaar dat een van de andere genomineerden volgend jaar aan de beurt is. Dat gun ik eenieder van harte.

De **voorzitter**:

U gaat toch niet naast uw schoenen lopen?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Nee, ik gun het anderen.

Dan het antwoord op de vraag. Het eerste wat mij te binnen schiet, is wat mij al jaren een doorn in het oog is: onze inkomstenbelasting in combinatie met de toeslagen. Dat is het eerste waar ik graag mijn tanden in zet. Ik baal ervan dat door allerlei ontwikkelingen en uitspraken van de Hoge Raad de box 3-affaire ertussendoor is gelopen, evenals het toeslagenschandaal. Dat heeft duizenden fte's aan ambtenaren gekost, die we maar wat graag ingezet hadden om ons stelsel te herzien. Dan zou ik het liefst zien dat je voortaan veel minder inkomensafhankelijke rimram in je stelsel hebt via heffingskortingen of via toeslagen, dat je veel minder knoppen hebt, en dat je de inkomensafhankelijkheid vooral weer gewoon zichtbaar maakt in de tarieven, net zoals vroeger. Wat zou dat fijn zijn als je gewoon weet: ik ga €100 meer verdienen omdat ik meer ga werken of omdat ik loonsverhoging krijg en ik weet in één oogopslag met een blik op de tarieven wat ik er netto aan overhoud. Dat maakt het veel transparanter. Dat zou mijn eerste grote actie zijn. Tegelijkertijd besef ik dat dat niet in één dag is te regelen. Je moet er meerdere kabinetsperiodes voor uittrekken om dit daadwerkelijk te implementeren.

Maar dank voor deze leuke vraag.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Ook natuurlijk een compliment en felicitaties vanuit mij. Daar komt ook de volgende vraag vandaan. We hebben meer dan eens Kamerbreed aangegeven: kom nou met die brief met scenario's, met suggesties om de vereenvoudiging daadwerkelijk toe te passen. De heer Grinwis heeft er, met anderen, ook voor gekozen om in te zetten op een vereenvoudigingsroute. Ik hoor u heel scherp in uw bijdrage, ook over de taxaties die u doet ...

De **voorzitter**:

Die de heer Grinwis doet.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

... die de heer Grinwis doet. Maar mijn vraag is de volgende. Wat denkt u, met uw ervaring en uw kennis, wat denkt u ...

De **voorzitter**:

Wat denkt de heer Grinwis.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Wat is de inschatting van de heer Grinwis over waarom er zelfs geen brief over scenario's richting de Kamer komt? Durft u met uw ervaring een inschatting te maken van wat nou de inhoudelijke of andere vormen van drempels zijn? En bent u daar ... is de heer Grinwis

daar ook niet ongelofelijk — moet ik maar even zeggen — kwaad over dat het elke keer op zich laat wachten?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Jazeker, dat stelt me teleur, meneer Kouwenhoven. Dus voorzitter, dat deel ik met mijn geachte collega van NSC. Alleen, mijns inziens zit het probleem ergens anders en eerder in het proces. Als je in een coalitieakkoord, of in dit geval in een hoofdlijnenakkoord, alleen maar afspreekt dat het fiscale stelsel hervormd en vereenvoudigd moet worden, maar je zegt niet hoe, dan komt er niks van.

De meest logische window of opportunity die je hebt, is de kabinetsformatie. Dat zijn de coalitieonderhandelingen. Dán moet het gebeuren, dan moet je het traject afspreken, inclusief de maatvoering of de bandbreedte van de maatvoering, waarbinnen je bepaalde wijzigingen accepteert. Want belastingen zijn niet een hobby voor techneuten ergens in een achterafkamertje. Belastingen zijn ongeveer het meest ideologische deel van het overheidsbeleid. Het is misschien nog meer dan een verbodsbord op een weg, waarop staat dat je 30, 50, 80, 100 of 130 mag. Het stuurt het leven van mensen in de samenleving. Daarover lopen de ideeën dus gigantisch uiteen. Gedurende een kabinetsperiode krijg je dat zelden meer op één noemer.

Dus, als je de belastingen wilt hervormen, is er één moment, één window of opportunity, en dat is tijdens de formatie. Daar moet je met elkaar het gevecht voeren en dat is tijdens de afgelopen kabinetsformatie onvoldoende gebeurd. Tijdens de kabinetsformatie daarvóór is het onvoldoende gebeurd, omdat de Belastingdienst toen zei: wij kunnen het nu niet aan, geef ons nog een paar jaar, dan kunnen we het wel aan. Dus er is een grote kans gemist tijdens de formatie.

De **voorzitter**:

Uw laatste.

De heer **Kouwenhoven** (NSC):

Heel kort, dan. Kan de heer Grinwis met mij, het kabinet en met de Kamer meedenken over of de ingrediënten er nu zijn voor een nieuw kabinet om in de formatie dit soort keuzes te maken. Of zijn er scenario's nodig of is er iets anders nodig wat we dienen te vragen aan het huidige kabinet? Niet om een voorstel te doen, maar als scenario. Want op een gegeven moment hadden we het alleen nog maar over scenario's en zelfs die zijn er niet gekomen. Je hebt ingrediënten nodig om met elkaar die keuzes te maken in een formatie. Een eerlijke oprechte vraag is of wij nog gezamenlijk iets van dit kabinet moeten vragen om op tafel te leggen, zodat het er klaarligt voor wanneer nieuwe partijen met nieuwe plannen de bandbreedte met elkaar afspreken?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik denk het niet. Ik denk dat het niet nodig is. In 2010 hadden we al de commissie Van Weezel. In 2012-2013 de commissie Van Dijkhuizen. In 2017 kregen we messcherpe

adviezen over hoe vooral het inkomstenbelasting- en toeslagenstelsel herzien zou kunnen worden. Vervolgens hebben we tal van ambtelijke werkgroepen gehad met bouwstenen voor een beter belastingstelsel. We hebben ook allerlei ibo's plus studies gehad met bouwstenen voor een mogelijke hervorming van het toeslagenstelsel, zowel op de korte termijn als op de langere termijn, en voor een mogelijke verbetering van het hele belastingstelsel. De ambtelijke bouwstenen reiken inmiddels, als je die hier optast, tot het plafond. We hebben niet nog meer adviezen nodig. We hebben lef nodig om keuzes te maken en we hebben de bereidheid nodig om met elkaar te strijden om ideologische verschillen te overbruggen en daadwerkelijk tot een eenvoudiger en rechtvaardiger belastingstelsel te komen. Ik sta te popelen om dat voor elkaar te boksen, maar dat hoort en moet op het moment dat the window of opportunity zich opent, en dat is tijdens de formatie.

Voorzitter. Ik wil nog even iets zeggen over een specifiek punt. Dat is iets heel anders, namelijk de uitvoering van mijn amendement van voor de zomer, waarmee 50 miljoen euro extra beschikbaar kwam voor mensen in energiearmoede via het Tijdelijk Noodfonds Energie. Ik dank het kabinet voor de brief hierover. De Kamer heeft ondubbelzinnig gezegd dat er deze winter directe inkomenssteun moet komen voor kwetsbare huishoudens. Het budget van 50 miljoen is beschikbaar, plus de 60 miljoen die al klaarstond voor 2026. Om te voldoen aan de staatssteuncriteria, is een bijdrage van een derde vanuit de energiebedrijven noodzakelijk. De staatssecretaris geeft zelf aan dat bedrijven daar niet happig op zijn. Heeft de staatssecretaris van SZW werkelijk alles op alles gezet om de energiebedrijven aan tafel te krijgen en hen te laten bijdragen, zodat mensen deze winter niet in de kou komen te zitten? Zijn er daarnaast andere mogelijkheden onderzocht, bijvoorbeeld via private fondsen die bereid zijn bij te dragen? Er zijn best wel veel fondsen die dat misschien wel willen. Welke alternatieven heeft het kabinet nog meer verkend? De terugvaloptie die het kabinet schetst, is namelijk een ongerichte regeling via de gemeente, die je eigenlijk niet moet willen. Bovendien kunnen we de doelgroep scherper afbakenen, bijvoorbeeld door een inkomensgrens te hanteren van 130% van het sociaal minimum. Dat helpt om budgetoverschrijdingen te voorkomen en de steun daar te bieden waar die echt nodig is. Verder pleit ik voor spoedwetgeving om een stevige wettelijke basis te creëren. Tot die tijd kan er met een ministeriële regeling worden gewerkt, zodat de steun snel en rechtmatig kan worden uitgevoerd, met het Tijdelijk Noodfonds als onderaannemer. Ik ben benieuwd naar de reactie van de minister.

Voorzitter. De wet over de btw wordt vandaag ook behandeld. Ik ben het kabinet erkentelijk dat op deze wijze de afspraak met een deel van deze Kamer in een aparte wet bij de Kamer is neergelegd. Ik ben ook mijn collega's erkentelijk dat ze mijn voorstel hebben gesteund om die wet nu alvast te behandelen, om ervoor te zorgen dat we zo snel mogelijk de zekerheid bieden aan ondernemers dat de btw op boeken, kranten, zwemlessen, andere sporten en kunst en cultuur niet omhooggaat. Dat is belangrijk,

maar nu zie ik dat collega Klaver en collega Kouwenhoven het stoutmoedige idee hebben opgevat om een amendement toe te voegen aan deze wet. Ik doe een serieus beroep op ze: doe dat niet. Ik vind dat daarmee niet alleen door afspraken heen wordt gefietst die we zorgvuldig hebben gemaakt, maar ook dat daarmee het risico wordt genomen dat de hele btw-verhoging straks misschien alsnog doorgaat. Want als a wordt gezegd en er een amendement wordt ingediend en aangenomen, dan wordt misschien door andere partijen b gezegd. Voor je het weet, ligt het hele zaakje dan in de soep. Dus: bezint eer ge begint. We hebben na de verkiezingen een integrale belastingplanbehandeling. Dan kunnen we het hier uitgebreid over hebben, want de doelen zijn best nobel. Ik praat er met alle plezier over, maar belast deze wet er niet mee. Ik vind het ... Nou ja, oké. Punt.

Voorzitter, ten slotte. De Algemene Financiële Beschouwingen draaien om geld en om verantwoord kiezen. Daarbij is geld niet het probleem. Het probleem is verantwoord kiezen. Dat doen we te weinig. Politiek is per definitie kiezen in schaarste. Soms is die wat nijpender dan anders — dat is zeker waar — maar het komt er nu op aan om problemen aan te pakken, veel te complexe stelsels te vereenvoudigen en dingen niet op zijn beloop te laten maar te normeren. Dat betekent dat wij ervoor moeten zorgen dat de uitgaven aan zorg minder snel toenemen. Dat kan, zelfs met de tandarts in het basispakket, zoals wij willen, zeg ik tegen de heer Van Dijck. Dat betekent ook dat we extra geld moeten investeren in het veilig houden van ons land met een sterke krijgsmacht, de volledige 3,5% in 2035, oftewel 19,3 miljard, in veel meer betaalbare woningen, zodat woningzoekenden een huis vinden, en in de aanleg van sporen en wegen. Ook moeten we geen moment voorbij laten gaan om toe te werken naar een veel eenvoudiger belastingstelsel, met veel minder ondoorzichtige en onvoorspelbare inkomensafhankelijke regelingen.

Voorzitter. Kortom, het is tijd om aan te pakken, te vereenvoudigen en te normeren.

De voorzitter:

Over tijd gesproken: u heeft ook uw tijd voor de tweede termijn opgebruikt.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik vind dit nu al een hoogtepunt van deze Financiële Beschouwingen.

De voorzitter:

U bent door uw interrupties heen, maar als u iets over het amendement wilt zeggen, iets technisch ...

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Nou, iets technisch ... We werden aangesproken als indieners. Ik denk dat het dan ook netjes is om daarop te reageren. Zoals ik zojuist heb gezegd, is er wel degelijk een samenloop met de inhoud van ons amendement en met deze wet. Anders hadden we het niet gedaan. Het ziet namelijk niet op de btw, maar op wat er gebeurt in box 2. Ik heb

aangegeven ook bereid te zijn om naar andere opties te kijken, om ervoor te zorgen dat we dit regelen. Ik zou de heer Grinwis wel willen meegeven: laten we niet beginnen te dreigen dat deze wet anders misschien zou sneuvelen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik dreig niet.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik denk niet dat het een heel verstandig idee is om een btw-reparatiewet te laten sneuvelen omdat andere mensen proberen het inkomen te repareren dat achteruitgaat van degenen die juist het minste verdienen in onze samenleving. Laten we samen kijken hoe we hier op een goede manier uit kunnen komen. Maar zodra ik te vaak ga horen "pas op, want anders gebeurt er wat met deze wet", weet ik één ding zeker. Dan gaan we dit amendement morgen in stemming brengen.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

De heer Klaver weet drommels goed wat hij doet en hij weet drommels goed dat hij speelt met vuur. Deze btw-wet wordt inderdaad gedekt door de tabelcorrectiefactor minder toe te passen, om het technisch te zeggen, waardoor iedereen in het inkomstenbelastinggebouw er iets minder op vooruitgaat qua belasting, dus iets meer belasting moet gaan betalen. Als je dat moment aangrijpt om die tabelcorrectiefactor nog wat verder te verlagen om daarmee de algemene heffingskorting wat te verhogen, dan speel je met vuur. Dan ga je inderdaad een wetsvoorstel dat over iets heel anders gaat, namelijk het voorkomen van de btw-verhoging, mogelijk om zeep helpen, omdat GroenLinks-PvdA en NSC geen garantie kunnen geven over het stemgedrag van andere fracties over die wet. Die verantwoordelijkheid kun je bij anderen laten, maar je kunt je ook afvragen of je dat risico wil lopen. Mijn oproep aan de heer Klaver is: neem dat risico niet.

De **voorzitter**:

Prima, helder, duidelijk. Mevrouw Van Eijk.

Mevrouw **Van Eijk** (VVD):

Op dit punt. Ik ondersteun de oproep die de heer Grinwis doet. We hebben in de procedurevergadering met meerdere partijen een afspraak gemaakt over de behandeling van die btw-wet. Ik heb in mijn inbreng ook al aangegeven dat ik het heel graag zuiver wil houden. Ik wil deze amendementen graag behandelen bij het Belastingplan. Een optie is ook dat de minister nog met een nota van wijziging gaat komen. Volgens mij zijn er heel veel varianten denkbaar, dus laten we elkaar even spreken buiten dit debat, om tot een goede oplossing te komen.

De **voorzitter**:

U gaat lekker met z'n allen aan de koffie, stel ik voor.

De heer **Klaver** (GroenLinks-PvdA):

Ik kom toch nog een keer. Het is vreemd, want er wordt een interruptie gepleegd op de heer Grinwis die is gericht op ons beiden, dus ik wil hier ook op reageren. Nogmaals, wij willen dit regelen. Het is heel terecht dat het btw-voorstel, zoals de heer Grinwis heeft gezegd, eerder is geagendeerd dan het Belastingplan. Waarom? Omdat je zekerheid wil geven aan al die ondernemers die in de verdrukking komen. Wij hebben precies hetzelfde doel. Dat doel is niet zekerheid geven aan deze ondernemers, maar aan mensen in Nederland die zien dat ze de komende jaren gepakt worden door deze buffelboete. Als je zekerheid wil geven aan ondernemers, is het belangrijk om dat vóór het Belastingplan te doen. Vandaar dat wij die zekerheid nu geven. Daar zijn andere manieren voor dan het amenderen van dit wetsvoorstel. We zijn zeer bereid daarnaar te kijken. Ik zie het dan ook als een uitgestoken hand van de VVD als zij zeggen: wij willen meekijken naar hoe we dit kunnen repareren op andere manieren. Laten we zien hoe we eruit komen. Het zou fantastisch zijn als het einde van dit debat zou zijn dat we die buffelboete hebben teruggedraaid.

De **voorzitter**:

Ja. To be continued, morgen. Meneer Grinwis, kort, kort, kort, kort.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik vind het wel bijna een soort detournement de pouvoir. De buffelboete, zoals die zo prozaïsch wordt genoemd, is geen nieuwe maatregel. Het was een maatregel uit het vorige Belastingplan. Toen heb ik onder anderen pogingen gedaan om 'm terug te draaien. De enorme haast van meneer Klaver ontgaat mij dus. Vorig jaar had die teruggedraaid moeten worden. Toen is dat niet gebeurd. U heeft het gesteund. Nu wordt met spoed dit voorstel ingediend, terwijl op 12 november de nieuwe Kamer geïnstalleerd wordt en op 17 november het wetgevingsoverleg Belastingplan ingepland staat. Dan kunnen we dit prachtig regelen met elkaar.

De **voorzitter**:

Perfect. Tot zover de eerste termijn van de Kamer voor vandaag.

De (algemene) beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:

Dank aan de minister. Dank aan de staatssecretaris. Morgen gaan we naar hen luisteren voor de antwoorden. Ik schors tot 17.00 uur.

De vergadering wordt van 15.59 uur tot 17.00 uur geschorst.